SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

OBSAH:

Š. Peciar, K dvadsiatemu výročiu oslobodenia
L. Dvonč, Príspevok do diskusie o pravopise
J. Findra, Realizácia vnútorného monológu v Mináčovej poviedke Nenávisť
J. Mlacek, K výskytu niektorých syntaktických konštrukcií v slovenčine

DISKUSIE

J. Sabol, K výslovnosti a pravopisu prídavného mena *rád* a zámena *on*
J. Kačala, Niet v slovenčine doplnkovej vedľajšej vety?
L. Dvonč, K písaniu spojovníka a pomlčky

ZPRÁVY A POSUDKY

Konferencia o metodike vyučovania slovenského jazyka. J. Oravec
K výskumu používania slovenského spisovného jazyka a nárečí. L. Dvonč
S. Jodłowski, Substantywizacja przymiotników w języku polskim. F. Buffa
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Š. Michalus
J. Mišianik, Antológia staršej slovenskej literatúry. M. Majtánová

ROZLIČNOSTI

ODPOVEDE NA LISTY

4

ROČNÍK 30

1965 VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Hlavný redaktor prof. dr. Eugen Jóna, CSc.
Výkonný redaktor dr. Ladislav Dvonč, CSc.

Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, CSc., dr. L. Dvonč, CSc., J. Holý, dr. G. Horák, CSc., dr. J. Horecký, DrSc., prof. dr. E. Jóna, CSc., doc. dr. F. Miko, CSc., doc. dr. P. Ondrus, CSc., univ. prof. dr. E. Pauliny, DrSc., dr. Š. Peciar, CSc., doc. dr. J. Ružička, DrSc., dr. M. Šalingová, CSc.

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27.

OBSAH

Š. Peciar, K dvadsiatemu výročiu oslobodenia 193
L. Dvonč, Príspevok do diskusie o pravopise 200
J. Findra, Realizácia vnútorného monológu v Mináčovej poviedke Nenávisť . 208
J. Mlacek, K výskytu niektorých syntaktických konštrukcií v slovenčine . . 215

Diskusie

J. Sabol, K výslovnosti a pravopisu prídavného mena *rád* a zámena *on* . . . 220
J. Kačala, Niet v slovenčine doplnkovej vedľajšej vety? 223
L. Dvonč, K písaniu spojovníka a pomlčky 232

Zprávy a posudky

Konferencia o metodike vyučovania slovenského jazyka. J. Oravec 237
K výskumu používania slovenského spisovného jazyka a nárečí L. Dvonč . . 238
S. Jodłowski, Substantywizacja przymiotników w języku polskim. F. Buffa . 240
Slovar slovenskega knjižnega jezika. Š. Michalus 243
J. Mišianik, Antológia staršej slovenskej literatúry. M. Majtánová 245

Rozličnosti

Perová, či „pérová" *váha*? J. Jacko 247
Poradník, či „poradovník"? J. Jacko 247
Manager, či *manažér*? J. Sabol 248
Hattrick. E. Tvrdoň 248
Chozblok. E. Tvrdoň 249
Tále — na Táloch, tálsky. J. Sabol 249
Bačovka. J. Sabol 250
K pravopisu a významu slov *revolučnodemokratický a revolučno-demokratický*
L. Dvonč 250

Odpovede na listy

Nájsť smrť niekde 253
Mapník 253
Zakaždým, nie *pokaždé*. 254
Jázok na ryby. 255
Špatný — mrzký, nepekný. G. Horák 256

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 30 1965 ČÍSLO 4

K DVADSIATEMU VÝROČIU OSLOBODENIA

Štefan Peciar

Dvadsiate výročie oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou, výročie dejinnej udalosti, ktorá znamená začiatok novej epochy v dejinách národov ČSSR, dáva i nám, slovenským jazykovedcom, príležitosť bilancovať výsledky, ktoré sme dosiahli v jednotlivých oblastiach svojej činnosti. Slovenskí jazykovedci hodnotili dosť podrobne a do hĺbky svoje pracovné výsledky r. 1960, na 15. výročie oslobodenia. Hodnotiace prehľady jazykovednej práce vykonanej na Slovensku za r. 1945—1960, publikované v časopisoch Slovenská reč (roč. 25, 1960, 193—295 a 321—338), Jazykovedný časopis (roč. XI, 1960, 137—187), Listy filologické (roč. VIII, 1960) a v Zborníku FF UK (roč. 11—12, 1959—1960, Philologica, 191—202), presvedčivo ukázali, že v nových podmienkach ľudovodemokratického Československa zaznamenala slovenská jazykoveda nebývalý rozmach a dosiahla nejeden cenný úspech. Konštatovalo sa, že na vývoj metodologickej i tematickej orientácie jazykovedného výskumu na Slovensku po r. 1945 pozitívne vplývalo obnovenie a ustavičné prehlbovanie stykov s teoreticky vyspelou českou jazykovedou, ako aj sústavné sledovanie vývoja a pracovných výsledkov sovietskej jazykovedy. Ozdravujúci vplyv malo i tesnejšie primknutie vedeckovýskumnej práce k potrebám budujúcej sa socialistickej spoločnosti. Netreba vari znovu opakovať, že základným predpokladom všetkých našich úspechov, všetkého pozoruhodného kvantitatívneho i kvalitatívneho rozvoja slovenskej jazykovedy sa stalo víťazstvo robotníckej triedy, nastolenie ľudovodemokratického zriadenia a uskutočnenie socialistickej kultúrnej revolúcie. Toto všetko sme si dobre uvedomovali už pred piatimi rokmi.

Avšak dnes, po XII. sjazde KSČ, ktorý bol významným medzníkom v úsilí o prekonanie následkov kultu osobnosti v celom našom živote, po obrodnom procese, čo nás v minulých rokoch vzrušoval a ešte vzrušuje, je náš pohľad do minulosti omnoho ostrejší a kritickejší, ako bol pred piatimi rokmi. Dnes už nechceme vidieť len priamočiary, idylický, po všetkých stránkach pozitívny vývoj, ale si všímame aj záporné stránky a javy nedávneho vývoja v oblasti spoločenských vied. Ak niekedy sústreďujeme

pozornosť predovšetkým na takéto negatívne javy, je to hlavne preto, aby sme kritikou prekonávali ich následky a aby sme sa varovali pred ich recidívami.

Aj keď jazykoveda nebola natoľko postihnutá škodlivými dôsledkami kultu osobnosti a dogmatizmu ako tzv. ideologické spoločenské vedy (filozofia, historická veda, politická ekonómia, umenovedy), nebola predsa proti nim imúnna. Prvý otras v metodológii prišiel v podobe Marrovho „nového učenia o jazyku", hlásajúceho neúprosný boj proti „buržoáznej idealistickej jazykovede" a v skutočnosti ignorujúceho všetko pozitívne, k čomu dospela svetová jazykoveda v predchádzajúcom vývoji. Pod vplyvom marrizmu začali sa aj u nás odmietať metodické postupy oboch základných lingvistických smerov predchádzajúceho a súčasného obdobia: historicko-porovnávacej jazykovedy i štrukturalizmu. Marrovci však sami nevypracovali špecifickú jazykovednú metódu, ale žiadali od jazykovedca, aby bol najprv paleontológom, archeológom, historikom, sociológom, až potom jazykovedcom. To viedlo k úplnému nihilizmu v metodológii a často i k ignorovaniu jazykových faktov. Najťažšie sa tento stav vypomstil na poslucháčoch filológie, pretože nezískali solídne materiálové vedomosti, ktoré bezpodmienečne vyžadovala mladogramatická komparatistika, ani si neosvojili nijaký pevný metodický postup. Vo výskumnej práci prejavili sa následky neistoty v metodológii tým, že sa opúšťali tradičné oblasti a smery výskumu, ako bolo historické hláskoslovie (z hľadiska komparatistiky) alebo opisná i historická fonológia (z hľadiska štrukturalizmu), a nesmelo sa hľadali nové.

V tejto situácii bola u nás celkom spontánne uvítaná sovietska diskusia o jazykovede r. 1950, v ktorej autoritatívne vystúpil J. V. Stalin. Oficiálne odmietnutie marrizmu ako vulgarizátorského učenia a s ním i tzv. arakčejevského režimu, ktorý v sovietskej jazykovede nastolili marrovci, ako i rehabilitácia historicko-porovnávacej jazykovedy sľubovali v prvej chvíli možnosť návratu k tvorivej výmene názorov. Vzápätí to však znemožnili práve Stalinove tézy o jazyku a jazykovede, ktoré sa stali nemeniteľnými dogmami. Opakovali a osvetľovali sa na každom školení, z nich bolo treba vychádzať v každej prednáške, v každej teoretickej úvahe. Nekritický kult Stalinovej osoby dosiahol vtedy u nás kulminačný bod. Vedecké myslenie sa dostalo do pút schematizmu a dogmatizmu. Z politiky sa prenášal často mechanicky tzv. triedny postoj i na vedeckú prácu. Pri hodnotení vedeckých pracovníkov hlavnými kritériami bývali kádrové posudky a „politická minulosť", nie vedecké schopnosti a výsledky. Pritom sa záporné „kádrové údaje" neraz zveličovali. Tie isté kritériá sa obyčajne uplatňovali aj pri klasifikácii vedeckých názorov na „pokrokové" a „reakčné", pravda, bez presnejšieho vymedzenia pojmov „pokrokovosti" a „reakčnosti". Toto

všetko vytváralo nezdravú atmosféru neistoty, strachu, neúprimnosti, podozrievania, v ktorej sa krivili ľudské charaktery a narúšali ľudské vzťahy. Slovenská jazykoveda v tom období utrpela značné škody najmä tým, že viacerí vedúci jazykovedci boli nútení na kratší alebo dlhší čas úplne alebo čiastočne prerušiť tvorivú vedeckú prácu a venovať sa inej činnosti. Trvalo dosť dlho, kým sa podarilo tieto škody prekonať a krivdy ponaprávať. Podmienky pre to sa vytvárali postupne po XX. a XXII. sjazde KSSS a najmä po XII. sjazde KSČ, tak ako sa postupne prekonávajú dôsledky kultu osobnosti v celom našom spoločenskom živote.

Citeľná redukcia počtu tvorivých pracovníkov nebola však jedinou ujmou, ktorá postihla slovenskú jazykovedu v období kultu osobnosti. Škodlivé bolo aj obmedzenie iného druhu, spočívajúce v tom, že sa jazykoveda na Slovensku nerozvíjala v potrebnej šírke. Západné filológie a maďaristika živorili na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde sa prakticky obmedzovali na pedagogickú činnosť. Veľmi obmedzené možnosti a mnoho ťažkostí mala i klasická filológia. A všeobecná jazykoveda ako vedný odbor nejestvuje na Slovensku dodnes. Hrala tu síce závažnú úlohu aj otázka kádrových a iných možností, ale atmosféra kultu osobnosti iba zvyšovala ťažkosti a zhoršovala situáciu. Slovenskí jazykovedci po r. 1948 okrem veľmi malého počtu jednotlivcov stratili alebo vôbec nenadviazali kontakt so západnou jazykovedou, ktorá v päťdesiatych rokoch prekonávala pozoruhodný vývoj, ako sa ukázalo na lingvistických kongresoch a ako to dokazuje i knižná a časopisecká produkcia.

Nemáme tu miesta podrobnejšie sa zaoberať veľmi zložitou otázkou viny a vinníkov. Časť viny za spomenuté záporné javy v slovenskej jazykovede v období kultu osobnosti si musia priznať jazykovedci sami. Je pravdepodobné (i keď to nie je celkom isté), že pri väčšej politickej vyspelosti a bohatších životných skúsenostiach boli by sme vedeli úspešnejšie čeliť najmä previerkovej pohrome z r. 1951. S pribúdaním skúseností, s uvedomovaním si vlastných chýb a nedostatkov darí sa nám, najmä v posledných rokoch, postupne prekonávať následky nedávnej minulosti, zbavovať sa izolácie a úspešne nadväzovať nielen na domáce tradície, ale i pomaly vyrovnávať krok s vývojom súčasnej lingvistickej metodológie vo svete. Veľmi priaznivým impulzom pre slovenskú jazykovedu je pritom opäť pozoruhodný rozvoj českej teoretickej jazykovedy, ako i pozitívny vývoj jazykovedy sovietskej po prekonaní kultu J. V. Stalina.

Nie je možné v krátkom úvodnom článku podať všestranný rozbor zložitej situácie v slovenskej jazykovede v päťdesiatych rokoch. O úspechoch a pracovných výsledkoch slovenských jazykovedcov v tomto období sme písali viacerí pri rozličných príležitostiach. Tentoraz sme pokladali za potrebné nepriamo poukázať na to, že naše úspechy mohli byť ešte výraz-

nejšie, keby nebolo niektorých záporných javov z obdobia kultu osobnosti, ktoré sa nepriaznivo prejavili vo vývoji slovenskej jazykovedy.

Teraz si povšimneme niektoré konkrétne vedeckovýskumné výsledky slovenských jazykovedcov po r. 1960. V súhlase s poslaním nášho časopisu obmedzíme sa na práce týkajúce sa súčasnej spisovnej slovenčiny. Vzhľadom na obmedzený rozsah článku zaznamenáme menovite iba najvýznamnejšie práce, predovšetkým tie, ktoré boli publikované v knižnej podobe.

Charakteristickými črtami hlavných smerov výskumu slovenského jazyka po r. 1960 (a v značnej miere už predtým) je kolektívna (tzv. teamová) organizácia práce a spracovanie veľkého množstva jazykového materiálu. Väčšie alebo menšie kolektívy pracujú na výskume slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny, gramatickej stavby súčasnej spisovnej slovenčiny, problémov spisovnej normy a jazykovej kultúry, slovenských nárečí i dejín slovenského jazyka. Podobne sa začal organizovať kvantitatívny výskum slovenského jazyka i štylistický výskum súčasnej spisovnej slovenčiny.

Kolektív lexikografov Ústavu slovenského jazyka pod vedením dr. Š. Peciara v r. 1961—1965 dokončil práce na III.—V. diele *Slovníka slovenského jazyka* (I. diel vyšiel r. 1959, II. diel r. 1960, III. diel r. 1963, IV. diel r. 1964 a V. diel vyjde r. 1965). Toto obsiahle lexikografické dielo má veľký význam už preto, lebo bude východiskom pre všetky budúce lexikografické spracovania i pre ďalší teoretický výskum slovnej zásoby dnešnej spisovnej slovenčiny. Okrem toho je základnou pomôckou pre používanie spisovnej slovenčiny v praxi. Je nesporné, že päťdielny Slovník slovenského jazyka je dielo vysokej vedeckej hodnoty a veľkého spoločensko-kultúrneho významu.

Popri lexikografickej práci pokračovalo sa v najnovšom období i v lexikologickom výskume spisovnej slovenčiny, a to niekoľkými smermi. J. Horecký pokračoval vo výskume tvorenia slov. Roku 1964 vyšla jeho knižná monografia *Morfematická štruktúra slovenčiny*, v ktorej aplikoval na jazykový materiál niektoré matematicko-logické postupy, najmä teóriu grafov a teóriu informácie, ďalej teóriu množín a teóriu vzťahov. Š. Peciar publikoval sériu príspevkov o funkciách slovesných predpôn. V. Budovičová v dizertácii o problémoch semaziológie rozoberá významové typy slovenských adjektív (autorka dosiaľ publikovala len úvodnú kapitolu *Predmet lingvistickej sémantiky*, Jazykovedný časopis XII, 1961, 123—139, a niektoré tézy predniesla v diskusiách).

Veľká pozornosť sa naďalej venovala problémom odbornej terminológie. Výskum v tejto oblasti vedie dr. J. Horecký. Z práce komisií vyšlo alebo je pripravených niekoľko ďalších terminologických slovníkov. V posledných rokoch sa podstatne rozšírila spolupráca ÚSJ na príprave štát-

nych noriem. Dnes spravidla každá štátna norma v slovenskom znení prechádza jazykovou kontrolou ÚSJ. Pri ustaľovaní a dotváraní terminológie kladie sa v posledných rokoch väčší dôraz na zásadu, aby sa slovenská a česká terminológia vyvíjali paralelne a zbytočne sa od seba neoddaľovali. Pre tento cieľ sa utvorila pri ČSAV Československá ústredná terminologická komisia. Táto komisia vypracovala a publikovala rámcové zásady pre tvorbu termínov a terminológie v oboch našich jazykoch. Orgánom komisie sa stal Československý terminologický časopis, ktorý vychádza od r. 1962. Publikujú sa v ňom okrem teoretických príspevkov o problémoch terminológie čiastkové výsledky práce jednotlivých komisií i recenzie a zprávy o terminologickej literatúre. Do časopisu prispievajú slovenskí i českí odborníci.

Kolektív pre výskum gramatickej stavby spisovnej slovenčiny v ÚSJ pod vedením doc. J. Ružičku sústreďoval sa po r. 1960 na dokončenie I. dielu veľkej akademickej gramatiky slovenského jazyka. Roku 1964 bolo toto syntetické dielo pod názvom *Morfológia slovenského jazyka* dokončené a odovzdané do výroby. Je to dosiaľ najpodrobnejšie spracovanie morfológie spisovnej slovenčiny na veľmi obsiahlom materiáli a s uplatnením metodológie a gramatickej teórie súčasnej jazykovedy. Dielo vyjde r. 1966. Medzitým ten istý kolektív pokračuje v práci na *Syntaxi slovenského jazyka*. Paralelne s touto hlavnou úlohou pokračovali členovia kolektívu v individuálnom výskume jednotlivých problémov slovenskej gramatiky a sčasti i publikovali jeho výsledky. J. Ružička publikoval viaceré základné syntaktické štúdie i štúdie z problematiky morfológie, Fr. Miko uverejnil knižnú monografiu *Rod, číslo a pád podstatných mien* (1962), J. Oravec dokončil knižnú prácu o väzbe slovies, J. Mistrík odovzdal knižnú monografiu o slovoslede v slovenčine, G. Horák pokračoval v práci na monografii o gramatických kategóriách slovesa.

Z produkcie praktických gramatík treba zaznamenať štvrté vydanie *Slovenskej gramatiky* Paulinyho — Ružičku — Štolca (1963), nové vydanie *Krátkej gramatiky slovenskej* E. Paulinyho (1963) a dve vydania vysokoškolskej učebnice P. Ondrusa *Morfológia spisovnej slovenčiny* (1962 a 1964).

V posledných rokoch badať u nás pozoruhodnú aktivitu vo výskume problémov štýlu a štylistiky. M. Šalingová publikovala svoju kandidátsku dizertáciu *Príspevok k štýlu štúrovskej prózy (Štýl prózy Jána Kalinčiaka)* (1964). Súčasne vyšla jej knižka *Hľadanie výrazu,* venovaná jazyku a štýlu súčasnej detskej prózy. Problematike štylistiky je venovaný ôsmy zväzok Jazykovedných štúdií (1965). Prináša štúdie o niektorých teoretických problémoch súčasnej štylistiky, niekoľko príspevkov venovaných štylistickej analýze umeleckých diel, štúdiu o hovorovom štýle spisovnej

slovenčiny, príspevok o štýlovej diferenciácii dvojtvarov pri substantívach a i. Vyšli dve vydania *Praktickej slovenskej štylistiky* J. Mistríka (1961, 1963, v tlači je tretie vydanie). Významným podujatím boli dve štylistické konferencie, organizované Združením slovenských jazykovedcov v spolupráci so Sväzom slovenských spisovateľov a inými inštitúciami, a to o jazyku modernej slovenskej prózy (1964) a o jazyku prózy pre mládež (1965). Materiály z oboch konferencií sú v tlači. Predovšetkým didaktické ciele sleduje kolektívna publikácia *Štylistické rozbory umeleckých textov* (SPN 1964).

Je potešiteľné, že sa obnovuje fonologický výskum slovenského jazyka. Zaslúžil sa o to E. Pauliny vydaním vysokoškolskej učebnice *Fonológia spisovnej slovenčiny* (SPN 1961) a obsiahlej syntetizujúcej monografie *Fonologický vývin slovenčiny* (SAV 1963).

Fonetický výskum, ktorý sa začal na Slovensku sústavnejšie organizovať iba nedávno, nemohol ešte priniesť viditeľné výsledky okrem niekoľkých časopiseckých štúdií. Hlavnou úlohou je tu podrobný fonetický opis súčasnej spisovnej slovenčiny viacerými metódami.

Významné miesto vo vedeckom výskume slovenských jazykovedcov zaujímajú stále problémy spisovnej normy a kodifikácie, ako i problémy jazykovej kultúry. Roku 1962 bola týmto problémom venovaná vedecká konferencia, na ktorej sa zúčastnili slovenskí i českí jazykovedci. Na konferencii sa rokovalo o týchto okruhoch problémov: zásady jazykovej kultúry, jazyková kultúra a jazyková prax, jazyková výchova, vývinové tendencie v stavbe spisovnej slovenčiny, štýly súčasného jazyka, reč umeleckej literatúry, odborná terminológia, vzťah spisovného jazyka a nárečí. Materiály z konferencie sú publikované v VII. zväzku Jazykovedných štúdií (1963). Táto konferencia nadväzovala na celkovú líniu, ktorou sa uberali naše teoretické úvahy i praktická činnosť v tejto oblasti od r. 1945. Priniesla nové podnety i praktické závery pre ďalšiu prácu. Nemožno súhlasiť so záporným hodnotením tejto konferencie i celej činnosti slovenských jazykovedcov v oblasti jazykovej kultúry, ako sa to prejavilo v diskusii o jazykovej kultúre, ktorá prebiehala r. 1964 v Kultúrnom živote. Prínos tejto diskusie mohol byť omnoho väčší, ako bol, keby všetci zúčastnení (a najmä redakcia KŽ) boli dbali o získanie presnejších informácií o skutočnom stave a pracovných výsledkoch slovenskej jazykovedy. Diskusia prebudila síce záujem o otázky jazykovej kultúry, nie však z pravého konca a nie trvale, preto nemohla nič vyriešiť. Ale zato citeľne poškodila dobré meno slovenskej jazykovedy. Ukázalo sa, že do vedomia širšej verejnosti nepreniklo takmer nič z toho, k čomu sa naša jazykoveda dopracovala v poslednom období. Potreba popularizácie výsledkov súčasného vedeckého výskumu nášho národného jazyka sa stala veľmi naliehavá. Práve tejto

zložke svojej činnosti slovenskí jazykovedci nevenovali dosiaľ primeranú pozornosť. Bude tu treba veľa vykonať. Okrem rozhlasovej jazykovej poradne, ktorá má v širokej verejnosti dobrý ohlas, treba hľadať aj iné formy popularizácie výsledkov jazykovedného výskumu.

Svoje hlavné úlohy v oblasti jazykovej kultúry plnia jazykovedci podľa svojich síl a s vedomím veľkej zodpovednosti. Po kodifikácii písomnej podoby súčasnej spisovnej slovenčiny niekoľkými vydaniami Pravidiel slovenského pravopisu (r. 1965 vychádza šieste vydanie), ktoré sa u nás stali masovou normatívnou príručkou spisovného jazyka, dostala slovenská verejnosť do rúk prvý kompletný slovník súčasnej spisovnej slovenčiny, kodifikujúci používanie 120 000 slov z lexikálnej, gramatickej, štylistickej, pravopisnej a sčasti i ortoepickej stránky. Pripravuje sa príručka spisovnej výslovnosti. Začali sa prípravné práce na Príručnom slovníku spisovnej slovenčiny.

V poslednom čase sa opäť rozprúdili diskusie o potrebe reformy či racionalizácie slovenského pravopisu. Podnet k týmto diskusiám vyšiel z kruhov učiteľov. Pravda, jazykovedci chápu otázku pravopisnej reformy ako veľmi zložitú kultúrnopolitickú úlohu, ktorej riešenie vyžaduje veľa úsilia nielen od jazykovedcov, ale aj od iných odborníkov (pedagógov, psychológov, ekonómov) a mnoho porozumenia a dobrej vôle celej našej kultúrnej verejnosti. Pritom si treba uvedomiť, že by bolo politicky pomýlené a kultúrne neúnosné pokúšať sa uskutočniť nejakú podstatnejšiu reformu slovenského pravopisu bez ohľadu na to, či sa podobná reforma uskutoční aj v češtine alebo nie. Vzhľadom na rozličné komplikácie, s ktorými je spojená každá pravopisná reforma, nemožno predpokladať, že by sa nová pravopisná úprava dala uskutočniť pred r. 1970. Napokon treba pripomenúť, že pravopisná reforma, nech by bola akokoľvek dômyselná a dokonalá, sama osebe nebude mať rozhodujúci vplyv na zvýšenie jazykovej kultúry v našej spoločnosti. Jazyková kultúra sa začína tam, kde je citlivý a uvedomelý vzťah k správnemu používaniu spisovného jazyka vo všetkých jeho zložkách od gramatiky cez slovnú zásobu až po výslovnosť a pravopis.

Náš stručný prehľad výsledkov jazykovedného výskumu v oblasti spisovnej slovenčiny za posledných päť rokov* ukazuje, ako sa tento výskum rozrastá do šírky, zaberajúc postupne nové oblasti, predtým nepovšimnuté, a naznačujúc veľký cieľ, dôstojný súčasnej vedeckej generácie: vyčerpávajúci vedecký opis slovenského národného jazyka a výklad jeho zákonitostí, ako to vyžadujú potreby ďalšieho rozvoja našej vedy a národnej kultúry.

---

* Informáciu o prácach z dejín slovenského jazyka, z dialektológie i o prácach slovenských jazykovedcov zo slavistiky prinesie Jazykovedný časopis. (Pozn. red.)

PRÍSPEVOK DO DISKUSIE O PRAVOPISE

Ladislav Dvonč

1. Už v úvodnom článku do diskusie o racionalizácii slovenského pravopisu[1] som sa vyslovil za také úpravy v slovenskom pravopise, ktoré by viedli k jeho zlepšeniu. Svoje konkrétne návrhy predkladám v tomto článku.

2. 1. Otázka ypsilonu.

Je nesporné, že najdôslednejšie riešenie otázky ypsilonu by predstavovalo úplné odstránenie písmena *y* a jeho nahradenie písmenom *i*, pričom by sa *ď, ť, ň, ľ* označovali mäkčeňom. Takýto spôsob písania by mal výhodu najmä preto, že by odstraňoval komplikované pravidlá o používaní *i* a *y* a že používateľ jazyka by mal pred sebou grafický obraz, na ktorý by sa bezpečne mohol spoliehať pri výslovnosti (vyslovoval by *ď, ť, ň, ľ* všade tam, kde by boli vyznačené mäkčeňom). Dôsledné zavedenie tohto spôsobu písania naráža však, ako sme uviedli v spomínanom článku, na veľké prekážky preto, lebo by tu došlo k podstatnému rozmnoženiu mäkčeňov. To má nevýhody z hľadiska ručného písania, ale aj z hľadiska písania na písacích strojoch.[2] Okrem toho pôsobí tu u používateľov jazyka obava pred veľkým rozdielom medzi súčasným stavom pravopisu „bez mäkčeňov" a novým pravopisom „s mäkčeňmi". Používatelia jazyka nie sú schopní takúto zmenu prijať a osvojiť si ju práve pre veľký rozdiel medzi súčasným a predpokladaným novým stavom.

Myslím, že s týmto momentom musíme pri úvahách o pravopisnej úprave rátať a nepodceňovať ho. Preto bude správne prijať také riešenie písania *y* a *i*, pri ktorom by sa nerozmnožil počet mäkčeňov. Vychádzajúc z rešpektovania doterajšieho stavu pri písaní *ď, ť, ň, ľ* v našom pravopise, podávame takýto návrh na úpravu písania *y* a *i* v spisovnej slovenčine:

1. V domácich slovách v predponách, koreňoch slov a v odvodzovacích príponách písať po *d, t, n, l* (vyslovenom) *y*, všade inde *i*, napr. *virobiť, dýka, chitrosť, parník, koník*. 2. V cudzích slovách v predponách, koreňoch slov a v obvodzovacích príponách písať vždy *i*, a to aj po spoluhláskach

---

[1] Pozri L. Dvonč, *K otázke racionalizácie slovenského pravopisu*, SR 29, 1964, 258–269.

[2] Pri písaní rukou treba osobitne písať mäkčene, čím sa prerušuje a spomaľuje písanie. Na písacích strojoch sú *ť* a *ľ* umiestnené v štvrtom, hornom rade. Používanie tohto radu má pri písaní na písacích strojoch značné nevýhody (spomaľuje sa písanie, robia sa častejšie chyby). Písmená *ď* a *ň* bývajú len na štandardných písacích strojoch so 46 klávesmi. Na prenosných alebo cestovných písacích strojoch so 44 alebo 42 klávesmi nebývajú (pozri ČSN 01 6906 *Psací stroje, Klávesnice s latinkou*, platná od 1. 6. 1962).

d, t, n, l, napr. *hiperkorektnosť, ciklus, cilinder, dinastia, disfunkcia, fizika, fenil, sistém, ritmus, limfa, mirta.* 3. V pádových príponách všetkých slov ponechať doterajší stav, napr. *ženy, riby, idey, pekný, dobrý* (nom. sg.), *pekní, dobrí* (nom. pl.), *hrady, duby.*

Odôvodníme tento návrh.

V doterajšom našom pravopise sa v domácich slovách účelne využíva písanie *y* na označenie predchádzajúceho *d, t, n, l* (v protiklade k *ď, ť, ň, ľ*). V tomto prípade treba písanie *y* aj v novom pravopise ponechať. V ostatných prípadoch sa v predponách, v koreňoch slov a v odvodzovacích príponách písaním *y*, resp. *i* neoznačuje odlišná výslovnosť predchádzajúcej spoluhlásky, napr. *byť — biť, mydlo — misa.* Ide tu o známe vybrané slová s *y*, ktoré robia v slovenskom pravopise najväčšie ťažkosti. Preto v týchto prípadoch treba zrušiť písanie *y* a nahradiť ho písaním *i*. Podobný stav je aj pri cudzích slovách, kde sa rozdiel medzi *y* a *i* tiež nevyužíva na rozlišovanie výslovnosti (porov. napr. *fyzika — film, kymograf — kinetika* atď.). Nadto v cudzích slovách nie je ani rozdiel vo výslovnosti skupín *di, ti, ni, li* a *dy, ty, ny, ly*; v oboch prípadoch sa tu vyslovuje *d, t, n, l,* napr. *dynamo, divergencia, tyran, tinktúra* (teda v skupinách *di, ti, ni, li* sa v cudzích slovách nevyslovuje *ď, ť, ň, ľ*, ako je to pri domácich slovách). Ak však v týchto prípadoch niet v cudzích slovách rozdielu vo výslovnosti, javí sa ako zbytočné aj písanie *y* po predchádzajúcom *d, t, n, l.* Dôsledným písaním mäkkého *i* by sme pri cudzích slovách zrušili etymologický princíp, ktorý, ako sme to zdôraznili v citovanom článku, robí v našom pravopise najväčšie ťažkosti. V pádových príponách by sme ponechali doterajší stav. Ide tu o zachovanie morfologického princípu v písaní týchto prípon. Napr. v nom. pl. fem. musíme písať *y* v tvaroch *ženy, záhrady, záplaty, gazely*; tým sa určuje písanie *y* aj v iných slovách, napr. *ruky, kosy* a pod. Pádovú príponu nom. pl. fem. píšeme takto jednotne. Podobne píšeme jednotne pádovú príponu nom. pl. mask. vzoru *dub* (*sudy, hrady, ploty,* podobne aj *zuby, duby, klobúky* atď.), pádové prípony v prídavných menách (*pekný — dobrý, peknýchh — dobrých* a pod.). Jedinou odchýlkou od tejto zásady je písanie *pekní, mladí chlapci, udatní vojaci,* podobne *dobrí chlapci,* hoci vo výslovnosti pred koncovkou nie sú mäkké spoluhlásky *ď, ť, ň, ľ* ale tvrdé *d, t, n, l.* E. Jóna[3] navrhol písať podľa výslovnosti tvrdé *y* aj v tvare nom. pl. „tvrdých" adjektív, t. j. *pekný, mladý chlapci.* Na isté problémy spojené s takýmto písaním upozornil Š. Peciar.[4] Uplatnenie takéhoto písania by znamenalo rozšírenie písania *y*, čo by bolo v rozpore so všeobecnou snahou po odstránení alebo aspoň obmedzení písania *y* v spisovnej slovenčine.

[3] E. Jóna, *Spisovný jazyk a pravopis,* SR 30, 1965, 69; aj v besede o slovenskom pravopise v denníku Smena (*Dva razy meraj — raz rež,* Smena 18, 1965, č. 17, str. 4).

[4] Š. Peciar, *Poznámky o vzťahu pravopisu a gramatiky,* SR 30, 1965, 138—142.

Preto v tomto prípade odporúčame ponechať doterajší stav, aj keď tu nejde o uplatnenie fonologického princípu, ako je to v tvaroch *pekný chlapec, pekných chlapcov* a pod.

V podanom návrhu by sa mohol kritizovať rozdiel medzi *di, ti, ni, li* v domácich a cudzích slovách. Takýto rozdiel medzi *di, ti, ni, li* v domácich a cudzích slovách je však aj v dnešnom pravopise, pretože napr. napísané *divina* čítame s *ď* (domáce slovo), kým napr. *divinita* s *d* (cudzie slovo). Myslím preto, že priemernému používateľovi jazyka by rozdiel vo výslovnosti *di, ti, ni, li* v domácich a cudzích slovách nemohol ani v prípade dôsledného uplatnenia nášho návrhu robiť nejaké ťažkosti (pomer medzi *di, ti, ni, li* v domácich a cudzích slovách by však bol trochu iný, ako je to v dnešnom pravopise). Mohla by sa tiež uvádzať otázka, či by sme aj v cudzích slovách nemali dôsledne písať tak ako v domácich slovách po *d, t, n, l* tvrdé *y*. Ale počet cudzích slov, v ktorých by sa doterajšie *i* muselo zmeniť na *y*, by bol nepomerne väčší než počet slov, v ktorých by sa podľa nášho návrhu zmenilo doterajšie *y* po *d, t, n, l* na *i* (porov. *matematika, melódia, anilín* atď.). Vznikli by aj ťažkosti pri písaní niektorých cudzích prípon. Napr. v slovách *absolutizmus, socializmus, germanizmus* by sme museli písať *y* namiesto *i*. To by však viedlo k dvojakému písaniu tej istej prípony, lebo napr. v slove *fašizmus* tvrdé *y* písať nemôžeme (podobne *fetišizmus, fašizovať, fetišizovať* atď.). Ak máme rešpektovať morfologický princíp, treba jednotne písať slová ako *fašizmus, absolutizmus, germanizmus, anglicizmus, fetišizmus, empirizmus, fašista, hispanista, anglista, bohemista, fetišizovať, germanizovať, slovakizovať* a pod. s mäkkým *i*, takže aj po *d, t, n, l* tu musí byť mäkké *i*, nie tvrdé *y*. Písanie *y* po *d, t, n, l* v cudzích slovách podľa toho nemožno uplatniť vo všetkých prípadoch.

Podaný návrh môžeme posudzovať aj z hľadiska umiestnenia abecedných znakov na klávesniciach písacích strojov (uplatňujúcich sa čoraz viac v dennom praktickom živote, takže tento moment treba brať náležite do úvahy).[5] Značne frekventované *y* je vysunuté na samom ľavom okraji dolného radu (píše sa ľavým malíčkom), čo je poloha značne nevýhodná. Z hľadiska písania desaťprstovou metódou by bolo výhodnejšie častejšie používať písmeno *i*, ktoré je umiestnené v treťom rade a píše sa prostredníkom.

Vcelku sa ukazuje, že uplatnením nášho návrhu by sa dosiahlo zlepšenie po viacerých stránkach. Písmeno *y* by sa nahradilo písmenom *i* všade tam, kde sa *y* dosiaľ drží iba pravopisnou tradíciou (porov. písanie slov *syčať, rytier* a pod.). Odstránil by sa takto z nášho pravopisu princíp, ktorého uplatnenie spôsobuje v praxi ťažkosti (neopierame sa o súčasné jazykové

[5] K tomu pozri J. K r a u s, *K některým otázkám pravopisu z hlediska grafematické soustavy češtiny*, SaS 26, 1965, 51; tenže, *Kódování a komprese psané češtiny*, Kybernetika 1, 1965, 78.

vedomie). Doterajší stav by sa však radikálne nezmenil, pretože by nepribudli nové mäkčene (zväčšenie počtu *ď, ť, ň, ľ* s mäkčeňmi by malo isté nevýhody pri ručnom, ale aj strojovom písaní). Obmedzený rozsah písania *y*, teda zvýšenie počtu *i* namiesto *y* by bolo výhodou z hľadiska písania na písacích strojoch.

Poznamenávame ešte, že aj po uplatnení navrhovaných zmien by sme *y* písali v koreňoch cudzích nezdomácnených osobných a zemepisných vlastných mien, napr. *New York* (podobne, ako tu píšeme aj *w*, ktoré inak v slovenčine nepoužívame), *Ypres, Valmy, Yma*. Zdomácnené mená by sme však písali s *i*, napr. *Sirakúzy* (na konci však *y*, pretože ide o pádovú príponu), *Rín*, pokiaľ, pravda, nepredchádza spoluhláska *d, t, n, l* (tu by bolo treba v zdomácnených menách ponechať písanie *y*, napr. *Londýn*).[6]

2. 2. Písanie *ô*.

Otázka písania *ô* sa zvyčajne posudzuje skôr z teoretického, než z praktického hľadiska. Namieta sa, že tu nejde o rovnaký spôsob písania ako pri ostatných dvojhláskach (dvojhlásky *ia, ie, iu* sa nepíšu s diakritickým znamienkom). Táto námietka však nie je nejako závažná (písanie všetkých dvojhlások podľa jednotnej zásady nie je nevyhnutné). Skôr možno vidieť nevýhodu *ô* v tom, že pri písaní rukou treba osobitne písať vokáň a že na písacích strojoch zbytočne zaberá *ô* jedno miesto, ktoré by sa mohlo vhodnejšie využiť pre iné písmeno alebo iný znak (napr. pre dlhé *ó*, ktoré je v dnešnej spisovnej slovenčine pomerne frekventované; pritom sa pri *ó* musí osobitne písať písmeno *o* a dĺžeň s použitím preraďovača, teda značne komplikovane). Podľa toho odstránenie psmena *ô* by prinieslo v praxi isté výhody. Pretože však nateraz sú nesporne aktuálnejšie a závažnejšie niektoré iné pravopisné otázky, najmä otázka písania *y* a *i*, nepokladám v tejto situácii za zvlášť naliehavé odstránenie písmena *ô* a jeho rozpísanie na *uo*.

2. 3. Písanie *ä*.

Svoj náhľad na *ä* v spisovnej slovenčine som vyslovil v diskusnom príspevku o otázkach slovenskej ortoepie.[7] Uviedol som, že pre väčšinu používateľov spisovnej slovenčiny písanie *ä* je na tej istej úrovni, ako je písanie *y* vo vybraných slovách (musíme sa jednoducho naučiť, v ktorých slovách sa *ä* píše). Aj keď sa *ä* bežne vyslovuje ako *e*, jednako badať nechuť zmeniť písanie *ä* na *e*. Používatelia nášho jazyka vidia totiž v písaní *ä* uplatnenie národnoreprezentatívnej funkcie nášho jazyka (istá svojská osobitnosť nášho pravopisu). Možno však uviesť ešte ďalšie argumenty za odstránenie znaku

[6] Starostlivo treba premyslieť otázku písania *y* v menách Slovákov, napr. či zmeniť alebo ponechať písanie *y* v menách typu *Škultéty, Holuby, Krčméry*, ako písať priezviská *Ryba, Bystrý* a pod. Zásadne by malo dôjsť k zmenám pri priezviskách, ktoré sa aj dosiaľ písali podľa platného pravopisu.

[7] L. Dvonč, *K diskusii o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti*, SR 30, 1965, 146–150.

ä. Neúčelné je udržiavanie tohto grafického znaku aj z hľadiska využitia grafických znakov na klaviatúrach písacích strojov; namiesto písmena *ä* by sa tu mohol použiť iný znak (klaviatúry našich písacích strojov sú zbytočne zaťažené izolovanými písmenami *ô, ä,* a dokonca aj *ů*). Sú teda silné argumenty v prospech odstránenia *ä* z nášho pravopisu. Som presvedčený, že časom sa tu uplatní pôvodné štúrovské písanie obyčajného *e* namiesto *ä*.

2. 4. Odstránenie niektorých výnimiek pri písaní predpôn *s-, z-*.

Sme za odstránenie doterajších výnimiek *sbor, sborník, sborový ..., sväz, svätový ...., sjazd, sjazdový ..., zpráva, zpravodajca*. Aj v týchto prípadoch treba uplatniť zásadu o písaní podľa výslovnosti, t. j. *zbor (zborový, zbormajster), zväz (zväzový), zjazd (zjazdový), správa (spravodajca)*. Problematické je písanie slova *smena*, kde je výslovnosť so *s* aj so *z (smena, zmena)*. Zdá sa, že pod vplyvom iných slov s predponou *z-* sa v slove *smena* obnovuje vedomie morfematického členenia na predponu a koreň, a v dôsledku toho sa ujíma vo väčšej miere výslovnosť so *z* namiesto *s*. Túto tendenciu bude možné podporiť zavedením grafickej podoby *zmena* namiesto *smena*.

Š. P e c i a r[8] vyslovil pochybnosti, či je definitívna dnešná podoba slova *svitok*, pri ktorom je nesporná súvislosť so slovesom *zviť (zvíjať)*. Myslí, že sa bude stále uplatňovať vplyv výslovnosti tohto slovesa na výslovnosť odvodeného slova *svitok*. Žiada preto výslovnosť slova *svitok* znovu preskúmať. Konštatovanie Š. Peciara môžeme podoprieť dokladmi z konkrétnej praxe, v ktorej sa skutočne stretávame s písaním *z* namiesto *s*. Napr.: *Toxaris vytiahol z v i t o k*. (Hegedüs — Plevka) — *Šla za ňou stará komorná a pisár, ktorého bolo poznať podľa z v i t k u visiaceho z pása*. (tamže) — *Namiesto prachu vypadol do podloženej dlane pevne stočený z v i t o k filmu*. (Korkozowicz — Beskid) Nazdávame sa, že by bolo na mieste zaviesť písanie *zvitok*.

2. 5. Interpunkcia.

Vyslovuje sa požiadavka zjednodušenia pravidiel o písaní interpunkčných znamienok, najmä písania čiarky.[9] Poučka o písaní čiarky pri voľnom prívlastku a nepoužívaní čiarky pri tzv. tesnom prívlastku sa všeobecne pokladá za veľmi ťažkú poučku, najmä z hľadiska školskej praxe. Pripomínalo sa to už v diskusii pred pravopisnou úpravou r. 1953. Objavujú sa preto hlasy, že by sme rozvitý prívlastok stojaci za podstatným menom mali vždy oddeľovať čiarkou.[10] Zdá sa však, že vec nie je taká jednoduchá.

---

[8] Š. P e c i a r, *Príspevok do diskusie o pravopise*, SR 30, 1965, 30—31.

[9] Pozri napr. P. B e r n á t h, *Pravopis každého živého jazyka treba z času na čas upravovať*, Slovenský jazyk a literatúra v škole 11, 1964/65, 68 alebo J. F i n d r a, *Nejde len o racionalizáciu pravopisu*, tamže, 183.

[10] Pozri Ľ. M e l i š - Č u g a, *K návrhu nových Pravidiel slovenského pravopisu*, SR

Treba na tomto mieste upozorniť aspoň na prípady, v ktorých v nijakom prípade nemožno písať čiarku. Ide o spojenia s rozvitým prívlastkom za podstatným menom, ktoré ako celok majú platnosť viacslovného terminologického pomenovania. V takýchto pomenovaniach nemôžeme písať čiarku, pretože by sme tým narušili jednotu týchto pomenovacích jednotiek. Máme na mysli prípady, ako napr. *náklady zahrnované do vlastných nákladov realizácie, náklady spojené s používaním zariadenia, priame náklady súvisiace s obstaraním, šťuka pečená na rasci, karfiol zapekaný s vajcom, okorenená zemiaková placka vyprážaná na panvici, údený úhor varený v pive, odvaľovacia fréza na jednej strane skosená* a pod.[11] Otázne je písanie čiarky v ostatných prípadoch, kde nejde o takéto viacslovné termíny. Bude im treba venovať osobitnú pozornosť. Kritický rozbor si vyžaduje táto otázka už aj preto, že je rozdiel medzi poučkou *Pravidiel* a poučkou v *Slovenskej gramatike.*[12]

V jednotlivostiach bude potrebné doplniť alebo opraviť aj poučky o používaní niektorých iných interpunkčných znamienok, napr. spojovníka alebo pomlčky.[13]

2. 6. Písanie veľkých písmen vo vlastných menách.

Vo viacerých článkoch sa poukazuje na potrebu, ba nutnosť upraviť poučky o písaní veľkých písmen najmä vo viacslovných vlastných menách.[14]

V Pravidlách slovenského pravopisu sa podávajú základné poučky o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená. Prvá poučka znie takto: V názve, ktorý sa stáva vlastným menom len ako celok, píšeme s veľkým začiatočným písmenom len prvé slovo, napr. *Nový rok, Ako sa kalila oceľ, Bratislavský obchod s drobným spotrebným tovarom* a pod. Podľa druhej poučky vlastné meno, ktoré je súčiastkou viacslovného názvu, ponecháva si veľké začiatočné písmeno na ktoromkoľvek mieste názvu, napr. *Južná Amerika, Kysucké Nové Mesto, Komunistická strana Československa, Spisy Petra Jilemnického.* Písanie veľkých písmen podľa týchto zásad nerobí ťažkosti.[15] Inak je to pri písaní názvov,

---

18, 1952/53, 122. Uvádza aj možnosť, že by sme vo všetkých prípadoch nepísali čiarku pri rozvitom prívlastku.

[11] Porov. *Ruská terminológia národohospodárskej evidencie,* SON 1, 1953, 82—83; *Z terminológie letectva I,* tamže, 148; *Názvy jedál,* tamže, 337—339, 370—372; J. Buda, *Z rusko-slovenskej terminológie rezných nástrojov,* tamže, 344.

[12] Pozri k tomu J. Jacko, *O interpunkcii v polovetných väzbách,* SR 30, 1965, 162—165.

[13] Pozri napr. L. Dvonč, *K jednému prípadu písania pomlčky a spojovníka,* SR 30, 1965, 120—121; tenže, *K písaniu spojovníka a pomlčky,* tamže, 232—236.

[14] Pozri Š. Peciar, c. m., 31—32; P. Bernáth, c. m., 68; J. Findra, c. m., 183; J. Matejčík, *Pravopisná reforma — celonárodná otázka,* tamže, 216.

[15] Príklad *Kysucké Nové Mesto* sem však nepatrí. Vo vlastných menách obcí, čo sa v Pravidlách výslovne uvádza v 4. poučke, píšeme všetky plnovýznamové slová s veľ-

o ktorých sa v Pravidlách hovorí v tretej poučke. Tu sa uvádza, že v niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom, pokladáme za vlastné meno len určujúce slovo (nejde pritom len o prídavné meno, ako sa o tom hovorí v poučke, ale aj o podstatné mená, napr. *ulica Partizánov*). Ďalej je prekvapujúce, že názvy *Pyrenejský polostrov, ulica Partizánov, ulica V. I. Lenina* sa preberajú v rámci viacslovných názvov, ktoré chápeme ako vlastné mená, ale vzápäti sa o niektorých takýchto prípadoch tvrdí, že vlastným menom je tu len jedno slovo (napr. v názvoch *Pyrenejský polostrov, ulica Partizánov* slová *Pyrenejský* a *Partizánov*).

Podľa Pravidiel je rozdiel medzi pomenovaniami *Nový rok, Závod mieru, Preteky mieru* a pod. na jednej strane a názvami *Pyrenejský polostrov, ulica Partizánov* a pod. na druhej strane. V prvom prípade je celok vlastným menom, takže určené podstatné meno je súčasťou vlastného mena, v druhom prípade je vlastným menom len prívlastok (pričom sa však zároveň hovorí o názvoch pozostávajúcich z viacerých slov, ktoré chápeme ako vlastné mená). Podľa nášho náhľadu, ktorý sme vyslovili vo viacerých štúdiách, aj v názvoch typu *Pyrenejský polostrov, ulica Partizánov* (v prívlastku sú mená osôb, abstraktných pojmov alebo iných závažných alebo pozoruhodných skutočností, napr. *ulica Partizánov, námestie Dukelských hrdinov, ulica Mieru, námestie Slobody, námestie Republiky, ulica Februárového víťazstva*) ide o viacslovné názvy, ktoré sa stávajú vlastným menom ako celok. Napr. spojenie slov *dlhá ulica* sa ako celok stáva vlastným menom jednej konkrétnej ulice v systéme ulíc niektorej obce a podľa toho sa píše s veľkým písmenom na začiatku celého spojenia, teda rovnako ako v názve *Nový rok*. To isté platí aj o názvoch typu *ulica Partizánov*. Z vymedzenia týchto názvov ako viacslovných názvov, ktoré sa ako celok stávajú vlastným menom, vyplýva naša požiadavka, aby sa v nich v zhode s uvedenou prvou základnou poučkou písalo veľké písmeno na začiatku celého názvu, t. j. *Ulica partizánov, Ulica kapitána Nálepku, Vodopády kráľovnej Viktórie* a pod. Tým sa vyrieši naliehavý problém pri písaní veľkých písmen vo vlastných menách, spočívajúci v odlišnom písaní veľkých písmen v názvoch typu *ulica Partizánov, námestie Mieru* a typu *Preteky mieru, Závod mieru, Maratón slobody* a pod.

Proti našej mienke, že v názvoch typu *Pyrenejský polostrov* nie je vlastným menom len prívlastok, ale vlastným menom je spojenie oboch slov, by sa mohlo uvádzať, že píšeme aj *polostrov Pyrenejský*, t. j. podst. meno *polostrov* s malým písmenom a príd. meno *Pyrenejský* s veľkým, čo dokazuje,

---

kým začiatočným písmenom, teda aj slová *Nové* a *Mesto*, ktoré nie sú osobitnými vlastnými menami v rámci názvu *Kysucké Nové Mesto*.

že vlastným menom je tu prívlastok. Podľa našej mienky situácia tu vyzerá inak. Vlastným menom, ako sme už uviedli, je viacslovné pomenovanie ako celok. Podľa toho píšeme veľké písmeno na začiatku slova *Pyrenejský* (je prvým slovom vo viacslovnom pomenovaní). Treba však uviesť nielen to, že vlastným menom je tu spojenie oboch slov ako celok, ale aj to, že podoba s prívlastkom pred podst. menom (*Pyrenejský polostrov*) je tzv. základná, normálna podoba, t. j. základná pomenovacia podoba. Popri tejto základnej podobe máme aj obmenenú podobu názvu s prívlastkom za podst. menom. Takáto obmenená podoba sa používa len v osobitných prípadoch, napr. pri zdôraznení prídavného mena, pri archaizovaní jazykového prejavu, pri výpočte a pod.[16] V obmenenej, druhotnej podobe zachovávame pravopis jednotlivých častí viacslovného pomenovania podľa základnej podoby: *polostrov Pyrenejský*. Robíme tak preto, aby sme signalizovali, že ide práve o druhotnú, nie základnú podobu. Keby sme totiž aj v obmenenej podobe písali veľké písmeno na začiatku celého názvu, potom by sme takéto druhotné podoby stotožnili z hľadiska písania veľkých písmen s názvami, v ktorých prívlastok je vždy za nadradeným podst. menom, napr. *Matica slovenská*. Názvy typu *Pyrenejský polostrov* sa teda píšu podľa uvedenej základnej poučky o písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré sa ako celok chápu ako vlastné mená; v druhotnej podobe s obmeneným slovosledom jednotlivých častí mena zachovávame pôvodný pravopis slov podľa základnej podoby názvu (*polostrov Pyrenejský*), čím naznačujeme práve druhotnosť tejto podoby (a základný ráz podoby s prívlastkom pred podst. menom, t. j. podoby *Pyrenejský polostrov*). Písanie *polostrov Pyrenejský* nedokazuje teda, že je tu len prívlastok vlastným menom.

Nesúhlasíme ani s poučkou, ktorá hovorí, že názvy výrobkov, strojov, liekov, potravín sa stávajú zväčša všeobecnými podst. menami a píšu sa s malým začiatočným písmenom. Podľa našej mienky takéto názvy sa len v obmedzenom počte prípadov stávajú apelatívami, napr. *aspirín, acylpyrín, penicilín, romadour, roquefort.*[17]

3. Podanými návrhmi sme nevyčerpali všetky prípady, v ktorých by bolo potrebné uskutočniť zmeny v slovenskom pravopise. Zamerali sme sa najmä na úpravy, ktoré pokladáme z hľadiska súčasného stavu za najaktuálnejšie, ktorých priliehavé riešenie by sa už nemalo odkladať. Sme si pritom vedomí toho, že uplatnenie našich návrhov by neznamenalo definitívne vyriešenie akýchkoľvek ťažkostí v našom pravopise. Nazdávame sa však, že ich prijatím by sa náš pravopis do značnej miery zdokonalil.

---

[16] Pozri L. D v o n č, *Zhodný postpozitívny prívlastok vo vlastných menách*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 300 n.

[17] Pozri môj článok *K otázke niektorých názvov výrobkov*, SON 7, 1960, 244—249.

Stal by sa takto prístupnejším väčšiemu počtu používateľov spisovného jazyka, než je to za dnešného stavu, čo by malo byť cieľom akéhokoľvek návrhu na úpravu, reformu a či racionalizáciu slovenského pravopisu.

REALIZÁCIA VNÚTORNÉHO MONOLÓGU V MINÁČOVEJ POVIEDKE NENÁVISŤ

Ján Findra

Kompozičným pilierom Mináčovej poviedky Nenávisť je vnútorný monológ. Autorská reč, ktorá predstavuje minimum z celej poviedky, vyslovuje to najnevyhnutnejšie z vonkajšej skutočnosti, v ktorej sa rodí vnútorný monológ. Vnútorným monológom sa reaguje na vonkajšiu skutočnosť, autor ju ním vysvetľuje, komentuje. Autorská reč je podriadená vnútornému monológu, tvorí pozadie epickej „súčasnosti", na ktorom pochopíme konanie postáv, a najmä ich minulosť, podávanú retrospektívne vo vnútornom monológu. Takto autorská reč a priama reč, ktoré sú útržkovite roztrúsené pomedzi vnútorný monológ, tvoria nevyhnutnú kulisu pre vyznenie vnútorného monológu, v ktorom sa vyslovuje podstata deja.

To, že vnútorný monológ tvorí základnú kompozičnú zložku, potvrdzuje aj fakt, že sa poviedka kompozične člení na dve samostatné časti. Kontextovými postupmi sa obe časti podobajú. V obidvoch sa vnútorný monológ realizuje v podstate rovnako. No nie sú rovnaké ich úlohy. Hoci obidva monológy by sme mohli charakterizovať ako monológy epické, dejové, monológ otca má na mnohých miestach charakter monológu úvahového. Kým vnútorným monológom Helenky sa premieta najmä súčasnosť, vnútorný monológ otca je skôr exkurzom do minulosti, v ktorom sa odhaľujú motívy konania postáv, hľadá sa odpoveď na otázky, ako a prečo došlo k nedorozumeniu v rodine a k rozpadu manželstva.

V prvej časti je vnútorný monológ Helenky veľmi tesne spätý s rozprávaním. Predely medzi autorskou rečou a vnútorným monológom sú veľmi mäkké, splývavé. Hranica medzi nimi je nevýrazná, miestami je úplne zastretá, lebo sú úplne „neviditeľné" prechody od jedného kontextového postupu k druhému. Je to dané tým, že autor podáva analýzu Helenkinho psychického stavu a robí to tak, že všetky udalosti premieta cez prizmu jej zážitkov, hodnotenia a reakcií. Tento kompozičný postup sa odráža aj v jazyku a štýle tejto časti poviedky, a to jednak tak, že všetky roviny kontextovej výstavby sú poznačené spôsobom myslenia a vyjadrovania Helenky, a jednak tak, že sa v dôsledku toho maximálne zotierajú najmä

slohové signály rozdielov medzi autorskou rečou a kontextovými postupmi, ktorými sa realizuje vnútorný monológ postavy. Preto typicky „objektivizovanej" autorskej reči v tejto časti poviedky niet. Aj vystihnutie reálií je modifikované „vnútorným" pohľadom Helenky.

Helenka nemohla zaspať. Za oblokom svietil mesiac, na koberci sa pohybovali čudné tiene. Mama by povedala, to je nič, Hela, to je len mesiac, vietor a jabloň pod oblokom. Lenže to boli zvieratká a lode, pobrežie a prístavy a všetko sa pohybovalo, šepotalo, rozprávalo príbehy.

Poslednú vetu tohto odseku by sme mohli interpretovať aj tak, že tu ide o vyjadrenie vnútorného monológu formou autorskej reči. Inak na realizáciu vnútorného monológu využíva autor formu polopriamej reči a nevlastnej priamej reči. Hranice medzi autorskou rečou a rečou postáv sú nevýrazné. Táto nevýraznosť sa znásobuje ešte aj tým, že autorská reč je silne subjektivizovaná, čím sa reč postavy a reč autorská maximálne zbližujú. Ide o subjektivizáciu autorskej reči z hľadiska reči postavy (Helenky). V stavbe autorskej reči, najmä v syntaxi používa autor také postupy, aké poznáme z detskej reči. Taká je i logika myšlienkových pochodov, zachytená v krátkych, strohých vetách.

Potom prišla mama. Zobrala Karolka na ruky. Karolko bol tučný a ťažký. Veľmi rád sa nosil na rukách, hoci mal už štyri roky. Hneď prestal fikať.

Aj dialógy iných postáv a opisy reálií zachytáva autor cez postavu diela, ktorá ich komentuje a hodnotí tým, že vo svojich myšlienkach na ne istým spôsobom reaguje, že ich istým spôsobom prežíva. Aj cez tieto vonkajšie epické skutočnosti autor vlastne zobrazuje vnútro jednej z hlavných postáv poviedky.

A mama povedala:
„Zviera."
A on zahrmotal stoličkou. Iste vstal.
„Povedz to ešte raz," povedal.
Videla, ako sa do osvetleného obdĺžnika vsúva tieň. To je tieň maminej hlavy. Jasne videla tieň natočených vlasov. Mama iste ustupuje ku dverám, bojí sa. Zašeptala: nepovedz už nič, mama, poď ku mne, mamička. Nechcem už vedieť, čo je to peklo. Ale mama zakričala:
„Zviera zverské. Pred celým svetom to vykričím."

Autor tu využíva i častice, ktorými dodáva opisu z hľadiska postavy ráz neurčitosti *(Mama i s t e ustupuje ku dverám).*

Na realizovanie vnútorného monológu, ktorý je veľmi tesne začlenený do subjektivizovaného prúdu rozprávania, využíva autor rôzne kontextové postupy a dynamicky ich strieda. Veľmi často využíva Mináč polopriamu reč, ktorá je tesne spätá s autorskou rečou. Najmä preto, že pásmo autorskej reči je prestúpené prvkami reči postavy, spravidla ide o subjektivizo-

vanú autorskú reč, zbližuje sa autorská reč s polopriamou rečou. Vnútorný monológ vyjadrený polopriamou rečou má vo väčšine prípadov výrazný dejový charakter.

Pod oblokom vrzla bránička. Alebo sa jej to len zdalo? Nie, teraz počuť aj kroky. To je on. Pozná jeho kroky, akoby sa vyhrážali všetkým a všetkému. Teraz otvára dvere.

Najmä dlhšie úseky v polopriamej reči sa niekedy vymkýnajú jednoznačnej interpretácii, takže niekedy ťažko rozhodnúť, či ide o subjektivizovanú reč, alebo o polopriamu reč postavy. Signály polopriamej reči sú málo výrazné. Vnútorný monológ je však výrazne dejový a celkom preberá funkciu rozprávania. Takýto postup umožňuje opäť autorovi podávať fakty tak, ako ich vidí postava diela.

Stará mama ju má rada, radšej ako Karolka. To vie bezpečne. Také veci sa vedia. Stará mama je spravodlivá. Mama je už menej spravodlivá, ale ešte sa to dá zniesť. A on je celkom nespravodlivý, vždy len kričí a nikdy ju nevidí, vidí len toho hlupáka, Karolka. Och, skutočne má byť prečo nešťastná. Okrem starej mamy ju nikto nemá rád, lenže stará mama prichádza len raz za dlhý čas. A mama jej nechce ušiť kominárky, hoci už všetky majú kominárky. Mama nemá čas, teraz nikto nemá čas pre ňu. V najlepšom prípade majú čas pre Karolka, nech si ho zjedia. Atď.

V tomto postupe sa odhaľuje aj zdroj napätia. Vo vnútornom monológu Helenky vyrastá otec ako hlavná prapríčina jej nešťastia — on je koreňom rozporov i rozkladu v ich rodine.

Tesné začlenenie vnútorného monológu do rozprávania dosahuje autor aj tým, že strieda autorskú reč s vnútorným monológom vyjadreným polopriamou rečou. Striedaním kontextových postupov sa rozprávanie maximálne dynamizuje a na malej ploche umožňuje zachytiť prebiehajúci dej, duševné stavy postavy i jej hodnotenia.

Helenka ostala sama na chodbe. Načo sa má obliekať uprostred noci? V noci sa predsa spí. Ráno treba ísť do školy. A čo si má obliecť!

Vošla do detskej izby. Ten hlupák stále spí, spokojne odfukuje. A tvár má ako loptu. A zrazu jej ho prišlo ľúto, aj on je nešťastný, lenže o tom nevie. Sme nešťastné deti...

Celkom inú funkciu spĺňa vnútorný monológ realizovaný priamou rečou oslabenou o grafické signály. Táto nevlastná priama reč je graficky začlenená do kontextu autorskej a polopriamej reči, no signálmi gramatickej osoby a času výrazne ukazuje, že ide o prehovor postavy, obyčajne nahlas nerealizovaný. Kým vnútorný monológ v polopriamej reči má spravidla dejový charakter a veľmi často zastupuje rozprávanie prestúpené subjektívnym hľadiskom postavy, vnútorný monológ vyslovený nevlastnou priamou rečou postihuje duševné stavy a hnutia zvlášť dramatické, skryté pohyby mysle, ktoré sú reakciou na vonkajšiu skutočnosť.

Súdružka učiteľka zastala pri nej, pohladila ju po vlasoch. Súdružka učiteľka ju má rada. A stará mama, pravdaže. A ešte kto? Ešte mama. Možno. Trochu. Ale on — jeho nenávidí. Nenávidím ho. Keby som mohla, tak ho uhryznem. Zahryznem mu do tej chlpatej ruky, ktorá bije.

Niekedy sa psychické procesy zvlášť aktivizujú, reakcie sú bezprostrednejšie a reč vnútorná prechádza do reči vonkajšej. Kontextovým postupom tohto prehovoru je opäť nevlastná priama reč.

Jasne videla tieň natočených vlasov. Mama iste ustupuje ku dverám, bojí sa. Zašeptala: nepovedz už nič, mama, poď ku mne mamička. Nechcem už vedieť, čo je to peklo.

Vo vnútornom monológu sa reprodukuje aj celý dialóg, ktorý sa vo vedomí postavy premieta tak, ako sa odohral predtým. Tento postup je výhodný pre svoju skratkovitosť a dynamickosť. Repliky dialógu sa reprodukujú vo forme citovanej priamej reči, graficky nie sú vyčlenené z prúdu rozprávania, ktoré sa realizuje subjektivizovanou autorskou rečou.

V nedeľu sedeli s Katou pod jabloňou a mama šla vyparádená do mesta a Králička potom hovorila, počuli ju cez plot: pozrite sa na Šujanku, ako krúti zadkom, frajerka jedna. A ona sa veľmi hanbila pred Katou, hoci Kata je dobrá. A potom jej Kata povedala: že máte doma peklo? Peklo?! Áno, Králička povedala, u Šujanov zas bolo v noci peklo, že nepoľutujú aspoň tie deti. A Kata ju ľutovala a chcela vedieť, ako je to, keď je doma peklo.

Ako ukazuje analýza kontextovej výstavby a analýza funkcií jednotlivých kontextových postupov, v prvej časti všetky slúžia na zachytenie dynamiky vedomia hlavnej postavy — Helenky. Aj vonkajšie skutočnosti podáva autor tak, ako ich vidí táto postava. Tento spôsob kontextovej výstavby umožnil autorovi „objektívne" ukázať cez subjektívny svet a pohľad postavy základný problém: ako prežíva dieťa fakt, keď „je v rodine peklo". Práve využívaním rôznych kontextových postupov zaťažených rôznymi funkciami umožňuje na malej ploche zachytiť momentálne psychické rozpoloženie hrdinky v celej šírke a hĺbke, v celej otrasnej tragike, ktorá nevyhnutne vyústi do tragédie. Súčasne sa autorovi takto podarilo zachytiť atmosféru, naznačiť vzťahy a vytvoriť isté napätie, najmä preto, že autor tieto vzťahy zachytáva ako psychický zážitok postavy, ktorá ich hodnotí cez svoj subjekt. A týmto subjektom je poznačený aj jazyk a štýl prvej časti poviedky.

Aj druhá časť poviedky je založená na maximálnom využití vnútorného monológu. No vzťah medzi autorskou rečou a vnútorným monológom sa v tejto časti poviedky prejavuje inak. Autorská reč tvorí iba druhý plán poviedky. Vystihuje vonkajšie okolnosti deja spolu s dialógom medzi otcom a synom uzemňuje dej do súčasnosti. Na jej pozadí sa rozvíja vnútorný monológ otca, ktorý má v ideovoestetickom pláne poviedky centrálne postavenie.

Vnútorný monológ otca má zmiešaný charakter. Menej je to monológ epický (v prvej polovici tejto časti poviedky) a viac monológ úvahový, spomienkový. Nájdeme v ňom históriu postavy a v jej retrospektívach, v sebaanalýzach a sebavyjadreniach z druhého pólu odpoveď na základnú otázku: prečo sa manželstvo rozpadlo. Autorská reč a predovšetkým vonkajší dialóg s Karolkom neustále vracia „líniu" do bezprostrednej súčasnosti a dáva aj impulzy pre nové úvahy otca vo vnútornom monológu. Takýmto stimulom, ktorý evokuje silne citove zaťažené úvahy a spomienky, je napr. motív s generálom, Karolkova myšlienka: „Tak budem vojakom. Ako ty. Generál." Vnútorný monológ dokonca priamo vyrastá z dialógu. Vonkajšia reč vo forme priamej reči priamo prechádza do reči vnútornej vo forme polopriamej reči alebo vo forme nevlastnej priamej reči:

„Kto je ranený?"

„Neviem, synak. A buď už chvíľu ticho."

Ranený je ten, z koho tečie krv. Dedko si rozfaklil koleno, rúbal drevo a rozfaklil si koleno. On prišiel s košom na drevo, koľko mal rokov, desať, dvanásť... Aká neuveriteľná starodávna história. Aj ja som bol ranený, čistý priestrel pľúc, čistunký, bez komplikácií, ležal som v nemocnici.

V druhej časti autor tiež využíva na výstavbu vnútorného monológu dynamické striedanie rôznych kontextových postupov, ktoré sa diferencujú podľa svojej funkcie.

V spomienkových pasážach vnútorného monológu, v ktorých postava retrospektívne podáva svoju históriu, je najčastejšie polopriama reč.

Lenže kto by to vydržal s tou sprostaňou, čo si zmyslela hrať sa na kurvičku? V jej rokoch! Bude mať pomaly štyridsať, vzali sa v lete pred osemnástimi rokmi, tesne pred Povstaním. Aké to bolo chutné dievča, bojazlivé a krásne.

Na tých miestach vnútorného monológu, kde postava prechádza k akejsi spovedi, sebaanalýze, intenzifikáciu vnútorného zážitku autor podčiarkne tým, že ho realizuje formou nevlastnej priamej reči. Takýto typ monológu obyčajne nasleduje po spomienkovom monológu, ktorý je vyjadrený polopriamou rečou. Striedanie kontextových postupov umožňuje dynamicky zachytiť psychické procesy vo vedomí postavy, ktorá robí súvahy nad prítomnosťou, do ktorej útržkovite prebleskujú obrazy minulosti. V tejto konfrontácii prítomnosti a minulosti (tu pristupuje i konfrontácia s pohľadom Helenky z prvej časti poviedky) čitateľ objavuje pravdu, poznáva, ako dochádzalo k tomu, že Helenka sa dozvedela príliš skoro, ako je to, keď je doma peklo.

Čo ju to len zrazu pochytilo, veď nežili spolu najhoršie, nie žeby zvlášť dobre, tak ako iní, priemerne. Ľudia nie sú anjeli, ale musia spolu žiť. Tak je to. Ani ja nie som anjel, pravdaže, rád si vypijem. A rád si zahrám karty. Čo už mám

z toho života? Vysadili ma na nejakej pustej konečnej stanici, vlak mi ušiel, tak sedím na mieste, trochu pijem a trochu hrám karty.

Tam, kde sa v spomienkach premietajú prežité udalosti veľmi intenzívne, autor ich aktualizuje tým, že na ich zachytenie využíva reprodukciu dialógu vo vnútornom monológu, realizovanú vo forme nevlastnej priamej reči. Keďže je reprodukcia dialógu začlenená do kontextu polopriamej reči, na jej pozadí pociťujeme tento kontextový postup ako prvok silne dynamický, najmä preto, že takýmto striedaním foriem kontextovej výstavby sa zachytí variabilita psychických procesov a pohyb v intenzite vnútorných reakcií a zážitkov.

A po osemnástich rokoch si zmyslí, že bude robiť kurvičku. Doteraz som nežila, odteraz chcem žiť. Vieme, čo to znamená, keď ženská chce žiť. Zopsul si mi život. Všetko si pochmátal a ja som ostala ako nahý v tŕní. A ešte čo? Ešte, neužila som pri tebe lásky.

Mináč využíva ešte jeden slohový prostriedok vo výstavbe vnútorného monológu, ktorý sa doteraz objavoval v autorskej reči. Ide o gnómické využívanie gramatických kategórií. Na realizáciu niektorých častí úvahového vnútorného monológu využíva Mináč gnómický prézent i podmieňovací a rozkazovací spôsob. Myšlienky vyslovené týmto postupom majú všeobecnejšiu platnosť — akoby sa tu s úvahou postavy stotožňoval aj sám autor a svoje názory akoby adresoval ako platné pravdy širšiemu kolektívu.

Láska! Akoby nebolo dosť dôležitejších vecí na svete. Ako by sme mohli robiť to, čo sa nám zažiada. Zažiada sa ti lásky, nuž hybaj a slieď a ňuchaj okolo seba, kým nevyňucháš tú lásku, a potom sa zvaľ do cudzej postele.

Tu sa Mináč dostáva do polôh najvlastnejších — stáva sa moralizátorom, i keď tento svoj postoj „maskuje" tým, že isté morálne pravdy podáva ako výrok postavy v jej vnútornom monológu. V tomto prípade ani nemožno autorovi zazlievať moralizovanie, lebo svoju postavu vedie tak, že sme ochotní veriť, že ona filozofuje. Nevidieť tu autorov zdvihnutý prst, a to je dobre.

Efektné, ale i presvedčivé sú tie miesta, kde autor strieda autorskú reč a vnútorný monológ postavy. Spätosť autorskej reči a vnútorného monológu, ktorý je priamo včlenený do rozprávania, je zvýraznená aj formálne, a to tým, že oba prehovory sú skĺbené do jednej vety.

Ako sa blížili k zhluku, cítil sa stále čudnejšie. Akoby niekto bol naňho upozornil bezpečákov a, áno, dívali sa na neho. Pozrel si na uniformu, nie, všetko je v poriadku. Tok čo je to? Prečo sa na mňa všetci divajú? A potom ho pichlo pri srdci: Helenka. Ale nie, to je nemožné, Helenka je múdre a opatrné dievča.

Že V. Mináč dokáže využívať kontextové postupy svojským, tvorivým spôsobom, dokazuje tento úryvok:

Pozrela sa naňho veľmi suchými očami. Nepovedala nič, nemusela nič povedať. Bol to neúprosne nenávistný pohľad. Nenávidím ťa až po hrob. Nemôžem dýchať ten istý vzduch čo ty. Ty si, ty si to všetko zavinil. Nikdy, nikdy. Díva sa ako — ako šialená. Nemohol hľadieť do tých napoly šialených očí. Sklopil pohľad, všimol si jej topánky, áno, znovu sú zablatené. Vláči sa po Háji s nejakým mládencom a držia sa za ruky, držia sa za ruky? Aké smiešne. Bojí sa viny, preto obviňuje mňa. To je — to je koniec. Zahanbil sa, že ju pred chvíľou ľutoval. Suka. Suka. Zvrtol sa a odišiel.

Autor tu opisuje stretnutie Helenkiných rodičov po tragickom nešťastí. Zdá sa, že základnú rovinu tohto textu tvorí autorská reč, i keď vlastnej autorskej reči je tam veľmi málo. Práve ona ho sklbuje do jednoty ako slohový postup, ktorý by sme mohli nazvať opisom. Osobitnosť tohto opisu je v tom, že opis vonkajších okolností je iba plátnom, na ktorom sa mihajú najskrytejšie náčrty vnútra. Totiž samou tzv. objektivizovanou autorskou rečou by sa nebola dala tak majstrovsky a sugestívne v skratke zachytiť atmosféra vzťahov nabitá napätím a nenávisťou, tragikou dvoch ľudí, ktorých ani spoločné nešťastie nezblížilo. Preto je autorská reč, ktorá plynule prechádza do vnútorného monológu, prestúpená nevlastnou priamou rečou. Tieto postupy sa navzájom prestupujú, prelínajú a zlievajú; i autorov jednotlivých prehovorov je ťažko určiť. Vytvára sa takto silný subjektivizovaný prúd, z ktorého sa chvíľkami vynára maximálne obnažené vnútro konajúcich postáv. Zvláštnosť tohto postupu je v tom, že pravdepodobný vnútorný monológ jednej postavy sa premieta cez vnútorný monológ druhej postavy, ktorá intuitívne cíti, čo si oná postava myslí. Tu treba pripomenúť, že keby pravdepodobný vnútorný monológ inej postavy (matky) bol Mináč podal ako jej skutočný vnútorný monológ, pociťoval by sa tento postup ako anomália, pretože by sa na kompozičnej osi autorská reč a dialóg — vnútorný monológ otca neorganicky objavil cudzorodý prvok — vnútorný monológ ďalšej postavy, čím by sa narušila kompozičná jednota tejto časti poviedky. Tomuto nebezpečenstvu sa Mináč vyhol tým, že myšlienky, ktoré mohli vzniknúť vo vedomí jednej postavy (matky), podáva ako intuíciu druhej postavy (otca): táto postava tuší a presviedča sa, čo si asi myslí (o nej) iná postava. Veľmi vtipne využil na to motív očí.

Aj táto ukážka presvedčuje, že možnosti kontextovej výstavby v epickej próze sú neobyčajne bohaté a rozmanité.

Rozbor Mináčovej poviedky Nenávisť oprávňuje vysloviť isté závery o funkcii vnútorného monológu, a najmä o funkcii kontextových postupov. Je celkom evidentné, že tým istým kontextovým postupom sa môžu niekedy realizovať celkom protichodné obsahy, kvality vnútorného monológu. Nedá sa teda povedať, že by istý kontextový postup mal absolútne, sám osebe konštantnú povahu, že by bol predurčený pre jednu funkciu. Až kontext môže tvoriť bezpečné pozadie, na ktorom môžeme zistiť, čo sa

daným kontextovým postupom vyjadruje. Až v súhre všetkých kontextových postupov, ktoré sa v danom texte vyskytujú, môžeme postihnúť logiku ich funkcií a funkčnosť i oprávnenosť ich používania. Zdá sa, že každé umelecké dielo má svoju hierarchiu kontextových postupov, ktorá modifikuje a determinuje funkciu každého z nich. Z toho by vyplývalo, že až keď vystopujeme hierarchiu kontextových postupov, ich zaradenie i frekvenciu, môžeme skúmať ich fungovanie a opodstatnenosť ich funkčného využitia, to, či ten, alebo onen postup v rade ostatných kontextových postupov najadekvátnejšie vyjadruje obsah, ktorý sa pomocou neho realizuje.

K VÝSKYTU NIEKTORÝCH SYNTAKTICKÝCH KONŠTRUKCIÍ V SLOVENČINE

Jozef Mlacek

Cieľom tohto príspevku je uviesť a zhodnotiť niektoré najdôležitejšie údaje o výskyte základných syntaktických konštrukcií. Ide o zistenie výskytu jednočlenných viet, dvojčlenných viet, súvetí, apoziopéz, priemerného počtu slov vo vete a o zistenie a vysvetlenie niektorých čiastkových *poznatkov o prívlastku.*

Výber excerpovaných diel nie je špecifikovaný zámerne. Väčšinu z nich tvorí umelecká próza (najmä súčasná), pre možnosť porovnania je medzi nimi aj jedna kniha veršov súčasného básnika, dramatické dielo a napokon dve literárnovedné state.[1]

V prvom rade sme zistili frekvenciu jednotlivých vetných konštrukcií. Tieto údaje totiž môžu dať obraz o využití vetných typov a prispieť tak k poznaniu ich štýlotvornej funkcie. Ich príspevok môže byť v potvrdení alebo popretí doterajších poznatkov, získaných inými metódami. Uvádzame percentuálny výskyt jednočlenných viet (V_1), dvojčlenných viet (V_2), súvetí (S) a apoziopéz (A) a okrem toho priemerný počet slov vo výpovedi (P):

[1] Excerpovali sme tieto diela alebo časti diel: Ľ. Ondrejov, Zbojnícka mladosť (Slnko vystúpilo nad hory, 1956 — prvých 60 strán); M. Kukučín, Keď bačik v Chochoľova umrie... (Život, 1952, 27—83); L. Ťažký, Dunajské hroby (1964); D. Tatarka, Pach (V úzkosti hľadania, 1963 — v tab.: Tatarka I); D. Tatarka, Ešte s vami pobudnúť (V úzkosti hľadania, 1963 — v tab.: Tatarka II); A. Chudoba, Kde pijú dúhy (1962); J. Blažková, Tri dni ako z gratulačnej karty (Jahniatko a grandi, 1964); M. Válek, Nepokoj (1963); P. Karvaš, Antigona a tí druhí (1962 — I. dejstvo); A. Matuška, Štúrovci (1948); C. Kraus, K charakteru balady (Litteraria VI, 73—93).

Autor	% V_1	% V_2	% S	% A	P
Ondrejov	6,3	36,1	57,6	6,1	8,1
Kukučín	5,2	33,8	61,0	5,6	8,5
Chudoba	3,8	37,1	59,1	2,8	10,3
Tatarka I	8,1	44,4	47,5	0,7	7,2
Tatarka II	7,7	36,9	55,4	2,8	8,1
Ťažký	14,6	32,5	52,7	11,7	8,8
Blažková	12,3	37,1	50,6	1,7	7,8
Karvaš	29,1	43,1	27,8	27,5	4,3
Válek	16,7	29,5	53,8	4,7	10,2
Matuška	7,4	15,5	77,1	3,1	23,2
C. Kraus	0,7	25,8	73,5	0	21,2

Z prehľadu možno vyčítať niekoľko faktov všeobecnej platnosti:

a) Súvetné konštrukcie takmer konštantne tvoria nadpolovičnú väčšinu všetkých výpovedí, pravda, s väčším alebo menším rozptylom. Podľa bežného, neštatistického porovnania s inými dielami sa zdá, že ide o prejav všeobecne existujúcej tendencie. Najnižšie percento ich výskytu v Karvašovej dráme a naopak ich trojštvrtinová väčšina v prácach z odborného štýlu sú štylisticky príznakové a dobre charakterizujú danú oblasť štýlu.

b) Dvojčlenné vety takmer pravidelne tvoria jednu tretinu všetkých výpovedí. Odchýlka smerom nahor u Karvaša a dolu u Matušku a Krausa súvisí s tým, čo sme uviedli pri predošlom bode. Pozoruhodné však je, že sa tendencia po väčšom uplatnení dvojčlenných viet tak výrazne prejavuje aj v Tatarkovom prozaickom diele. Kým v práci Ešte s vami pobudnúť možno tento výkyv chápať ako bezpríznakový, prijateľný v medziach rozptylu, v Pachu je podľa nás príznakom, ktorý vhodne charakterizuje Tatarkovo experimentovanie v oblasti jazyka umeleckého diela. Ak prihliadneme na to, že aj väčšinu súvetí tvoria dvojčlenné vety, ukazuje sa i touto cestou, že dvojčlenná veta je typickou slovenskou syntaktickou konštrukciou. Pravdaže, táto poznámka nás nemôže viesť k tomu, že budeme chápať súvetie staticky ako mechanické spojenie dvoch alebo viacerých viet. Medzi jednoduchou vetou a vetou v súvetí sú zásadné rozdiely.

c) Najmenej sa vyskytujú jednočlenné vety. Vysoké percento ich výskytu u Karvaša a zasa takmer nulová hodnota u Krausa sú príznakom štýlovej zaradenosti týchto prác. Práve v tomto bode sa ukazuje pomerne veľký rozdiel medzi Matuškom a Krausom. Je znakom rozdielu medzi odborným štýlom v pravom slova zmysle a esejou, ktorá má aj estetizujúce ciele.[2] Pozoruhodné je nízke percento výskytu jednočlenných viet u Chudobu, hoci ide o rozprávanie, ktoré je silno subjektivizované. Na túto vlast-

[2] Na túto vlastnosť Matuškovej (i vôbec) esejistiky pri inej príležitosti upozornil F. Miko, *Rytmus v próze*, Litteraria VI, 1963, 5–61.

nosť Chudobovej prózy Kde pijú dúhy upozornil už J. Mistrík[3] a náš výpočet potvrdzuje správnosť tohto postrehu.

d) Z tabuľky možno vidieť veľký rozptyl pri používaní apoziopézy. Nezvykle vysoký je počet prerušených výpovedí u Karvaša i u Ťažkého (u posledného z nich podávame apoziopézy spolu s prerývanými výpoveďami, lebo v jeho diele veľmi úzko funkčne súvisia). Také vysoké percento ich výskytu vychádza aj napriek tomu, že sme uplatnili pri hodnotení materiálu Ružičkovu myšlienku o tom, že interpunkcia nie je dostačujúcim a jednoznačným ukazovateľom prerušenej výpovede,[4] a nezaraďovali sme ich do počtov. Zdá sa však, že v obidvoch uvedených prípadoch je nimi text predimenzovaný. Naopak je prekvapujúce, že vo výrazne subjektívnom rozprávaní Tatarkovom, Blažkovej i Chudobovom sa percento výskytu apoziopéz blíži k nule. Práve v takomto žánri by sa dalo očakávať ich väčšie množstvo, najmä tých, ktoré sú podmienené vnútornými — predovšetkým citovými — príčinami.[5] Absolútna neprítomnosť apoziopézy u Krausa je celkom pochopiteľná a štýlovému zaradeniu práce primeraná.

e) Okrem krajných prípadov veľmi široko rozvitej vety odborného štýlu (Matuška a Kraus) a veľmi stručnej vety Karvašovho dramatického diela sa ukazuje priemerný počet slov vo vete pomerne koncentrovaný (od 7,2 do 10,3). To v podstate odpovedá úplnej rozvitej vete. Pravdaže, dôležitú úlohu tu má aj pomerný výskyt súvetí u príslušného autora. Napr. u Ťažkého vychádza hodnota 8,8 slova na jednu výpoveď, hoci Ťažkého veta je stručná. Napr. medzi jeho dvojčlennými vetami je 18,6 % štvorslovných, 21 % trojslovných, 12,9 % dvojslovných, 9,2 % jednoslovných, spolu teda 61,7 % všetkých jeho viet tvoria stručné vety. Tendencia po stručnosti vety sa u Ťažkého prejavila aj pri jednočlenných vetách — 56,8 % z nich sú jednoslovné. Pri takýchto skutočnostiach je uvedený oveľa vyšší priemerný počet slov v Ťažkého výpovediach predovšetkým výsledkom spomenutej prevahy súvetí, ktoré už svojou existenciou predpokladajú (hoci nemusia vždy) vyšší počet slov. Kým u Ťažkého je uvedený počet výsledkom striedania stručných viet s mnohovetnými a mnohoslovnými (niekedy až 100—150 slov) celkami, napr. u Ondrejova, hoci sú tiež výkyvy, už pri prvom zbežnom pozorovaní celkom náhodne zvoleného odseku z jeho diela čitateľ

[3] J. Mistrík, *K lyrizovanej próze poviedok Kde pijú dúhy*, SR 28, 1963, 88.

[4] Pozri J. Ružička, *Apoziopéza čiže prerušená výpoveď*, SR 24, 1959, 129 n. Autor píše: „Prerušená výpoveď má jediný príznak, ktorým sa jednoznačne odlišuje od všetkých dokončených výpovedí: je to nedostatok zakončujúcej intonačnej formy" (130). A ďalej: „Ukazuje sa teda, že interpunkcia nie je dostačujúcim kritériom pre zisťovanie dokončenosti výpovede. Keď na konci výpovede je interpunkčné znamienko tri bodky alebo pomlčka, nemusí ísť o nedokončenú, prerušenú výpoveď. Jediným spoľahlivým kritériom je teda len intonácia" (132).

[5] Porov. J. Ružička, c. m., 2. časť.

zistí, že početnú prevahu majú vety a súvetia, v ktorých sa počet slov pohybuje okolo 7—9. Takto sa teda z dvoch rozmanitých skutočností, predpokladov dospieva k takmer rovnakému cieľu. Mohlo by sa to považovať za nedostatok štatistickej metódy pri takomto skúmaní. Ak však prihliadneme aj k iným pozorovaniam a ich výsledkom, ukáže sa, že takýto pracovný postup poskytuje presvedčivé fakty, ktoré pomôžu pri analýze jazykových prostriedkov a ich štylistickej funkcie.[6]

S predošlým problémom, totiž s priemernou dĺžkou vety, pomerne úzko súvisí otázka výskytu prívlastku a rozmanitých jeho druhov. Ich priama spätosť je podmienená faktom, že prívlastok môže stáť pri každom skladobnom substantíve. Tým sa prívlastok zaraďuje medzi najfrekventovanejšie vetné členy. Uveďme štatistické zistenia o počte prívlastkov na 10 viet textu:

Ondrejov 7; Kukučín 5,6; Chudoba 13; Tatarka I 5; Tatarka II 4,3; Ťažký 5,1; Blažková 7; Karvaš 2; Válek 14; Matuška 30; Kraus 52

Keď porovnáme tieto hodnoty s údajmi o priemernom počte slov vo vetách u jednotlivých autorov, zistíme, že je tu naozaj vo väčšine prípadov priama úmernosť medzi obidvoma veličinami. Ukazuje sa, že nielen u Matušku a Krausa, ale aj u Válka a Chudobu, u ktorých na jednu vetu pripadá viac než jeden prívlastok, je vysoký priemerný počet slov vo vete priamo závislý od vysokého percenta výskytu prívlastkov. Túto tézu potvrdzuje aj prípad Karvašovej vety, pravda, na opačnom póle. Okrem zistenia o frekvencii prívlastkov u jednotlivých autorov možno skúmať aj ďalej a vypočítať napr. pomerné zastúpenie zhodných a nezhodných prívlastkov a ešte ďalej kvantitatívny vzťah medzi holými, rozvitými a viacnásobnými prívlastkami, a to zhodnými i nezhodnými. Výpočtami sa ukázali tieto výsledky o percentuálnom zastúpení zhodných a nezhodných prívlastkov:

Ondrejov 75,1/24,9; Kukučín 78,2/21,8; Chudoba 69,9/30,1; Tatarka I 71,1/28,9; Tatarka II 80,3/19,7; Ťažký 85,6/14,4; Blažková 70,4/29,6; Karvaš 80,4/19,6; Válek 62,9/37,1; Matuška 66,6/33,4; Kraus 64,1/35,9

Pomerne vysoké percento výskytu nezhodných prívlastkov u niektorých autorov dá sa vysvetliť ako výsledok snahy po abstrakcii. Absolútnu väčšinu medzi nezhodnými prívlastkami majú adnominálne genitívy všetkých druhov. Rozptyl vo výskyte nezhodných prívlastkov je — ako vidno —

[6] Porov. J. Horecký, *Pokus o štatistickú charakteristiku štýlu*, Otázky žurnalistiky 1963, Martin 1964, 164. Zdá sa, že Horecký nedoceňuje v tomto prípade hodnotu štatistických údajov o dĺžke vety pre štylistickú charakteristiku. Keď však porovnáme, že nám vyšlo u Karvaša v Antigone 4,3 slova na jednu vetu a Horeckému 22,51 slova na jednu vetu v Karvašovom článku Pre koho píšeme, ukáže sa, že aj toto kritérium môže veľa prispieť k poznaniu celej otázky. Pravdaže, pokiaľ sa robia aj ďalšie výpočty (smerodajná úchylka, rozptyl), prispieva to k ešte precíznejšiemu poznaniu problému.

značný, ale v každom prípade ide o jav veľmi živý a štylisticky vhodne využívaný.

Ďalej uvedieme výsledky výpočtov členitosti zhodného i nezhodného prívlastku (H = holý, R = rozvitý a V = viacnásobný prívlastok).

Autor	zhodný			nezhodný		
	% H	% R	% V	% H	% R	% V
Ondrejov	82,6	12,1	5,3	67,6	30,9	1,5
Kukučín	85,7	11,8	2,5	50,8	43,6	5,6
Chudoba	80,0	17,3	2,7	53,9	40,5	5,6
Tatarka I	81,3	15,7	3,0	70,0	29,0	1,0
Tatarka II	82,9	13,6	3,5	68,6	27,8	3,6
Blažková	82,8	16,0	1,2	54,4	38,4	7,2
Ťažký	86,7	11,2	2,1	70,5	25,1	4,4
Karvaš	89,3	9,9	0,8	77,9	20,3	1,8
Válek	85,5	11,7	2,8	75,3	21,3	3,4
Matuška	78,3	14,7	7,0	48,5	42,2	9,3
Kraus	75,4	20,0	4,6	32,8	61,0	6,2

Z výsledkov sa ukazuje niekoľko pozoruhodných faktov:

a) Holých nezhodných prívlastkov je percentuálne menej než holých zhodných prívlastkov.

b) Okrem Ondrejova a v jednom prípade aj Tatarku je viacnásobných nezhodných prívlastkov viac než viacnásobných zhodných.

c) Rozvitých nezhodných prívlastkov je viac než rozvitých zhodných prívlastkov. Pre niektorých autorov sú priamo charakteristické isté typy prívlastkov. Napr. pre Chudobu okrem zhodných prívlastkových diád, ktoré „akoby mal zautomatizované“,[7] sú charakteristické aj prívlastky tohto typu: *zakladajúca listina novej dynastie* (základný člen je rozvitý zhodným i nezhodným prívlastkom, pričom nezhodný prívlastok je ďalej rozvitý zhodným prívlastkom). Pre Ondrejova je skôr charakteristický tento typ: *nové útoky zvieraťa* (nadradený člen súčasne rozvitý holým zhodným i holým nezhodným prívlastkom).

[7] J. Mistrík, c. m., 81—82.

DISKUSIE

K VÝSLOVNOSTI A PRAVOPISU PRÍDAVNÉHO MENA *RÁD* A ZÁMENA *ON*

Ján Sabol

V spisovnej slovenčine je pri prídavnom mene *rád* a zámene *on* v pluráli rodová diferenciácia (*radi — rady, oni — ony*).[1] Rozdielnosť týchto tvarov, pravda, nie je len grafická, ide tu aj o rozlíšenie vo výslovnosti (*raďi — radi, oňi — oni*). V bežnom hovorovom úze sa však často nerobí rozdiel vo výslovnosti týchto tvarov (vyslovujú sa poväčšine len jednotne *raďi, oňi*).[2] Preto sa v diskusiách o úprave (či reforme) slovenského pravopisu vyslovuje aj požiadavka odstrániť rozdiel v písaní tvarov *radi — rady* a *oni — ony*.[3]

V našom príspevku sa dotkneme tejto problematiky trochu hlbšie a budeme sa snažiť nájsť príčiny unifikácie výslovnosti tvarov *radi — rady, oni — ony*.

Vývin výslovnosti tvarov *raďi — radi* > *raďi* a *oňi — oni* > *oňi* treba sledovať s vývinom výslovnosti *l*-ových slovesných tvarov: *robiľi — robili* > *robiľi*[4], ktorý už zachytila posledná pravopisná úprava.

Pri hľadaní príčin rodového vyrovnávania tvarov minulého času na *-li/-ly* treba podľa nášho názoru vychádzať z takého použitia týchto tvarov, v ktorom sa stráca, prípadne neutralizuje rodový rozdiel. Takýto prípad nastáva pri vykaní[5] (resp. pri pluráli úcty). Napätie medzi jazykovým sys-

[1] Porov. napr. *Pravidlá slovenského pravopisu*, 4. vyd., Bratislava 1963, 93—94; E. Pauliny, *Krátka gramatika slovenská*, 2. vyd., Bratislava 1963, 77, 81.

[2] Výskum na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove priniesol tieto výsledky: zo 120 poslucháčov slovenčinárov, ktorí na základe svojho jazykového úzu mali uviesť, ako vyslovujú tvar *rady (Učiteľky boli r a d y, že sa žiaci naučili)*, 94 (teda 78,4 %) poslucháčov uviedlo, že vyslovujú vždy iba mäkké *ď;* z 90 poslucháčov 69 (76,6 %) uviedlo, že nerozlišujú vo výslovnosti tvary *oni — ony* (*Na pódium vyšli dievčatá. Aj o n y chceli ukázať, čo vedia*); používajú iba tvar *oňi*. Porov. i J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka II*, Bratislava 1958, 306.

[3] J. Janek, *Je potrebná reforma slovenského pravopisu?*, Učiteľské noviny XIV, 1964, 19, 4; *K reforme slovenského pravopisu*, Slovenský jazyk a literatúra v škole XI, 1964/65, 147—150. — Najnovšie J. Stanislav, *K pravopisným otázkam*, Smena XVIII. 1965, 44, 6.

[4] O strate rodového rozdielu pri *l*-ovom tvare v mn. čísle hovorí J. Oravec v diskusnej poznámke na konferencii o norme spisovného jazyka; pozri SR 20, 1955, 222.

[5] Gramatické a pravopisné príručky do poslednej pravopisnej úpravy uvádzajú poučku, že v *l*-ovom príčastí v množnom čísle sa píše *-i* okrem iných prípadov i pri vy-

témom a skutočnosťou (forma plurálu — jedna osoba), ktoré vzniká pri vykaní (alebo pri pluráli úcty), uvoľňuje sa pomocou rodovo nediferencovaných tvarov, pretože množné číslo sa tu používa z hľadiska systému „neadekvátne, nelogicky". Rozdiel medzi tvarmi *-li/-ly* sa tu ruší. Vykanie ako osobitné štylistické použitie plurálu namiesto jednotného čísla mohlo sa tak stať medzistupňom vo vývine *l*-ových tvarov v množnom čísle:

rodovo diferencované použitie	vykanie (rodovo neutralizované použitie)	rodovo nediferencované použitie
Priateľky, čo ste spievaly? (výslovnosť s *l*)	*Priateľka, čo ste spievali?* (výslovnosť s *ľ*)	*Priateľky, čo ste spievali?* (výslovnosť s *ľ*)

Na podporu tejto tézy možno uviesť fakt, že vykanie má veľkú frekvenciu (v bežnom styku okrem najbližších priateľov a spolupracovníkov vykáme temer každému, ba dokonca vykanie sa používa i v rodinnej sfére), mohlo sa teda stať jednou z príčin straty rodovej diferenciácie pri *l*-ovom tvare v množnom čísle.

Pod vplyvom vývinu výslovnosti *l*-ového tvaru sa vyvíjala i výslovnosť tvarov *radi — rady*, ktoré na veľkom slovenskom jazykovom území nie sú v množnom čísle rodovo diferencované.[6] Slovo *rád* ako „defektívne (neúplné) prídavné meno, ktoré v dôsledku svojho stavového významu je syntakticky obmedzené na funkciu prísudku"[7], viaže sa na slovesá, pod vplyvom ktorých sa mohlo strácať i jeho rodové rozlíšenie v pluráli: *ženy spievali — ženy spievali rady* (*ženi spievaľi — ženi spievaľi raďi*). Túto skutočnosť možno pozorovať najmä pri vykaní. Ak sa pri vykaní používa prídavné meno *rád* v množnom čísle, vyslovuje sa vždy s *ď*, či vykáme mužovi alebo žene.[8] Uvedieme príklady z tlače a literatúry.

Viem o vás, že rada varíte, plávate, máte r a d i divadlo, knihy, film. (Nová dedina 1964) — R a d i by ste si zahrali v niektorom slovenskom filme? (interview s V. Thielovou; Smena 1964) — Pani de Beauséantová sa usmiala, ale smutno; cítila, že nešťastie sa už vznáša nad ňou. „Keby ste vedeli, v akej situácii je moja rodina," pokračoval, „r a d i by ste vzali na seba úlohu jednej z dobrotivých víl." (H. Turcerová-Devečková prekl.) — „Presvedčila som sa," povedala na otázniky, čo vyskakovali z tetinych očí, „presvedčila som sa, že ma r a d i máte." (Z. Dončová)

---

kaní (a to bez rozdielu, či vykáme mužovi alebo žene). Porov. napr. J. O r l o v s k ý — L. A r a n y, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 77.

[6] Porov. J. S t a n i s l a v, c. d., 306.

[7] F. M i k o, *Do ktorého slovného druhu patrí slovo rád?*, SR 27, 1962, 81.

[8] O tom sme písali v článku *K otázke vykania v slovenčine*, ŠR 29, 1964, 298—300. Tam sme postavili otázku, či pri type vykania *vy ste (boli) sami, radi* treba zachovávať rodovú diferenciáciu *sami — samy, radi — rady*. Na základe zistenia, že pri vykaní tvar *radi* sa vyslovuje vždy s *ď* (či vykáme mužovi alebo žene), pretože tu ide o neutralizáciu rodu, jednoznačne sa prihovárame len za tvary *sami, radi*.

Pri prídavnom mene rád môžeme teda pozorovať rovnaký vývin ako pri *l*-ovom tvare:

rodovo diferencované použitie	vykanie (rodovo neutralizované použitie)	rodovo nediferencované použitie
Tetky, čítate r a d y ?	*Tetka, čítate r a d i ?*	> *Tetky, čítate r a d i ?*
(výslovnosť s *d*)	(výslovnosť s *ď*)	> (výslovnosť s *ď*)

Nazdávame sa, že i pri prídavnom mene rád vykanie ako rodovo nediferencované, resp. neutralizované použitie tvaru množného čísla mohlo zohrať určitú úlohu vo vyrovnávaní plurálových tvarov, pretože v ľudovej reči stojí slovo *rád* pri vykaní spravidla v množnom čísle.

V súlade s vývinom výslovnosti *l*-ového tvaru a prídavného mena rád možno pozorovať stratu rodovej diferenciácie i pri zámenných tvaroch *oni — ony*.[9] Tento vývin výslovnosti zámenných foriem *oni — ony* > *oni* (*oňi — oni* > *oňi*) mohlo podporiť opäť také použitie, pri ktorom sa stráca rodová diferenciácia,[10] pri ktorom sa rod neutralizuje, teda pri pluráli úcty a pri onikaní:

rodovo diferencované použitie	plurál úcty (rodovo neutralizované použitie)	rodovo nediferencované použitie
Kdeže sú babičky?	*Kdeže sú babička?*	> *Kdeže sú babičky?*
O n y sú doma.	*O n i sú doma.*	/ *O n i sú doma.*
(výslovnosť s *n*)	(výslovnosť s *ň*)	> (výslovnosť s *ň*)

Rodovo nediferencované tvary *radi* a *oni* začínajú na základe výslovnosti prenikať i do tlače a literatúry.[11]

Záverom: Na pozadí vývinu výslovnosti tvarov *radi* a *oni* sa prihovárame za jednotné písanie týchto tvarov s *-i*. Išlo by tu o aplikáciu fonematického princípu v našom pravopise. Pri uplatnení tejto požiadavky náš pravopis by sa zjednodušil z hľadiska školskej praxe v dosť citlivom mieste.

Vývinom výslovnosti tvarov *raďi — radi* > *raďi* a *oňi — oni* > *oňi*, a teda stratou ich rodovej diferenciácie sa v slovenskom gramatickom systéme objavuje ďalší aglutinačný prvok.[12]

---

[9] Porov. J. S t a n i s l a v, c. d.

[10] Pravda, popri vplyve rodovo nediferencovaných *l*-ových tvarov: *Na lúke šantil devy. Výskali, tancovali, spievali. Veselo sa veru ony zabávali* (*šanťili, viskaľi, tanco vaľi, spievaľi, zabávaľi sa — oňi*).

[11] Množstvo príkladov na takéto porušenie doteraz platnej kodifikácie uvádza J a n e k, tamže.

[12] O znakoch aglutinácie porov. V. S k a l i č k a, *Typ češtiny*, Praha 1951, 28—38.

NIET V SLOVENČINE DOPLNKOVEJ VEDĽAJŠEJ VETY?

Ján Kačala

J. Chovan v článku K problematike doplnkovej vety[1] nielenže zapochyboval o existencii osobitnej doplnkovej vedľajšej vety v slovenčine, ale priamo povedal, že „niet opodstatnených argumentov pre uznávanie doplnkových viet",[2] ba dokonca že „doplnkovú vetu ani teoreticky nemožno náležite zdôvodniť".[3]

Ide o konštatovanie dosť vážne, ktoré — keby sa ukázalo pravdivé — by do istej miery posunulo výsledky, ku ktorým dospel doterajší výskum jednak v okruhu doplnku, jednak v oblasti vedľajšej vety a jej teórie, resp. aj v oblasti syntagmatiky. Máme tu na mysli najmä fakt, že existencia vedľajšej vety doplnkovej sa aj v najnovšej slovenskej, resp. českej gramatickej literatúre všeobecne uznáva.[4] Vychádza sa pritom zo syntagmatiky: každý vetný člen ako komponent syntagmy môže byť vyjadrený člensky alebo vetne — vedľajšou vetou. Z toho vyplýva, že aj vedľajšia veta má platnosť vetného člena hlavnej vety. Pravda, charakteristika jazykového javu sa nevyčerpáva tým, že tento jav formálne zaradíme do systému, hoc aj čiastkového. Takéto zaradenie do systému musí byť odôvodnené všestranným poznaním a opísaním vlastností príslušného javu. Tak aj o začlenení vedľajšej vety doplnkovej do parciálneho systému vedľajších viet nerozhoduje len sama potreba systémovosti pri otázke vyjadrovania vetných členov, lež práve poznanie gramatických vlastností tejto vety jednak vo vzťahu k doplnku ako vetnému členu vôbec, jednak vo vzťahu k príslušnej nadradenej vete a jej stavbe a naostatok vo vzťahu k vedľajším vetám všeobecne. Keď tu zdôrazňujeme vzájomné vzťahy vedľajších viet a príslušných vetných členov, uvedomujeme si, pravdaže, aj rozdiely medzi gramatickými vlastnosťami vetného člena na jednej strane a príslušnej vedľajšej vety na druhej strane.

Aj doplnok — ako vetný člen v pomere k iným vetným členom hodne svojrázny — môže mať vo vete tak podobu „normálneho" vetného člena, ako

[1] J. Chovan, *K problematike doplnkovej vety*, SR 29, 1964, 236—240.

[2] J. Chovan, c. m., 238.

[3] J. Chovan, c. m., 236—237.

[4] Porov. k tomu práce: E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 4. vyd., Bratislava 1963, 419; E. Pauliny, *Krátka gramatika slovenská*, Bratislava 1960, 149; B. Havránek—A. Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha 1963, 380; F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1951, 770; F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958, 255; V. Šmilauer, *Novočeská skladba*, Praha 1947, 162—163, 345; J. Orlovský, *Slovenská syntax*, Bratislava 1959, 106. Pravda, treba pripomenúť, že uvedení autori nechápu tento syntaktický jav rovnako a zahŕňajú pod pojem doplnkovej vety rozmanité vedľajšie vety.

aj podobu vedľajšej vety. Aby sme túto myšlienku — pripomíname, že nie novú — dokázali, pokladáme za potrebné podrobnejšie rozobrať spomínanú stať J. Chovana a zamyslieť sa nad jeho chápaním niektorých syntaktických, resp. vôbec jazykových javov.

Najprv niekoľko poznámok o povahe doplnku ako vetného člena. Pri určovaní doplnku sa dnes vo všeobecnosti vraví o jeho špecifickosti oproti ostatným vetným členom. Špecifickosť doplnku sa vidí v tom, že to je vetný člen s dvojitým vzťahom čiže so vzťahom k dvom vetným členom zároveň. Pritom jeden z týchto vetných členov musí byť vždy základný — prísudok dvojčlennej vety, resp. vetný základ jednočlennej vety. Na základe vzťahu k druhému vetnému členu sa potom rozlišujú dva druhy doplnku: ak sa druhým vzťahom doplnok pripína k podmetu dvojčlennej vety, vravíme o doplnku k podmetu (tento druh doplnku sa teda vzťahuje iba na základné vetné členy dvojčlennej vety); ak sa druhým vzťahom doplnok upriamuje na predmet dvojčlennej alebo jednočlennej vety, hovoríme o doplnku k predmetu. Z vymenovaných vetných členov, na ktoré sa vzťahuje doplnok, vidieť, že ide o vetné členy, ktoré z hľadiska svojej gramatickej výstavby súvisia s intenciou slovesného deja. Nejednotnosť názorov na povahu doplnku a na charakter jeho vzťahov k uvedeným vetným členom sa však začína pri výklade uvedených vzťahov. Pokiaľ ide o vzťah doplnku k podmetu, resp. k predmetu vety, vcelku je medzi lingvistami jednota v tom, že tento vzťah treba pokladať za predikatívny. (Pripomíname však, že táto predikácia nie je na tej istej úrovni pri doplnku k podmetu ako pri doplnku k predmetu.) Nejednotnosť je pri druhom vzťahu — pri vzťahu doplnku k prísudku (k vetnému základu). Dá sa povedať, že väčšina jazykovedcov stojí na stanovisku, že doplnok je priradený druhý (resp. druhotný) predikát vety.[5] Tu treba podotknúť, že pri takto formulovanej definícii sa nedostatočne rozlišuje doplnok k podmetu od doplnku k predmetu. Kým pri doplnku k podmetu možno túto definíciu v podstate prijať, pri doplnku k predmetu je to trocha ináč. Poukážeme na to v ďalšej časti našej úvahy.

Iní bádatelia zastávajú názor, že medzi prísudkom a doplnkom je vzťah determinatívny. Naostatok tento názor formuloval pre slovenčinu J. Svetlík,[6] pre češtinu V. Hrabě.[7] Podľa nášho názoru nemožno dobre hovoriť

[5] Takúto formuláciu možno nájsť napr. u E. Paulinyho, *Systém slovenského jazyka II*, Bratislava 1946—1947 (rozmnožené ako rukopis), 115; rovnako u J. Ružičku, *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*, Bratislava 1956, 145 n.; pozri aj jeho článok *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 23; ďalej u J. Oravca, *Vedecky a metodicky správny výklad učiva o doplnku*, Slovenský jazyk a literatúra v škole V, 1959, 203.

[6] Porov. J. Svetlík, *Doplnok v slovenčine*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 91, najmä 93—94.

[7] Porov. V. Hrabě, *Polovětné vazby a kondenzace „druhého sdělení" v ruštině a v češtině*, Praha 1964, 76, 78, 83.

o determinácii pri vzťahu doplnku k prísudku (resp. k vetnému základu jednočlennej vety). Aj v tomto prípade treba odlišovať vzťah prísudku a doplnku k podmetu od vzťahu prísudku (resp. vetného základu) a doplnku k predmetu. Prísudok vyjadrením aktualizačných kategórií času a spôsobu utvára akýsi rámec pre fungovanie doplnku k podmetu, ktorý je k prísudku len prosto pripojený, priradený. Doplnok k podmetu je vo vzťahu k prísudku dvojčlennej vety pomerne autonómny a nezávislý čo do gramatického tvaru, resp. gramatických kategórií. Zhodný doplnok k podmetu preberá od nadradeného podmetu kategóriu čísla, gramatického rodu a pádu, ale na rozdiel od prísudku nie je podmetom ovplyvnený čo do osoby (ide zväčša o neurčitý slovesný tvar, resp. o nejaký menný výraz). Nezhodný doplnok k podmetu vyjadrený predložkovým pádom podstatného mena, resp. zriedkavo aj inštrumentálom podstatného mena sa s nadradeným podmetom zhoduje iba v čísle. V gramatickej kategórii čísla sa doplnok k podmetu zhoduje aj s prísudkom, táto gramatická kategória — podobne ako kategória osoby — nie je však v pravom slova zmysle kategória slovesná; ale substantívna. Z toho vidieť, že doplnok k podmetu nijakú gramatickú kategóriu, a teda ani nijaký gramatický tvar od prísudku nepreberá. Hodno vari pripomenúť, že tu nejde ani o primkýnanie. Ak konštatujeme tvarovú nezávislosť doplnku k podmetu vo vzťahu k prísudku dvojčlennej vety, tým väčšmi možno zdôrazniť tvarovú nezávislosť doplnku k predmetu od prísudku, resp. od vetného základu. Aj tu platí spomínané orámcovanie platnosti doplnku k predmetu zo strany prísudku, resp. vetného základu čo do času a spôsobu, ale tým sa gramatický vzťah medzi doplnkom k predmetu a prísudkom, resp. vetným základom vyčerpáva. O závislosti doplnku k predmetu možno hovoriť len pokiaľ ide o jeho vzťah k predmetu vety, s ktorým je predikatívne spojený. Na zhodnom doplnku k predmetu vidieť, že od „svojho" predmetu preberá gramatické kategórie pádu, čísla a gramatického rodu.

Pri doplnku k predmetu teda ťažko hovoriť o priradenom (druhom) predikáte. Musíme vidieť, že v prípade dvojčlennej vety sa prísudok tejto vety prisudzuje podmetu vety, kým doplnok sa zasa prisudzuje predmetu tej istej vety. A tento predmet nemá nejaký iný, „prvý" predikát, aby sme doplnok k predmetu mohli nazvať predikátom priradeným. Čiže predikát a doplnok sa prisudzujú dvoma na nerovnakej úrovni stojacimi vzťahmi dvom rozličným nositeľom, pričom tvar druhého nositeľa je závislý od väzby, akú vyžaduje prísudkové sloveso. V prípade jednočlennej vety nemáme okrem toho ani „prvý" predikát, takže nemožno dobre hovoriť o „priradenom druhom predikáte".[8] Doplnok k predmetu jednočlennej vety fun-

[8] Tieto formulácie by bolo treba rozviesť podrobnejšie, ale v rámci tejto úvahy to nie je možné.

guje v tom časovom a modálnom vymedzení, ktoré vyjadruje tvar vetného základu. Hovoriť o priradenom druhom predikáte pri doplnku k predmetu nie je dostatočne podložené ani preto, že podobné syntagmatické vzťahy ako pri doplnku k predmetu sú aj pri infinitívnom predmete, resp. pri infinitívnom príslovkovom určení cieľa (účelu): aj v prípade infinitívneho predmetu, resp. príslovkového určenia cieľa činiteľom infinitívneho deja je (alebo má byť) osoba vyjadrená v predmete (obyčajne v akuzatíve alebo v datíve).[9] Pravda, tieto prípady sa odlišujú od viet s infinitívnym doplnkom inými vlastnosťami, najmä lexikálnym významom prísudkového slovesa, ktorý v rozhodujúcej miere podmieňuje vetnočlenskú platnosť pripojeného infinitívu.[10] Ako sme už naznačili, doplnok ako vetný člen môže byť vyjadrený aj formou vedľajšej vety. Podstata doplnku zostáva aj v takejto podobe rovnaká, ibaže sa zmení forma vyjadrenia vzťahu doplnku k nadradenému menu a k prísudku (vetnému základu). Obyčajne sa v našej jazykovednej literatúre vraví iba o doplnkovej vete, ktorá vyjadruje doplnok k predmetu nadradenej vety.[11] Doplnková vedľajšia veta má všeobecné znaky zhodné s ostatnými vedľajšími vetami: vyslovuje jeden vetný člen nadradenej vety, je gramaticky nesamostatná a býva uvedená spojkami (obyčajne ide o spojky *ako, že, žeby, aby, či*). Keďže pri súvetí s doplnkovou vedľajšou vetou ide o rozčlenenie neplnohodnotnej predikatívnej syntagmy do dvoch viet tak, že v hlavnej vete sa vyslovuje nositeľ znaku a vo vedľajšej vete zasa predikovaný znak, možno v istom zmysle doplnkovú vedľajšiu vetu pripodobniť k vedľajšej vete prísudkovej, pravda, iba v istom zmysle, lebo pri prísudkovej vete ide o znak prisudzovaný nositeľovi, ktorý je v nadradenej vete podmetom, kým pri doplnkovej vete ide o znak prisudzovaný nositeľovi, ktorý má v nadradenej vete úlohu predmetu, teda

[9] Porov. napr. vo vete *Otec učí syna správne čítať*, t. j. syn (s otcovou pomocou, pod otcovým vedením) správne číta, resp. učí sa správne čítať; podobne aj vo vete *Otec posiela syna pracovať*, t. j. syn má (ísť) pracovať.

[10] Pre infinitívny doplnok porov. k tomu konštatovanie J. Ružičku v *Skladbe neurčitku* (146): „Infinitívny doplnok — na rozdiel od doplnku vyjadreného menom alebo prechodníkom — viaže sa vo všetkých prípadoch na isté sémantické okruhy slovies. V dvojčlenných vetách sa najčastejšie používa vtedy, keď v prísudku vety je sloveso vyjadrujúce zmyslové vnímanie. V jednočlenných vetách je takéto sloveso vetným základom."

[11] V 4. vyd. *Slovenskej gramatiky* od E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca (419) sa uvádza v rámci kapitolky o doplnkovej vete aj príklad na doplnkovú vetu vyjadrujúcu doplnok k podmetu. Treba poznamenať, že takúto doplnkovú vetu nemožno vylúčiť, i keď zatiaľ chýbajú potrebné doklady z literatúry. Ani spomínaný príklad zo *Slovenskej gramatiky* (*Pôsobil žalostným dojmom, ako tak stál pred sudcom* — podobný príklad má aj F. Kopečný, c. d., 225 a V. Šmilauer, c. d., 345) nemá uvedeného autora. Doterajšie výskumy ukazujú, že kým doplnková veta vyjadrujúca doplnok k predmetu nadradenej vety je v slovenčine bežný syntaktický prostriedok, doplnková veta vyjadrujúca doplnok k podmetu nadradenej vety je prinajmenšom veľmi zriedkavá.

závislého vetného člena (má obyčajne tvar bezpredložkového akuzatívu). Prísudok (vetný základ) má aj tu platnosť modálneho a časového rámca: na prísudkovom, resp. vetnozákladovom slovese sa vyslovujú kategórie spôsobu a času, v rámci ktorých platí dej vyslovený doplnkovou vedľajšou vetou. Z hľadiska svojej významovej stavby majú doplnkové vedľajšie vety najbližšie k infinitívnemu doplnku k predmetu.[12] Nazdávame sa, že tieto poznámky stačia na predstavu o našom ponímaní doplnku. Teraz prejdeme k jednotlivým stránkam Chovanovho chápania doplnku, resp. k jeho názorom o doplnkovej vete v spomínanom článku.

Že sa dnes zmenilo chápanie doplnku (ale nielen doplnku), že sa mnohé staršie názory prekonávajú, o tom vari nik nepochybuje. Vývin vedeckého myslenia sa deje okrem iného aj prekonávaním omylov. Ale vyčítať S. Czambelovi, že „takéto rozlišovanie menných prísudkov (doplnkov) od slovesných prísudkov bolo formalistické a možno si to vysvetliť ako dôsledok nedialektického hodnotenia gramatických javov",[13] je podľa nás trápnym nedorozumením. K dnešnému chápaniu doplnku by sme sa neboli dostali bez poznania výsledkov starších bádaní, teda ani bez poznania Czambelových výskumov spred niekoľkých desaťročí.

Nazdávame sa, že treba od seba presne odlíšiť syntaktickú teóriu od otázky, v akej miere máme výsledky syntaktického výskumu prenášať do školskej praxe na strednej, príp. na základnej škole. Argumentácia J. Chovana vzbudzuje podozrenie, že ho k odmietaniu existencie doplnkovej vedľajšej vety aspoň do istej miery priviedli názory, že vyučovanie doplnkovej vety by sa mohlo z učebných osnov základnej deväťročnej školy vypustiť.[14] A možno už nazvať opovážlivosťou, ak sa podobné tendencie pripisujú iným aj napriek tomu, že také voľačo naozaj nemali na mysli.[15] J. Chovan podopiera požiadavku, aby sa vyučovanie doplnkovej vety z učebných osnov základných škôl vypustilo, takýmto argumentom: „Pri jej výklade [t. j. doplnkovej vety] niet presných gramatických ukazovateľov, ktoré by ju spoľahlivo diferencovali od ostatných typov vedľajších viet. No oveľa dôležitejšie je, že doplnkovú vetu ani teoreticky nemožno náležite zdôvodniť" (236—237). Takéto výroky by bolo treba najprv podložiť podrobným a citlivým, jazykové fakty rešpektujúcim rozborom daného syntaktického javu. Totiž to, čo robí J. Chovan na str. 238—239 s dvo-

[12] O tom pozri u J. Ružičku, c. d., 149—150.

[13] J. Chovan, c. m., 238.

[14] J. Chovan, c. m., 236 a 239.

[15] Porov. k tomu Chovanovu vetu (c. m., 239): „J. Oravec ich [t. j. jednotlivé typy doplnkových viet] uvádza ako snahu širšie opísať doplnkové vety v rámci ich konvenčného chápania, no sám k nim vyjadril určitý kritický postoj, keď hovorí, že by sa nestala veľká škoda, keby sa doplnkové vety aspoň z učebných osnov pre nižšie ročníky strednej školy vylúčili."

ma vetami, ktoré si vybral od J. Oravca, to ťažko pokladať za rozbor, ktorý by rešpektoval jazykové fakty a náležite by z nich vychádzal. Nech čitatelia porovnajú: J. Chovan na str. 239 podáva takýto výklad Ondrejovho súvetia s doplnkovou vedľajšou vetou: „Pravda, vo výpovedi môžu platiť dva varianty výkladu takejto vedľajšej vety. Prvý, keď zdôrazníme predmet: *Jerguš hľadel na Zuzku, ako kráča vedľa neho,* druhý, keď zdôrazníme dej: *Jerguš hľadel na Zuzku, ako kráča vedľa neho.* Zmysel prvého príkladu je, že intenciou slovesného deja je zasahovaný viac predmet a vedľajšia veta v takomto prípade má iba determinančnú funkciu k podstatnému menu — predmetu a možno ju hodnotiť ako prívlastok. V druhom prípade výrazným zásahom hovoriaceho intencia slovesného deja prenáša sa z nepriameho predmetu viac na vedľajšiu vetu, v dôsledku čoho sa uľahčuje aj elipsa predložkovej väzby takýchto vedľajších viet: *Jerguš hľadel, ako kráča* (*hľadel na to, ako kráča*). V takomto chápaní môže mať vedľajšia veta platnosť predmetu."

Tu sa pracuje s pojmom zdôraznenia istej časti výpovede. Zdôraznenie je síce dokázateľný fakt, ale predsa len fakt nie taký, že by mohol ľubovoľne meniť vetnočlenskú platnosť jazykových jednotiek alebo dokonca niektoré jazykové jednotky (zrejme nepohodlné, nehodiace sa do istej apriórnej schémy) svojvoľne vynechávať z vety, ktorej spisovateľ Ondrejov dal istú konkrétnu podobu (porov. Chovanovu „elipsu predložkovej väzby" v obidvoch častiach súvetia). Pravdaže, takýmto „výrazným zásahom hovoriaceho" dostaneme hneď to, čo chceme dostať, totiž zmenu doplnkovej vety na predmetovú. A o to J. Chovanovi šlo. Škoda, že J. Chovan nevysvetlil svoju predstavu o „výraznom zásahu hovoriaceho" a to, ako tento „výrazný zásah" do súvetia vyexcerpovaného z Ondrejova môže jednak oklieštiť toto súvetie, jednak zmeniť jeho gramatickú a významovú stavbu.

V citovanom odseku použil J. Chovan termín intencia slovesného deja. Podľa J. Chovana môže intencia v dôsledku zdôraznenia predmetu *na Zuzku* viac zasahovať tento predmet (v dôsledku čoho vedľajšia veta nadobúda povahu prívlastkovej vety), inokedy zasa intencia v dôsledku „výrazného zásahu hovoriaceho" „prenáša sa z nepriameho predmetu viac na vedľajšiu vetu" (a to má za následok, že po „elipse predložkovej väzby takýchto viet" „môže mať vedľajšia veta platnosť predmetu"). Nazdávame sa, že tu sa s pojmom intencia slovesného deja narába nie dosť uvážene. Všimneme si, čo sa o tomto pojme vraví v knižke E. Paulinyho Štruktúra slovenského slovesa,[16] v ktorej sa systematicky opisujú jednotlivé intenčné typy slovenských slovies: „Intenciou nazývame fakt, že sloveso ako predikát vyžaduje alebo nevyžaduje vyslovenie agensa alebo patiensa svojho dejania." V závere diela E. Pauliny objasňuje intenciu slovesného deja ešte

[16] E. Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa,* Bratislava 1943, 16.

takto: „Intencia slovesa je fakt zároveň lexikálny i syntaktický, pretože, určujúc vlastný sémantický význam slovesa, určuje jeho rekciu. Intencia sa týka nielen objektu, ale rovnako i subjektu."[17] Z citátov jasne vyplýva, že intencia je v istom zmysle smerovanie slovesného deja: môže vychádzať zo subjektu (agensa) a zasahovať istý predmet (napr. *brat kope jamu*), môže vychádzať zo subjektu (agensa) a zostávať v deji (napr. *matka ide*) ap. Ale z tohto vymedzenia intencie slovesného deja nevyplýva, že by mohla podliehať zdôrazneniu zo strany podávateľa prejavu, resp. že by mohla raz zasahovať väčšmi predmet, inokedy zas vo väčšej miere vedľajšiu vetu (nehovoriac už o tom, že vedľajšiu vetu, ak nemá platnosť predmetu nadradenej vety, intencia zasahovať nemôže). Intenciu slovesného deja treba chápať ako jazykový jav s objektívnym charakterom, ktorý v istej oblasti jazyka funguje bez toho, či si to nositelia jazyka želajú alebo nie.

Nezodpovedá jazykovej skutočnosti Chovanova téza (237), že „analógiou s týmito [t. j. rozvíjacími] vetnými členmi bez ohľadu na výnimočnosť postavenia doplnku ako v podstate logického predikátu utvára sa úplne mechanicky i tzv. doplnková veta". Toto tvrdenie možno vyvrátiť jednoduchým poukazom na všeobecne známy a tu už spomínaný fakt, že aj „normálny" predikát (teda nielen „logický" — v interpretácii J. Chovana) môže byť vyjadrený vetne, a niet teda reálnych príčin pochybovať o tom, že aj „druhý" alebo „druhotný" predikát môže byť vyjadrený vetne, tak ďaleko „výnimočnosť postavenia doplnku" nesiaha. Musíme si uvedomiť, že doplnok je — i keď osobitný, ale predsa len — vetný člen a ako taký má ráz ostatných vetných členov. Negovali by sme jazykové fakty, keby sme nechceli vidieť možnosť vyjadriť doplnok aj formou vedľajšej vety len a len pre akúsi „výnimočnosť postavenia doplnku". Takto sa neexistencia doplnkovej vety naozaj nedá odôvodniť a tým menej dokázať.

J. Chovan však tiež porovnáva vedľajšiu vetu doplnkovú s vedľajšou vetou prísudkovou a argumentuje tým, že „prísudková veta sa nikdy neviaže bezprostredne na podmet, ale iba ako náhrada časti prísudku po neplnovýznamovom slovese, ktoré ako predikatívny komponent podmetu sa ňou významovo dopĺňuje" (238). Okrem toho, že v citáte uvedený termín „predikatívny komponent podmetu" je problematický, treba pripomenúť, že to tiež nie je vážny argument proti existencii doplnkovej vedľajšej vety, pretože naopak svedčí len o tom, že vetne sa môže vyjadriť iba istý druh prísudku, teda nie každý prísudok. K tomu dodávame, že podobné obmedzenie existuje aj pri vetnom vyjadrení doplnku k predmetu, len je iného rázu. Vetne možno vyjadriť iba isté typy doplnku (obyčajne ide o doplnok vyjadrujúci dej, ktorý je vyslovený infinitívom). Preto pochybujeme o exis-

[17] E. Pauliny, c. d., 94.

tencii takého súvetia s doplnkovou vedľajšou vetou, aké uvádza J. Chovan na str. 137: *Vojaka našli, ako bol ranený.* J. Chovan tu vraví o „typicky doplnkovom zrekonštruovaní vety", ale skôr by sa vari dalo hovoriť o vykonštruovaní súvetia. V doteraz skúmanom excerpčnom materiáli sme sa s takouto „konštrukciou" nestretli.

Treba však povedať, že porovnávanie istých prvkov pri doplnkovej vedľajšej vete a pri prísudkovej vedľajšej vete môže byť iba okrajovým kritériom pre konštatovanie alebo popretie existencie doplnkovej vedľajšej vety. Existenciu istého gramatického javu by sme nikdy právoplatne nedokázali, keby sme hľadali pri ňom iba tie znaky, ktoré má daný jav spoločné s iným, aspoň v istom zmysle príbuzným javom. Najdôležitejšie je, aby sme zistili a konštatovali tie pozitívne prvky istého javu, ktoré sú preň charakteristické a jemu vlastné, ktoré ho vyznačujú a tým aj odlišujú od iných, prípadne podobných javov, a tak potvrdzujú jeho reálne jestvovanie.

Na základe doterajších poznatkov o doplnku možno doplnkovú vedľajšiu vetu, ktorá vyjadruje doplnok k predmetu nadradenej vety, vymedziť (najmä oproti predmetovej vete) na základe týchto znakov:

1. Doplnková veta — tak ako každý iný doplnok k predmetu — sa viaže k svojmu činiteľovi, ako aj k prísudku (resp. vetnému základu) nadradenej vety dvojitým syntagmatickým vzťahom.

2. Doplnková veta s platnosťou doplnku k predmetu nadradenej vety vždy vyjadruje dej, ktorý sa prisudzuje činiteľovi vysloveném u v rámci nadradenej vety.

3. Činiteľ (nositeľ) deja doplnkovej vety je vždy predmetom prísudkového alebo vetnozákladového slovesa a vždy musí byť pomenovaný osobitným výrazom (najčastejšie ide o podstatné meno alebo zámeno v akuzatíve).

4. Možnosť vyjadriť doplnkovú vetu (podobne ako infinitívny doplnok) je vždy závislá od významovej stavby slovesa (alebo jeho ekvivalentu) v prísudku, príp. vo vetnom základe nadradenej vety.[18] Sú to predmetové slovesá týchto významových okruhov: slovesá zmyslového vnímania,[19] slovesá vyjadrujúce predstavovanie si niekoho alebo niečoho (predstaviť si, vybaviť si v mysli, pomyslieť si), slovesá vyslovujúce pripomínanie si niekoho alebo niečoho (spomenúť si, pripamätať si, pripomenúť si, obnoviť si v pamäti a i.), slovesá vyjadrujúce význam „nájsť", prípadne s rozličnými významovými odtienkami (pristihnúť, zastihnúť, prekvapiť, prichytiť, natrafiť, vystriehnuť a pod.), slovesá vyjadrujúce záujem o niekoho alebo o niečo (všímať si, sledovať, sliediť, striehnuť) a niektoré iné. Z výpočtu, ktorý, pravda, nie je úplný, vidieť, že ide vždy o také slovesá, ktoré ne-

[18] Porov. konštatovanie J. Ružičku (c. d., 146), citované tu v poznámke 10.
[19] Ich výpočet pozri u J. Ružičku, c. d., 151.

obsahujú vo svojom lexikálnom význame moment akéhokoľvek vplývania na predmet, aby konal dej vyslovený pripojenou vedľajšou vetou.

5. Doplnková veta nikdy nie je v pomere k slovesu nadradenej vety väzobným výrazom, to znamená, že možnosť vyjadriť doplnkovú vetu nevyplýva priamo z väzby slovesa v nadradenej vete. Väzobným výrazom vo vzťahu k nadradenému slovesu je pri konštrukciách s doplnkovou vetou iba predmet, ktorý je činiteľom deja doplnkovej vety. Podobné pomery sú aj pri infinitívnom doplnku k predmetu.

V citovanom Chovanovom článku by sa bolo žiadalo dôslednejšie rozlišovať vetný člen od vzťahu. Už sme spomenuli, že vetný člen je jednou zložkou, jedným komponentom syntagmy, ktorej obsahom je syntagmatický vzťah. Aj iné formulácie bolo treba starostlivejšie uvážiť. Nie je presvedčivý napr. takýto výrok J. Chovana (239): „Vieme, že po slovesách vnímania každý neurčitok treba hodnotiť ako logický predikát (doplnok), ale na základe syntaktických postupov aj tento neurčitok možno hodnotiť ako predmet." V slovenskej syntaktickej literatúre sa už ukázalo,[20] kedy má neurčitok v slovenčine funkciu doplnku k predmetu a kedy funkciu predmetu, resp. iné funkcie.

Pri vete *Akého ťa vidia, takého ťa uznávajú* ťažko hovoriť o „štylistickom vyrovnaní" väzby slovesa *uznávať koho, čo za koho (za akého), za čo (za aké)* s väzbou slovesa *vidieť*, pretože tak ako výraz *takého* nie je väzobný vo vzťahu k slovesu *uznávať*,[21] ani výraz *akého* nie je väzobný vo vzťahu k slovesu *vidieť*. Výraz *takého* pokladáme za formálny doplnok (významovo je tento doplnok k predmetu vyslovený vo vedľajšej vete). Pri tejto príležitosti hodno zdôrazniť, že výraz, ktorý vyplýva z väzby slovesa, v podstate nemôže byť doplnkom.

Nemožno pokladať za primerané, ak J. Chovan v svojom článku pracuje s faktami a súvislosťami logickými aj tam, kde by bolo potrebné dať prednosť faktom a súvislostiam čisto syntaktickým, teda jazykovým. U J. Chovana sa spomínaný prístup prejavuje jednak vo vnášaní niektorých nie dostatočne objasnených pojmov do skúmania syntaktickej problematiky (napr. logická výpoveď, samostatná logická predikácia, logický obsah [doplnku] a i.), jednak v tendencii (aspoň na niektorých miestach článku) dávať prednosť termínu logický predikát pred ustáleným a všeobecne prijímaným termínom doplnok. Vetné členy — ako aj iné syntaktické javy — totiž pomenúvame z hľadiska syntaktického, teda jazykového, a nie logického. Okrem toho „logickým predikátom" môže byť za istých okolností aj infi-

[20] Porov. J. Ružička, c. d., 150.

[21] Takú väzbu nezaznamenáva pri príslušnom význame slovesa *uznať — uznávať* ani *Slovník slovenského jazyka IV*, Bratislava 1964, 748.

nitívny predmet alebo príslovkové určenie cieľa v infinitíve, ako sme to už ukázali. Spomínané Chovanove termíny, resp. pojmy nie sú teda dostatočne presné a jednoznačné.

Podľa nášho názoru by J. Chovan nebol vo svojom článku došiel k jednostrannému a nepodloženému záveru, že doplnková vedľajšia veta v slovenčine neexistuje, keby bol svoje skúmanie daného syntaktického javu založil na primerane bohatom výpiskovom materiáli (a nie na rozbore štyroch, resp. dvoch súvetí uvedených v článku) a keby bol pri skúmanom syntaktickom jave náležite vychádzal z pozitívnych jazykových faktov.

Predbežne sme v našom článku uviedli znaky, ktoré charakterizujú doplnkovú vedľajšiu vetu v slovenčine, a taktiež sme uviedli významové okruhy slovies, po ktorých môže stáť v spisovnej slovenčine doplnková vedľajšia veta. Podrobnejšiu materiálovú štúdiu o doplnkových vedľajších vetách v slovenčine si ponechávame na inú príležitosť. Hlavným cieľom tejto state bolo ukázať, že vydieľaním doplnkových vedľajších viet sa v našej syntaktickej teórii nedopúšťame vôbec nijakého „priestupku proti dialektickému posudzovaniu gramatických javov", ako to tvrdí J. Chovan (dialektický prístup k veci podľa nášho názoru nevyhnutne predpokladá predovšetkým zásadu rešpektovať fakty v ich objektívnej existencii), lež naopak, že terajšia úroveň poznania syntaktického plánu spisovnej slovenčiny počíta s doplnkovými vetami ako s jeho pevným článkom.

K PÍSANIU SPOJOVNÍKA A POMLČKY

Ladislav Dvonč

Podľa *Pravidiel slovenského pravopisu*[1] medzi jednotlivými členmi zložených vlastných mien (priezvisk i miestnych mien) píšeme spojovník. Uvádzajú sa pritom príklady: *Gregor-Tajovský, Rakúsko-Uhorsko, Sliač-kúpele, Bratislava-mesto, Osčadnica-ústredie.* Vo všetkých týchto prípadoch ide o pomenovanie jednej osoby, jedného štátu alebo jednej obce, hoci Pravidlá o tom výslovne nehovoria (túto skutočnosť nenaznačuje dostatočne ani termín *zložené vlastné meno*, ktorý sa v tejto súvislosti používa).[2] Písanie spojovníka nie je vo všetkých menách tohto typu presnejšie vy-

[1] *Pravidlá slovenského pravopisu*, 5. vyd., Bratislava 1964. 124.

[2] K tomu porov. môj článok *Dva jazykovedné termíny*, ČSTČ, 1, 1962, 168—172, v ktorom navrhujem, aby sa namiesto termínu *zložené vlastné meno* používal na označenie mien typu *Gregor-Tajovský* termín *podvojné vlastné meno*, ktorý sa už používa v českej jazykovednej terminológii. V tomto článku sa tiež pridržiavam termínu *podvojné vlastné meno* pri označení mien typu *Gregor-Tajovský*.

medzené v normatívnych príručkách, a preto nie je ani v praxi ustálené (v niektorých prípadoch sa spojovník nepíše, alebo je kolísanie medzi písaním so spojovníkom, resp. bez spojovníka, napr. *Hurban Vajanský* aj *Hurban-Vajanský*). Ale týmito prípadmi sa na tomto mieste nechceme zaoberať.

Tu si chceme všimnúť otázku písania spojovníka v spojeniach vlastných mien, ktoré sa líšia od uvedených zložených a či podvojných vlastných mien typu *Gregor-Tajovský*. Ide nám o spojenia vlastných mien, ktoré nepredstavujú označenie jednej osoby alebo jedného štátu a či obce, ale sú pomenovaním dvoch alebo viacerých osôb, štátov alebo obcí. Napr. mená *Kant* a *Laplace* sa píšu pri sebe so spojovníkom vtedy, keď sa o Kantovi a Laplaceovi hovorí ako o tvorcoch jednej z teórií vzniku vesmíru. Patria sem príklady ako *Havránek-Jedlička, Hanzelka-Zikmund,* z miestnych mien napr. *Bratislava-Martin* (Bratislava a Martin sú v konkrétnom prípade — napr. v prípade vydavateľstva Obzor — sídlom jednej inštitúcie), *Praha-Prešov* (svojho času boli tieto mestá sídlom Československej grafickej únie) a pod. Tieto prípady budeme ďalej súhrnne označovať ako spojenia mien typu *Kant-Laplace* a predbežne ich aj písať so spojovníkom, teda rovnako ako prípady typu *Gregor-Tajovský*. Písanie spojení mien typu *Kant-Laplace* nie je však úplne ustálené. Okrem písania so spojovníkom *(Kant-Laplace)* stretávame sa tu aj s písaním pomlčky: *Kant—Laplace, Bratislava—Martin* a pod. Chceme riešiť otázku, či v takýchto prípadoch treba písať spojovník alebo pomlčku, resp. ktorý z týchto spôsobov možno pokladať za výhodnejší.

Príčinu kolísania pri písaní takto spojených mien možno vidieť aj v tom, že Pravidlá slovenského pravopisu sa o nich výslovne v osobitnej poučke nezmieňujú a ani neuvádzajú nijaký konkrétny príklad, ktorý by naznačoval, ako by sa mali alebo mohli písať.[3] V češtine sa v takýchto prípadoch žiada písať spojovník. *Pravidlá českého pravopisu*[4] uvádzajú, že pri podstatných menách píšeme spojovník (spojovaciu čiarku) medzi jednotlivými členmi zlučovacích spojení; nasledujú príklady *marxizmus-leninizmus, Hanzelka-Zikmund, Havránkova-Jedličkova Stručná mluvnice česká*. Teda aj medzi jednotlivými členmi podvojných vlastných mien (kde ide napr. o pomenovanie jednej osoby) aj medzi jednotlivými členmi zlučovacích spojení (kde ide napr. o pomenovanie dvoch osôb) sa píše spojovník, takže niet medzi nimi rozdielu v použití interpunkčného znamienka. Pritom však v češtine rovnako ako v slovenčine v spojeniach typu *Kant-Laplace* sa

[3] Nehovorí o nich ani J. Orlovský v čl. *Interpunkcia v slovenčine*, SR 14, 1948/49, 223—253, ani v knižke *Slovenská syntax*, Martin 1959, 131—134 (kap. *Interpunkcia*).

[4] *Pravidla českého pravopisu*, Praha 1957, 72.

v praxi stretávame aj s písaním pomlčky *(Kant—Laplace)*, čo ukazuje, že kolísanie nie je zapríčinené len nedostatkom poučky v normatívnych príručkách, ale má hlbšiu príčinu.

Písanie so spojovníkom má viditeľnú nevýhodu v tom, že sa náležite nerozlišujú v pravopise prípady typu *Gregor-Tajovský*, kde ide o spojenie dvoch mien na pomenovanie jednej osoby, od prípadov typu *Kant-Laplace*, kde ide o spojenie dvoch mien označujúcich dve osoby, ktoré v istom konkrétnom prípade predstavujú síce akúsi jednotku (ako autori jednej knihy, jednej teórie, hypotézy a pod.), ale inak sú to dve rozdielne osoby. Preto ani neprekvapuje, že sa v praxi stretávame s pokusom odlíšiť v pravopise oba prípady, čo sa pri písaní spojených mien typu *Kant-Laplace* konkrétne prejavuje písaním pomlčky namiesto spojovníka: *Kant—Laplace* (namiesto *Kant-Laplace*). To je ďalšia, ale vlastne základná, vnútorná jazyková príčina kolísania pri písaní spojení mien typu *Kant-Laplace*.

Ukazuje sa, že prípady typu *Gregor-Tajovský* a *Kant-Laplace* je účelné v pravopise rozlišovať. Boli by pritom možné viaceré riešenia.

Už sme sa zmienili o tom, že v niektorých podvojných vlastných menách sa spojovník nepíše. Patrí sem zo známejších prípadov napr. meno *Hurban Vajanský*, ďalej mená ako *Fašanga Cengáč, Trjeska Kľavoš, Fekiač Škuliba, Telúch Brušman* (mená postáv v Ondrejovovom románe Zbojnícka mladosť) atď.[5] Mohli by sme teda písať všetky podvojné vlastné mená bez spojovníka, kým spojovník by sme používali len pri zlučovacích spojeniach typu *Kant-Laplace*.

Proti tomuto riešeniu hovorí však viacero faktov. Predovšetkým treba brať ohľad na skutočnosť, že v doterajšej praxi sa v prevažnej väčšine prípadov mien typu *Gregor-Tajovský* píše spojovník, kým uvedený druhý spôsob písania takýchto podvojných vlastných mien bez spojovníka býva zriedkavejší (popri písaní so spojovníkom). Ďalej — ako som to ukázal v príspevku o písaní spojovníka v menách typu *Gregor-Tajovský*[6] — dochádzalo by k nejasnostiam a k nesprávnemu chápaniu niektorých takýchto podvojných vlastných mien, ak by sa písali bez spojovníka. Meno *Jozef Gregor Tajovský* (spolu s rodným menom) by vzbudzovalo dojem cudzieho

---

[5] Porov. však písanie mien *Fekiač-Boženík, Fekiač-Dúbrava, Lajčiak-Prísny, Longaver-Fiškus, Babic-Belzebub, Babic-Boľševik* atď. u Petra Karvaša (pozri A. P r a n d a, *Jazykové výrazivo a umelecké postupy Karvašových Pokolení*, SR 19, 1954, 176). U Kukučína sa píšu bez spojovníka napr. mená *Jano Kováč Demko, Matej Kováč Demko*, so spojovníkom meno *Jano Rázvora-Točiar* (pozri F. B u f f a, *K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach*, Jazykovedné štúdie V — K jazyku a dielu Martina Kukučína, Bratislava 1960, 32). Bude potrebné podrobnejšie preskúmať doterajší úzus pri písaní podvojných vlastných mien osôb.

[6] L. D v o n č, *K otázke spojovníka v menách typu Gregor-Tajovský*, SR 27, 1962, 314—315.

rojčlenného pomenovania osoby (priezvisko a dve rodné mená). Pri samom používaní mena *Gregor Tajovský* (písaného bez spojovníka) by vznikala predstava, že *Gregor* je rodné meno a *Tajovský* je priezvisko. Ako vidieť, písanie mien tohto typu bez spojovníka by prinášalo so sebou nemalé ťažkosti (nebolo by jednoznačné). Musíme preto vychádzať z bežného písania mien tohto typu so spojovníkom a uvažovať skôr o inom vhodnom riešení pre prípady typu *Kant-Laplace,* aby sa v pravopise odlíšili od mien typu *Gregor-Tajovský.*

Ako najlepšie sa nám javí riešenie, podľa ktorého by sa v prípadoch typu *Kant-Laplace* používala pomlčka. Podľa Pravidiel slovenského pravopisu pomlčkou sa okrem iného často naznačuje rozpätie medzi dvoma krajnými bodmi, a to časové rozpätie *(1945—1953, január—február),* stanice trate *(Praha—Brno—Bratislava),* smer *(Praha—Moskva),* športové stretnutie *(ČSSR—Švédsko)* a rôzne iné vzťahy protikladu *(alebo — alebo).*[7] Aj keď sa zdá, že medzi prípadmi typu *Kant-Laplace* a prípadmi typu *Praha—Moskva* alebo *ČSSR—Švédsko* a pod. je veľký rozdiel, treba zdôrazniť, že pri istom rozdiele možno medzi nimi vidieť aj podobnosť. Príslušné krajné body rozpätia môžeme vyjadriť aj pomocou zlučovacieho spojenia. Napr. športové stretnutie ČSSR—Švédsko je stretnutím medzi ČSSR a Švédskom, t. j. ČSSR a Švédsko sú účastníkmi športového stretnutia.

Písať pomlčku namiesto spojovníka je tu potrebné už aj vzhľadom na prípady, kde ide napr. o spojenie mien dvoch osôb alebo miest, pričom jedno z nich, prípadne aj obidve sú podvojné vlastné mená, písané so spojovníkom, napr. *Jesenská—Rázusová-Martáková, Stodola—Gregor-Tajovský, Križanová-Brindzová—Rázusová-Martáková, Bratislava—Martin-Vrútky* a pod. (vymyslené príklady).[8] Keby sme tu namiesto pomlčky písali spojovník, dostali by sme vlastne na pohľad spojenie troch alebo štyroch mien so spojovníkom, pričom by nebolo jasné, kde je hranica medzi menami jednotlivých osôb, t. j. o koľko osôb v konkrétnom prípade ide. Pravda, v prípade pomenovaní známych osôb, ako napr. *Stodola, Gregor-Tajovský* a pod., nie sme na pochybnostiach, ale ťažko by sme vedeli určiť počet osôb pri spojení málo známych alebo neznámych mien.

Pomlčka sa píše — hoci sa o tom výslovne nikde v našich Pravidlách ne-

---

[7] Pravidlá, 5. vyd., 123. Podľa G. H o r á k a (*Slovné spojenia so spojovníkom,* SR 22, 1957, 38) spojenia typu *Bratislava—Žilina* sa píšu so spojovníkom (sú zaradené do deviatej skupiny slovných spojení so spojovníkom). Pravidlá tu však kážu písať pomlčku (bez medzier). Samo spojenie *Bratislava—Žilina* je v Horákovom článku vytlačené s pomlčkou, nie so spojovníkom.

[8] Porov. obdobný prípad: *Naše najkritickejšie úseky sú Staré Hory—Donovaly—Korytnica-kúpele, Čertovica, Poniky, Hrochoť, Koridky a ďalšie.* (Pravda, 22. 11. 1964, str. 1).

hovorí – dvojako: s medzerami pred pomlčkou a za ňou alebo bez medzier. Najčastejšie sa pomlčka píše s medzerami, napr. v skratkových vetách typu *Mladosť – radosť*, ďalej ak chceme naznačiť, že nasleduje niečo neočakávané, prekvapujúce, ak naznačujeme vzrušenú, prerývanú reč, napr. *Vysoké Tatry – vlasť moja – zem krásna* ... atď. (príklady pozri v Pravidlách v kapitole o pomlčke, v 5. vyd. z r. 1964 na str. 123). Časové rozpätie medzi dvoma krajnými bodmi sa naznačuje pomlčkou bez medzier, napr. *1945–1953, január–február*, podobne *Praha–Brno–Bratislava, Praha–Moskva, ČSSR–Švédsko* atď. (ale už napr. *alebo – alebo* sa píše s pomlčkou s medzerami; pozri Pravidlá, tamže). Podľa všetkého by sme aj prípady typu *Kant–Laplace* mali písať s pomlčkou bez medzier. Ak sa uvádzajú nielen priezviská, ale aj rodné mená (či už v plnom znení, alebo nejako skrátené), používa sa pomlčka bez medzier, ale aj pomlčka s medzerami, napr. *B. Havránek–A. Jedlička, E. Pauliny–J. Ružička–J. Štolc, A. Jánošík–E. Jóna, Š. Peciar–J. Horecký* (spoluautori niektorých kníh alebo štúdií) alebo *B. Havránek – A. Jedlička, E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc* a pod. Pomlčka s medzerami sa obvykle píše, ak sa popri rodnom mene a priezvisku uvádza aj titul osoby, napr. *dr. Josef M. Pražák – dr. Frant. Novotný – dr. Josef Sedláček* (SR 26, 1961, 25). S rovnakým písaním sa stretávame aj v češtine; porov. napr. *Bauer–Mrázek–Žaža* (R. Mrázek, Sintaksis russkogo tvoriteľnogo, Praha 1964, 226), *Benni T.–Łoś J.–Nitsch K.–Rozwadowski J.–Ulaszyn H.* (tamže, 249).

Rozdiel medzi spojovníkom a pomlčkou sa týka písaných a tlačených jazykových prejavov. Pretože na písacích strojoch je pre spojovník a pomlčku rovnaký znak, píše sa v strojopisných písomnostiach spojovník bez medzier, pomlčka s medzerami (rovnaký znak v prvom prípade bez medzier, v druhom s medzerami).[9]

Stručne na záver opakujeme svoj návrh, aby sa zlučovacie spojenia typu *Kant–Laplace*, kde ide o označenie osobitných osôb (nie jednej osoby), nepísali so spojovníkom (ako sa to v praxi niekedy robí a ako sa to výslovne kodifikuje v Pravidlách českého pravopisu), ale s pomlčkou bez medzier v zhode s prevládajúcim spôsobom písania týchto prípadov v našich tlačených jazykových prejavoch (v niektorých osobitných prípadoch, ako sme už uviedli, píše sa pomlčka s medzerami). Takto sa tieto spojenia mien vhodne graficky odlíšia od mien typu *Gregor-Tajovský*, písaných so spojovníkom (označujúcich však jednu osobu, jednu obec a pod.).

[9] Porov. *ČSN 01 6910 Úprava písomností písaných strojom*, 2. dotlač, Praha 1957, 7.

ZPRÁVY A POSUDKY

ONFERENCIA O METODIKE VYUČOVANIA SLOVENSKÉHO JAZYKA

' dňoch 10. a 11. februára 1965 Ústav pre ďalšie vzdelávanie učiteľov, Ústav /enského jazyka SAV a Výskumný ústav pedagogický usporiadali v Domove eckých pracovníkov v Smoleniciach konferenciu o metodike vyučovania /enského jazyka. Predmetom rokovania boli otázky vyučovania slovnej zá- y, gramatiky a štylistiky.

Konferenciu otvoril a viedol J. Ružička.

Úvodný referát predniesol A. Selecký na tému *Otázky špeciálnej didak- y slovenského jazyka.* Vysvetlil v ňom, že metodika slovenského jazyka je ieckou disciplíniou, a to osobitnou pedagogickou disciplínou. V ďalšom po- azoval na vzťahy špeciálnej didaktiky slovenského jazyka k jazykovede (špe- lne k slovakistike), k pedagogickým disciplínam a k pomocným vedám.

Po tomto všeobecnom referáte nasledovali referáty a koreferáty o konkrét- ch úsekoch vyučovania slovenského jazyka.

K vyučovaniu slovnej zásoby predniesla V. Betáková referát o vyučo- ní tvorenia slov a E. Jóna koreferát k metodike vyučovania slovnej zásoby. Betáková vyšla zo široko založeného výskumu o vyučovaní tvorenia slov na olách a ukázala, kde sú tu nedostatky vyučovania a z čoho pramenia. Všimla aj učebnice a upozornila na rozpor v nich: kým vo výkladoch je vedný obsah ebnej látky zjednodušený podľa didaktickej požiadavky prístupnosti, zatiaľ cvičeniach sa táto požiadavka nerešpektuje. Navrhla zmeniť učebnú látku tom zmysle, aby nezaostávala za vedeckými výskumami, lež aby sa dôsledne izeralo na binárnosť slovotvornej štruktúry a aby sa do obsahu učebnej látky ihrnulo i základné učivo o morfematickej štruktúre slova. E. Jóna hovoril nedostatočnom zreteli pri vyučovaní na slovnú zásobu ako celok, zdôraznil ýznam synonymiky a frazeológie a štylistické rozvrstvenie slovnej zásoby.

Druhým okruhom boli otázky vyučovania gramatiky. Referát k nemu pred- iesla G. Počtová na tému *O vetnom rozbore v 6.—9. ročníku ZDŠ a o jeho rafickom znázornení.* V referáte poukázala na medzery a nezladenosť v osno- ách a učebniciach pre 6.—9. ročník, pokiaľ ide o vyučovanie skladby, napr. na olované precvičovanie jednotlivých vetných členov, na to, že jednočlenná veta a vôbec nepreberá ako nové učivo (len ako opakovanie v 8. triede) a pod. Pri- omenula, že vyučovaniu skladby prekáža i nejednotné chápanie istých syn- aktických javov (sponové slovesá, písanie čiarky pred zlučovacími spojkami) ' našej jazykovede. Podrobne sa zapodievala i grafickým znázorňovaním jedno- luchej vety. K tomuto viac prakticky zameranému referátu predniesol korefe- át J. Oravec, ktorý poukázal na potrebu základne zmeniť zameranie vy- učovania skladby. Je potrebné ku skladbe pristupovať nielen zhora — od vety, le i zdola: od slova a od syntagmy. Prístup zdola lepšie umožňuje osvetliť pecifické črty jazyka a spájať pri vyučovaní so syntaxou iné roviny jazyka slovnú zásobu, morfológiu). Ako sa to dá robiť, to koreferent prakticky ukázal pri morfológii. V druhej časti koreferátu sa zaoberal tým, ako sa pri školskom vysvetľovaní vetných a súvetných členov možno výdatnejšie opierať o grama-

tickú formu, a to nielen morfologickú, lež i syntaktickú. — V ďalšom koreferáte o niektorých otázkach morfológie hovoril G. Horák o systéme slovných druhov v slovenčine a o niektorých chybách pri vyučovaní morfológie. Diskusia k otázkam gramatiky bola taká bohatá, že ju nebolo možné v určenom čase vyčerpať.

Tretí okruh tvorili otázky vyučovania štylistiky. Referát k nemu pripravil J. Mistrík. Uviedol, že v súvislosti s metodikou jej vyučovania treba riešiť hlavne dve otázky: 1) ako tradične izolovanú štylistiku organicky začleniť do gramatického učiva; 2) ako konkrétne postupovať pri vyučovaní materinského jazyka v takom prípade, keď sa štylistika preberá i ako neoddeliteľná zložka s ostatnými plánmi jazyka. Naznačil, aké možnosti na riešenie týchto otázok poskytuje sama vyučovacia látka: menej náročná výstavba výpovede sa zaraďuje do programu nižších ročníkov, kým výstavba prehovoru zasa do vyšších. Na nižšom stupni sa prevažne používa induktívna metóda s perspektívou gramatika - štylistika, na vyššom prechádza v deduktívnu metódu s perspektívou štylistika — prostriedky ostatných jazykových plánov. — V koreferáte k vyučovaniu štylistiky rozoberal F. Miko príčiny odtrhnutosti teórie a praxe v slohovej výchove: nedostačujúcu analýzu a empirizmus v teórii, empirizmus a živelnosť v praxi. Koreferent nakreslil a vysvetlil schému rozvoja základných výrazových vlastností reči.

Konferencia bola dobrým podujatím, ktoré pomôže učiteľom v najťažších bodoch vyučovania slovenčiny. Materiál z nej vyjde tlačou v osobitnom zborníku.

J. Oravec

K VÝSKUMU POUŽÍVANIA SLOVENSKÉHO SPISOVNÉHO JAZYKA A NÁREČÍ

V našich gramatických príručkách (napr. v *Slovenskej gramatike* od E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca, 4. vyd., Bratislava 1964, 6; podobne aj v predošlých vydaniach) sa bežne uvádza, že najrozšírenejšou a najdôležitejšou formou slovenského národného jazyka je spisovná slovenčina. A ďalej sa ešte konštatuje, že dedinský ľud používa v svojom každodennom živote miestne nárečia ako formy národného jazyka, ktoré sú rozličné v jednotlivých častiach spoločného územia.

Je nepochybné, že spisovný jazyk je najdôležitejšou formou národného jazyka. Všimnime si ďalej, že spisovná slovenčina sa označuje aj ako najrozšírenejšia forma národného jazyka. Spisovný jazyk sa totiž používa na celom území národného jazyka; z tohto hľadiska je nesporne najrozšírenejší, pretože jednotlivé nárečia sú obmedzené na väčšie alebo menšie časti národného územia. Podľa používania spisovného jazyka a nárečia sa príslušníci nášho národného jazyka delia zhruba do troch skupín. Istá časť príslušníkov slovenského národa používa výhradne vo svojich súkromných aj verejných jazykových prejavoch spisovný jazyk. Na skutočnosť, že dnes mnohí príslušníci nášho národa ovládajú len spisovný jazyk a neovládajú nárečie, ukazuje aj zmena formulácie v Slovenskej gramatike, týkajúcej sa znalosti slovnej zásoby slovenského jazyka. Podľa prvého vydania tejto gramatiky „každý Slovák ovláda: 1. základný slovný fond,

ilová týkajúce sa odboru, v ktorom pracuje, 3. slovnú zásobu svojho rodného ečia" (75). V ďalších vydaniach (pozri na str. 108, resp. 114) sa už tretí bod vládaní slovnej zásoby rodného nárečia neuvádza. Do ďalšej skupiny môžeme ítať tých používateľov jazyka, ktorí spisovný jazyk používajú len vo verej- h prejavoch, napr. na pracovisku, v styku s úradmi, v škole a pod., ale lomácom prostredí používajú nárečie (táto skupina nie je pritom úplne hogénna; rozdiely sú vo väčšom alebo menšom používaní spisovného jazyka bo nárečia, ale takéto podrobnejšie členenie nie je tu potrebné). Ako tretiu aznú skupinu môžeme uviesť ľudí, ktorí hovoria výhradne nárečím; spisovný yk sa síce učili na škole, ale prakticky okrem nepatrných výnimiek (aj to nie ne správne) ho nepoužívajú (z rozličných príčin, napr. z istého návyku na ečie, z ostýchavosti pre nedokonalú znalosť spisovného jazyka a pod.).

ieto tri skupiny používateľov spisovného jazyka a nárečí sú známe. Dosiaľ n však chýbajú presnejšie znalosti o tom, koľko príslušníkov jazyka žíva len spisovný jazyk, koľko spisovný jazyk aj nárečie a koľko konečne nárečie. Teraz prebieha u nás výskum hovorenej podoby spisovnej sloveny (pozri E. Pauliny, *Zpráva o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny*, SR 29, 1964, 351—357). Tento výskum má podať medziiným základné je o tom, v akom rozsahu, na ktorej oblasti, v ktorých spoločenských vrstvách, kej funkcii a ako sa používa spisovný jazyk (352), ale nemôže podať presnejčíselné dáta o používateľoch spisovného jazyka, pretože podľa určeného nu sa v každom okrese budú sledovať asi tri body (vcelku asi 100 bodov na vensku), pričom v každom bode sa budú skúmať príslušníci asi troch—štyroch tiev a v každej vrstve asi jeden—tri objekty. Takýto výskum podá zaiste dosť stický obraz o podobe hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v jednotlivých tvách jeho používateľov, ale uvedenú informáciu o počte používateľov spiného jazyka a nárečí (ide len o prieskum hovorenej podoby spisovného ja-a) nám nemôže poskytnúť.

reba využiť iné možnosti. Podľa nášho náhľadu najlepšie by bolo využiť pre oveď na otázku o počte používateľov slovenského spisovného jazyka a nárečí becné sčítanie ľudu, ktoré sa u nás uskutočňuje v pravidelných desaťročných ervaloch. Vieme, že pri poslednom sčítaní ľudu r. 1961 (koncom februára) značný počet otázok, ktorými sa zisťovala úroveň bývania, vybavenie bytov adničkami atď. Nazdávame sa, že pri nasledujúcom sčítaní by bolo vhodné šíriť repertoár otázok o niekoľko stručne formulovaných otázok o používaní sovného jazyka a nárečí. Mohlo by ísť napr. o takto formulované otázky: Hovoríte na pracovisku a) spisovným jazykom, b) nárečím? 2. Hovoríte doma spisovným jazykom, b) nárečím? Na základe kladných odpovedí na otázky a a 2a by sme vedeli, že osoba používa spisovný jazyk na pracovisku aj doma odine. Kladné odpovede na otázky č. 1a a 2b by ukazovali, že používateľ yka hovorí na pracovisku spisovne, ale doma nárečím. Na základe kladných ovedí na otázky č. 1b a 2b by sme mali zistený počet osôb, ktoré používajú nárečie.

o sčítacích hárkov (po ich spracovaní) by sme mohli mať obraz nielen o počte b hovoriacich len spisovne, spisovne aj nárečím alebo konečne len nárečím, v spojení s odpoveďami na iné otázky, ktoré obsahuje takýto hárok, by sme hli získať presnejší obraz o používateľoch jednotlivých foriem národného yka napr. aj podľa ich bydliska (obyvatelia miest, dedín, obyvatelia väčších enších miest atď.), veku (staršia generácia — mladšia generácia), zamestnania

atď. Je len prirodzené, že síce už aj výsledky prvého takéhoto výskumu by boli pre nás veľmi cenné, ale ešte cennejšie by bolo porovnávanie výsledkov z dvoch sčítaní obyvateľstva. Takto by sme mohli podrobne skúmať, či používateľov spisovného jazyka nejako citeľnejšie pribudlo alebo je rovnaký stav ako pri predošlom sčítaní (v percentuálnom vyčíslení počtu používateľov spisovného jazyka a nárečí), a ak pribudlo, v ktorých vrstvách obyvateľstva došlo k nejakým zmenám atď., slovom, kde je smer nejakého pohybu a vývinu.

Uvedomujeme si pritom isté ťažkosti, s ktorými je spojený takýto výskum. Predpokladá sa tu totiž správne rozlišovanie spisovného jazyka a nárečia, čo nemožno zaručiť u všetkých používateľov nášho jazyka. Ťažkosti môžu mať napr. príslušníci tých stredoslovenských nárečí, kde je pomerne malý rozdiel medzi spisovným jazykom a nárečím, takže príslušný používateľ jazyka si nie dosť jasne uvedomuje rozdiel medzi oboma formami národného jazyka. Nie sú vylúčené aj iné ťažkosti, ktoré tu azda nemôžeme ani predvídať. Tu však by sa dalo počítať s pomocou sčítacích komisárov, ktorými bývajú najmä na dedinách, kde by sa skôr mohli vyskytnúť problémy, najčastejšie učitelia alebo iní kultúrni a osvetoví pracovníci; tí by mali byť bližšie poučení o správnych odpovediach na predložené otázky, aby mohli prípadne opraviť niektoré nesprávnosti alebo nepresnosti.

Predkladáme teda na uváženie návrh, aby sa pri nasledujúcom sčítaní obyvateľstva skúmalo aj používanie spisovného jazyka a nárečí u príslušníkov nášho národného jazyka (pochopiteľne, rovnako aj u príslušníkov iných jazykov). Ak by sa táto myšlienka prijala (aj zo strany orgánov, ktoré zabezpečujú túto akciu), mali by sa premyslieť najmä otázky, ktoré by sa predložili na zodpovedanie. Nazdávame sa, že týmto spôsobom by sme získali cenný materiál pre skúmanie používania spisovného jazyka a nárečí a pre zisťovanie perspektívy ich ďalšieho vývinu.

L. Dvonč

S. Jodłowski, SUBSTANTYWIZACJA PRZYMIOTNIKÓW W JĘZYKU POLSKIM. Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, 172 strán.

Hlavnou úlohou recenzovanej práce má byť podľa autora ukázať vznikanie a priebeh substantivizácie adjektív v poľštine. Nie je to teda bežná materiálová monografia, ale sú to skôr teoreticko-metodologické úvahy založené na rozbore materiálu zo štyroch súčasných prozaických diel a doložené patričným materiálom z kartotéky pre spracovanie slovníka súčasnej poľštiny a poľštiny 16. storočia.

V úvodnej stati autor dokazuje starobylosť substantivizácie adjektív na gréckom a latinskom materiáli a jeho všeobecnosť ilustruje príkladmi zo svetových jazykov. V súvislosti s tým podáva prehľad charakteristických vlastností slovných druhov (podľa ich sémanticko-gramatických znakov) a dôkladne charakterizuje substantíva a adjektívne slová, medzi ktoré okrem adjektív zahrnuje ešte aj adjektívne príčastia a zámená, ako aj radové číslovky (teda slová, ktoré môžu plniť funkciu zhodného prívlastku), pretože ony všetky sa môžu substantivizovať.

Po tomto všeobecnom úvode autor pristupuje k rozboru podstaty i formálnych znakov procesu substantivizácie. Vychádzajúc z ilustračných príkladov autor

štatuje, že pri substantivizácii adjektív sa mení iba kategória významu a syn-
ické dispozície pôvodných adjektív. Nemenia sa substantizované slová z hľa-
a morfologického (ponechávajú si pôvodné flektívne a slovotvorné vlast-
i) a nestrácajú ani svoje gramatické kategórie (rod, pád a číslo).
eľmi zaujímavá je kapitola o tom, ako prebieha sám proces substantivizácie.
or tu rozlišuje tri etapy: 1. elipsa určeného substantíva, 2. lexikalizácia urču-
ho adjektívneho slova a zmena jeho kategórie významu na substantívnu,
osamostatnenie adjektívneho formantu ako ukazovateľa substantívnosti.
sa podľa autora je východiskom celého procesu, pričom je motivovaná sna-
po ekonómii času a námahy. Takto vznikli v poľštine napríklad názvy ako
pieszny (= pociąg pośpieszny), *pomidorowa* (= zupa pomidorowa), *Krucza*
ulica Krucza) ap. Ďalšou etapou procesu substantivizácie je lexikalizácia ad-
ívneho člena, čím dostáva nový, substantívny význam (namiesto vlastnosti
na označovať predmet). A tak slovo *chory* sa stáva v poľštine synonymom
a *pacjent*, *podróżny* synonymom slova *pasażer*, *przewodniczący* synonymom
a *prezes* atď. Na konci tohto procesu prichádza osamostatnenie slovotvor-
o formantu, ktorý býva používaný na tvorenie nových substantív priamo,
prvotnej adjektívnej funkcie. Ide o neologizmy najmä pri tvorení názvov
ých zamestnaní, ako napr. *ceglarkowy*, *odwadniaczowy*, *walkownicowy* ap.
úvislosti s uvedeným priebehom procesu substantivizácie autor rozoznáva
stantivizáciu bezprostrednú, týkajúcu sa pôvodných adjektívnych slov, ktoré
postupne stali substantívami (napr. *personalny*, *pośpieszny*, *pomidorowa* ap.),
ubstantivizáciu sprostredkovanú, týkajúcu sa takých slov, ktoré nikdy neboli
ektívami, ale vznikli ako substantíva, pravda, pomocou formantu vlastného
ektívam. K procesom substantivizácie adjektívnych slov majú len nepriamy,
sprostredkovaný vzťah, a to vzhľadom na efekt tohto procesu, t. j. na výsledné
stantívum s adjektívnym formantom (napr. *beltaczowy*, *szefowa* ap.).
ri samej substantivizácii autor rozlišuje niekoľko druhov: čiastočná substan-
zácia je pri takých dvojkategoriálnych slovách, ktoré sa vyskytujú aj ako
stantíva aj ako adjektíva (napr. *duchowny*, *podróżny*, *znajomy* ap.); úplná
stantivizácia je pri slovách, pri ktorých adjektívna podoba sa už nepoužíva
pr. *leśniczy*, *bliźni* ap.). Ďalej možno ešte hovoriť o obyčajnej (zaužívanej)
stantivizácii, ktorá sa bežne prijala, kým substantivizácia sporadická sa týka
ektívnych slov použitých ako substantíva len príležitostne, aktualizovane
pr. *wychodzący*, *utajemniczony*, *trójręki* ap.).
nasledujúcom autor materiálove dosť vyčerpávajúco podáva jednotlivé vý-
mové skupiny slov zasiahnutých procesom substantivizácie; v poľštine ide tu
mä o názvy zamestnaní, povolaní, špecializácií, funkcií ap. (napr. *leśniczy*,
ewodniczący, uczony, krawcowa ap.), ďalej názvy osôb v právnych procesoch
pr. *podejrzany*, *obwiniony*, *oskarżony* ap.), podľa vierovyznaní (napr. *wier-*
y, *wolnomyślny*, *prawosławny* ap.), podľa rôznych sklonov (napr. *niedotykal-*
obrażalski ap.), názvy vykonávateľov činností, nositeľov vlastností ap. (napr.
ący, *umarły*, *ranny*, *młody*, *znajomy* ap.), názvy príslušníkov rás (napr. *biały*,
rny ap.), názvy členov organizácií (napr. *Biali i Czerwoni* ap.), priezviská
ou *Kochanowski*, *Słaby* ap.), názvy poplatkov, darov ap. (napr. *składowe*,
oroczne, *rogowe* ap.), názvy zábav ap. (napr. *w chowanego* ap.), názvy geo-
trických a algebrických jednotiek (napr. *krzywa*, *prosta*, *równoległa*, *stała*,
doma ap.), iné odborné názvy, napríklad fonetické (typy *przednie*, *średnie*,
ne, *nosowe* ap.), botanické a zoologické (napr. *bezpłatkowe*, *cyprysowe*; *bez-*

krzydle, gęsiowate ap.), názvy miestností (napr. *jadalny, operacyjna* ap.), dopravných prostriedkov (napr. *pośpieszny, osobowy, elektryczny* ap.), názvy tancov (napr. *chodzony, polski* ap.), cigariet (napr. *damskie, mocne* ap.), potrav a nápojov (napr. *pomidorowa, wiedeński, mała czarna* ap.), časopisov (napr. *Krakowska, Zachodni* ap.), kaviarní, reštaurácií ap. (napr. *Nowa, Literacka, Francuski* ap.), osád a oblastí (napr. *Zakopane, Sucha, Poznańskie* ap.), ulíc (napr. *Floriańska, Grunwaldzka* ap.), jazykov (napr. *polski, rosyjski* ap.), rôznych predmetov (napr. *złoty, drobne, młode* ap.), ako aj radové číslovky a zámená (napr. *do pierwszego, dwunasta; swój, nasi* ap.).

Z normatívneho hľadiska autor rozlišuje tri stupne: 1. slová, ktorých substantívna podoba je výlučná a oficiálna (napr. *leśniczy, budowniczy* ap.), 2. slová, ktorých substantívna podoba oficiálne jestvuje popri adjektívnej (napr. *chory, szalony, sonorne, polski* ap.), 3. slová, ktorých substantívna podoba jestvuje ako hovorová alebo slangová forma popri oficiálnej adjektívnej podobe (napr. *elektryczny, pomidorowa, czarne* ap.).

Okrem prípadov, keď isté adjektíva vystupujú aj ako substantíva (funkciou i významom), autor vyčleňuje ešte prostredné prípady, keď isté adjektívne výrazy plnia syntaktické funkcie substantív, ale v oblasti významu si ponechávajú kategóriu adjektívnu. Sú teda vcelku tri možnosti: 1. úplný nedostatok substantivizácie (napr. *Był to upór ślepy i głuchy. Co słychać nowego?* ap.); 2. substantivizácia funkcie aj významu (napr. *niewidomy, znajomy, podróżny* ap.); 3. substantivizácia len samej funkcie (napr. *Syty głodnemu nie wierzy*). Nie vždy je však ľahké rozhodnúť z kontextu, či ide jednoznačne o adjektívum (ako je to napríklad v prípade *znajomy lekarz*), alebo o substantívum (ako je to v prípade *stary znajomy*). Takéto nejasné sú adjektíva napríklad v nasledujúcich vetách: *Na miejsce starych mieliby przyjść młodzi. Szalony jesteś... Głupi daje, mądry bierze. To mnie pociągnęło jako piszącego.* Objektívne formálne ukazovatele tu veľa nepomôžu, takže v takých prípadoch často rozhoduje subjektívny činiteľ.

Ešte jeden moment je zaujímavý pri substantivizovaných adjektívach: v akej miere sa v nich ako v lexikálnych jednotkách, teda izolovane, odráža stupeň substantivizácie, čiže ako treba kvalifikovať samotné slová typu *chory, znajomy* ap., ktoré v istých kontextoch môžu byť adjektívami, v iných substantívami. Sú totiž autori, ktorí kvalifikujú slová ako slovné druhy jedine na základe konkrétnych kontextov, iní oproti tomu uznávajú iba slovníkové kvalifikovanie slov a nakoniec sú aj zástancovia kompromisného stanoviska, uznávajúc do istého stupňa v slovníku rozdiely medzi slovami, ktoré záležia od kontextu. Autor sa kloní k poslednému, kompromisnému stanovisku; rozlišuje tieto druhy: 1. slová, ktoré v celom rozsahu svojho používania zmenili kategóriu sémanticko-gramatickú, prešli k iným slovným druhom, takže ich v kontexte i slovníku jednoznačne charakterizujeme podľa ich dnešnej hodnoty (napr. *bliźni, krewny, leśniczy* ap.), 2. slová, ktoré zmenili sémanticko-gramatickú kategóriu len vo vedľajšej podobe, takže teraz patria k dvom kategóriám (napr. *podróżny, znajomy, wojskowy* ap.); takéto slová môžu byť (podľa kontextu) adjektívami alebo substantívami, izolovane (podľa autora) nie sú ničím, iba lexémy s potenciálnymi dispozíciami dvojkategoriálnych slov: nie sú ani (ešte) adjektíva, ani (už) substantíva. Sú to akoby „adjektívna-substantíva", analogicky ako napríklad vo flexii je genitív-akuzatív. Prakticky, v slovníku autor — zdá sa — súhlasí s riešením použitým vo vychádzajúcom *Słowniku języka polskiego* (red. W. Doroszewski), kde v patričných adjektívnych heslách po ilustrácii príkladmi na ich

žitie adjektívne nasledujú príklady daných slov „v používaní substantív-
a"; 3. slová substantivizujúce sa iba sporadicky, v rámci štylistickej maniery
renia kategoriálnych neologizmov a 4. slová, ktoré sa substantivizujú jedine
ých kontextoch a len v syntaktickej funkcii (teda nie aj vo významovej).
úvislosti s povedaným autor dochádza k všeobecnejšiemu záveru, že slovné
hy možno vyčleňovať iba podľa kontextu, na základe ich aktuálnej séman-
o-gramatickej hodnoty. Oproti tomu v izolácii slová vystupujú len ako ab-
ktné lexémy, v ktorých na základe konkrétnej zaužívanosti môžeme určiť
potenciálne dispozície pre plnenie úlohy istej časti reči v patričných kon-
och. A tak jedine slová v kontexte hodnotíme na základe konkrétnych
ojektívnych formálnych ukazovateľov obsiahnutých v patričnej syntaktickej
ktúre, kým charakteristika izolovaného slova sa zakladá len na našom sub-
ívnom cite založenom na skúsenostiach získaných návykom. Osobné pozoro-
ia autora i ankety iných bádateľov ukazujú, že isté slová uvedenej skupiny
notíme ako substantíva, iné ako adjektíva alebo príčastia a pri iných sme
pochybách. Z toho vidieť, že kým sa adjektívum zmení v ozajstné substan-
m, jeho sémanticko-gramatická hodnota musí prejsť celý rad štádií. Autor
išuje päť etáp uvedeného prechodu: 1. stav úplnej adjektívnosti bez akých-
vek kategoriálnych zmien (napr. *spokojny, delikatny* ap.), 2. začatý proces
or. *biedny, nowy, młody* ap.), 3. rovnovážny stav pri oboch kategóriách (napr.
y, znajomy, wierzący ap.), 4. porušená rovnováha v prospech novej kategó-
(napr. *podróżny, uczony, zmarły*), 5. stav úplnej zmeny kategórie (napr. *leś-
y, myśliwy* ap.). Zdá sa, že o stupni substantivizácie v našom vedomí rozho-
e skutočná frekvencia používania patričných slov vo funkcii substantívnej.
azuje to aj štatistický materiál autora (77—78), ktorý sa tu analyzuje a do-
lá z excerpovanej literatúry veľmi podrobne.

poslednej kapitole autor dokazuje a dokladá starobylosť uvedeného typu
stantivizovaných pomenovaní v poľštine a spomína aj dnešnú ich produktív-
najmä v oblasti pomenovania nových zamestnaní.

nihu uzatvára francúzske resumé a index slov, ktoré sa v nej vykladajú.
enzovanú publikáciu možno odporúčať najmä mladším pracovníkom v ja-
ovede pre jej bohaté metodologické podnety. Okrem toho hodno si povšim-
fakt, že aj monografie o parciálnych jazykových problémoch sa majú vy-
ať (a v kultúrnych krajinách sa aj vydávajú) samostatne tlačou.

F. Buffa

SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA. POSKUSNI SNOPIČ. Ljubljana 1964, 20 strán.

3. čísle ôsmeho ročníka časopisu Jezik in slovstvo oznámila Slovinská aka-
ia vied a umení, že sa rozhodla vydať slovník súčasného slovinského spisov-
jazyka. V odôvodnení tohto uznesenia sa píše, že všetky slovanské národy
akéto slovníky majú alebo sa na nich pracuje. A pred istým časom vyšiel
kový zošit tohto slovníka.

úvode sa spomína história práce na slovinskom slovníku. Prípravné práce
ačali už pred druhou svetovou vojnou, materiál sa však začal zbierať až po
1945. Dosiaľ obsahuje slovníková kartotéka asi 3 milióny lístkov. Slovník

má vyjsť v priebehu desiatich rokov v štyroch zväzkoch po tisíc stranách. Bude obsahovať asi 120 000 slov. Vlastné mená slovník nebude uvádzať. Ilustračný materiál sa čerpá z krásnej literatúry, z populárnovedeckých diel, z časopisov a z dennej tlače. Bude to slovník normatívny a informatívny.

Chceme sa teraz niekoľkými všeobecnými poznámkami zaoberať ukážkovým zošitom tohto slovníka a informovať o jeho obsahu a spracovaní. Ukážkový zošit obsahuje 115 hesiel a 31 podhesiel z prvého zväzku slovníka. Tieto heslá sa skladajú zo 103 pravých hesiel, zo 7 orientačných hesiel a z 5 odkazov. Za podheslá sa v slovníku pokladajú prihniezdované slová a za orientačné heslá prvé časti zložených slov *(anti . . ., bledo . . ., dvo . . .)*. Hoci sa v zpráve o rozhodnutí vydať tento slovník píše, že v slovníku sa nebude používať hniezdovanie, v ukážkovom zošite sa predsa isté slová hniezdujú. Hniezdovanie je pomerne zriedkavé. Hniezdujú sa zvratné slovesá, príčastia minulé trpné *(brán, -a, -o)*, činné príčastia prítomné *(beróč, -a, -e)* a príslovky k prídavným menám *(fino* k *fín, bélo* k *bél* a pod.). Pri prídavných menách sa uvádzajú i spodstatnené podoby, napr. *béli, -a, -o (tá biela s kosou, biely je na ťahu)*. Vzťahové prídavné mená, prechýlené podstatné mená a pod. sa nehniezdujú. Nehniezdujú sa ani dokonavé slovesá k nedokonavým a naopak. Prisvojovacie prídavné mená sa uvádzajú ako samostatné heslá, napr. *brátov, -a, -o* a pod. V ukážkovom zošite sú spracované všetky slovné druhy.

Už z ukážkového zošitu vidno, že slovník sa spracúva podľa zásad modernej lexikografie a lexikológie. Autori slovníka správne využívajú skúsenosti z iných novších slovníkov slovanských jazykov, najmä zo *Slovníka slovenského jazyka* a *Slovníka spisovného jazyka českého*.

Hlavným ilustračným materiálom v slovníku sú typické spojenia, ktoré sa uvádzajú spravidla pri každom hesle, napr. *bél cvet, bél sneg, broditi se po blatu, dolga bráda, čàs beži, nikogar ne domá* a pod. V menšej miere ako typické spojenia obsahuje slovník citáty z jednotlivých autorov, a to z krásnej i náučnej literatúry. Veľká pozornosť sa v slovníku venuje frazeologickým spojeniam a terminológii. Frazeologické spojenia sa uvádzajú na konci hesla za osobitnou značkou. Zdá sa, že táto oblasť — ako sa to javí v ukážkovom zošite — bude v slovníku veľmi starostlivo spracovaná. Terminológia sa uvádza za frazeologickými spojeniami tiež za osobitnou značkou. Domnievame sa, že z hľadiska používateľa slovníka je to výhodné, pretože pri hľadaní istého terminologického spojenia sa môže v hesle ľahko a rýchlo orientovať. Pokiaľ ide o terminológiu, príliš odborné výrazy, najmä úzko špecializované sa v slovníku neuvádzajú. Slovník zachytáva spravidla termíny alebo terminologické spojenia na úrovni priemerne vzdelaného používateľa, ako sa o tom výslovne hovorí i v úvode k ukážkovému zošitu slovníka.

Istou novosťou je uvádzanie frekvencie pri jednotlivých slovách v slovníku. Frekvencia sa označuje písmenom F s indexom 1—10, umiesteným za gramatickým určením a štylistickým označením príslušného slova. Veľmi zriedkavé slová (napr. *bledičnež* — veľmi bledý človek) alebo neologizmy (napr. *béstseller)* sa označujú frekvenciou F^1. Slová základného slovného fondu (napr. *bél, beséda, bíti, čàs, čez, délati, èn* a pod.) sa označujú frekvenciou F^{10}. To sú krajné prípady. Ostatné slová sa potom podľa frekvencie označujú indexami F^2 — F^9, napr. *bród* F^4, *bráda* F^6, *elevátor* F^2, *brát* F^7 *domá* F^8 a pod. Nie je možné zaujať k tejto novosti jednoznačné stanovisko, ale predsa sa nám zdá, že v určovaní frekvencie toho-ktorého slova je dosť značná dávka subjektívnosti. Tri milióny vyexcer-

povaných lístkov je azda málo na to, aby bolo možné spoľahlivo určiť frekvenciu istého slova v danom jazyku. Pre presné a prísne objektívne, teda vedecké určenie frekvencie slova v istom jazyku bude potrebný oveľa väčší počet vyexcerpovaných lístkov. Pri slovenskom slovníku prekročil už počet vyexcerpovaných lístkov 4,5 milióna, no predsa by sme ešte nemohli objektívne určiť frekvenciu jednotlivých slov v jazyku. Nazdávame sa, že najprv treba vypracovať frekvenčný slovník príslušného jazyka a potom možno uvádzať frekvenciu jednotlivých slov i vo výkladovom slovníku tohto jazyka. No i napriek týmto našim výhradám hodnotíme uvádzanie frekvencie v slovinskom slovníku ako zaujímavý pokus spojiť výkladový slovník so slovníkom frekvenčným.

Toľkoto k ukážkovému zošitu chystaného výkladového slovníka slovinského jazyka. Vítame ho a tešíme sa už na vyjdenie prvého zväzku tohto slovníka. Potom sa k nemu opäť vrátime a zhodnotíme ho zo širších hľadísk.

Š. Michalus

Ján Mišianik, ANTOLÓGIA STARŠEJ SLOVENSKEJ LITERATÚRY, VSAV, Bratislava 1964, 849 strán.

Kniha, ktorá je výsledkom viacročnej bádateľskej práce a pilného štúdia, prináša zasvätený pohľad do oblastí dosiaľ ešte pomerne málo známych. Autor si kladie za svoj cieľ sprístupniť vo vhodnom výbere duchovný odkaz slovenskej literárnej činnosti od najstarších čias až do osvietenstva. Keďže väčšina týchto textov nebola doteraz publikovaná, podujal sa ich zhodnotiť a kriticky vydať.

Do slovenskej literatúry zahrnuje Mišianik nielen literárnu tvorbu písanú po slovensky, ale všetku tvorbu, ktorá sa aktívne začleňovala do slovenskej národnej kultúry bez ohľadu na jazyk, v ktorom bola vytvorená (16, s podobným chápaním staršej literatúry sa stretávame napr. aj vo Výboroch z českej literatúry, ktoré vydáva NČSAV v Prahe). Utrieďuje ju chronologicky a vnútri jednotlivých epoch ju rozdeľuje podľa literárnych žánrov.

V prvej kapitole, nazvanej Z literárneho odkazu Veľkej Moravy (9. stor.), nájdeme ukážky staroslovienskeho písomníctva domácej redakcie, Proglasu a cyrilometodejských legiend. Druhá kapitola Pod panstvom latinskej stredovekej vzdelanosti (od 10. do sklonku 15. stor.) prináša už popri latinskej Maurovej legende o Svoradovi a Benediktovi aj prvé slovesné prejavy písané v „národnom" jazyku (termín autorov, úvodzovky odo mňa), ako napr. veršovanú výzvu k pobožnosti a modlitbu k telu a krvi Kristovej. Obe skladbičky vznikli na západnom Slovensku. Z východu pochádzajú prvé slovenské prózy, a to Spišské modlitby a spovedná formula. Okrem týchto nábožensky ladených textov je tu aj zlomok dosiaľ najstaršej ľúbostnej piesne z r. 1457.

Obdobie humanizmu a renesancie (od konca 15. stor. po 30. roky 17. stor.), ktorým sa zaoberá nasledujúca kapitola, prekvapuje svojou bohatosťou. V ukážkach sa odráža rozkvet písomníctva, bohatstvo žánrov i literárnych foriem. Humanistická poézia je síce zväčša latinská, ale historické spevy, ľúbostná poézia, duchovná lyrika, ba aj dráma a písomnosti neliterárneho charakteru sú už písané „národným" jazykom.

Vzrast literárnych druhov sledujeme aj vo štvrtej kapitole z obdobia baroka. Vedľa tradičných historických spevov nachádzame tu svojráznu barokovú a príležitostnú poéziu aj poéziu didakticko-reflexívnu, ku ktorej možno voľne pri-

radiť aj tematiku „sporov a svárov". Silno sa rozvíjajúci folklór poznávame už nielen z ľúbostnej, ale aj zo sociálnej a zbojníckej poézie. Nespokojnosť s vtedajšími pomermi odrážajú satiry, ktoré v barokovej literárnej tvorbe nadobúdajú pevné miesto, podobne ako vznikajúca študentská a pijanská poézia. Vo väčšej miere sa uplatňuje i tzv. „nižšia" literatúra, určená ľudovým vrstvám. Je to okrem drámy a duchovnej epiky predovšetkým kalendárová literatúra a jarmočná pieseň. Beletria je zastúpená bájkami, vecnú prózu reprezentujú ukážky niektorých úvah, ktoré majú charakter skôr náukový, a ukážky dobovej korešpondencie.

Antológia je vhodne doplnená úvodom, ktorý podrobnejšie informuje čitateľa o problematike jednotlivých období, o literárnych žánroch i o niektorých dosiaľ menej známych autoroch a ich tvorbe. Mišianik tu rieši aj niektoré základné teoretické otázky, ako je predmet literatúry, vzťah literatúry a jazyka, vzťah češtiny a slovenčiny v minulosti, kritériá pre výber textov ap., píše o zložitej problematike pri vydávaní staršej slovenskej literatúry a vysvetľuje edičné zásady uplatnené v publikácii. Zaujímavé je tu hodnotenie jazyka. Jazyk textov „predstavuje rôzne stupne prelínania českých a slovenských jazykových prvkov, presnejšie povedané predstavuje zmes češtiny, ‚slovenskej češtiny' a slovenských nárečových prvkov. Slovenské nárečové prvky sú niekde sústavnejšie, niekde roztratené, inde sa zase obmedzujú len na lexikálne jednotlivosti" (45). Žiadalo by sa aspoň vysvetliť termín „slovenská čeština". A navyše od 14. storočia hovorí tu autor o „národnom jazyku" (75). Tento termín, ako vieme, používal svojho času aj V. Chaloupecký..

Mišianikov „národný jazyk" aspoň od 14. do 16. storočia je vlastne stará čeština, obsahujúca viac alebo menej slovenských jazykových prvkov. Aj keď Antológia sledovala iný cieľ, ako ukázať vývin literárneho jazyka na Slovensku alebo vývin literárnej slovenčiny, predsa možno zisťovať väčší prenik slovenských jazykových prvkov v nepublikovanej poézii a v písomnostiach neliterárneho charakteru.

Antológiou sa autorovi podarilo priblížiť dnešnému čitateľovi staršiu slovenskú literatúru od jej počiatkov až po epochu osvietenstva. Nebolo by však na škodu veci začleniť do takého celkového pohľadu na vývoj slovenskej literatúry aj napr. jednu z najstarších dosiaľ známych po česky písaných listín zo Slovenska, dlhopis popredného uhorského magnáta Stibora zo Stiboríc vyhotovený v Skalici roku 1422, alebo niektoré listy zo Slovenska z 15. storočia (napr. z vydaní V. Chaloupeckého alebo Š. Kniezsu). Podobne by poslúžili ukážky zápisov zo Žilinskej knihy. Nazdávame sa, že v Antológii by tieto texty mali svoje odôvodnenie, pretože demonštrujú vývin literárneho jazyka na Slovensku, a aj preto, že v nasledujúcich obdobiach ukážky takéhoto charakteru sú zaradené. Na doplnenie obrazu o žánrovej bohatosti chýbajú ukážky z náukovej prózy, ktorá v edíciách starších literatúr býva zastúpená (porov. napr. citovaný Výbor z české literatury), aj keď autor v úvode poznamenáva, že literatúru chápe ako oblasť kultúry, ktorá sa vyhraňuje k umeleckému slovu, a preto necháva bokom náukovú prózu, najmä latinskú (14).

Týchto niekoľko kritických poznámok nijako nemá za cieľ znižovať hodnotu autorovej práce, ale chce poukázať na niektoré z problémov, ktoré vznikajú pri vydaní takého diela. Antológiou staršej slovenskej literatúry dostávame do rúk užitočnú a veľmi potrebnú príručku, ktorá nám už dlho chýbala.

M. Majtánová

'erová, či „pérová" váha? — V októbri 1964 boli v Tokiu XVIII. olympijské . Je len samozrejmé, že i náš rozhlas, televízia a denná tlač prinášali správy riebehu športového zápolenia najlepších svetových športovcov v jednotlivých ;iplínach. V košickom vydaní Pravdy (z 13. okt. 1964) sme okrem iného čítali: *azi 2. dňa OH. Vzpieranie — p é r o v á váha: Mijake (Japonsko).* Prekvapilo , že prídavné meno „pérová" v uvedenom denníku bolo napísané s dlhým *é*, slovenskom spisovnom jazyku sa samohláska dlhé *é* píše a vyslovuje iba :oreni jediného domáceho slova *dcéra* a v jeho odvodeninách, ďalej v pádoh príponách slov, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *pekný*, a napokon v slovách lzieho pôvodu, napr. *aféra, chémia, séria, problém* a i. Podľa pisateľa uvedenej rtovej správy by sme museli prídavné meno „pérová" hodnotiť v spisovnej venčine ako slovo cudzieho pôvodu. Tu však nejde o prídavné meno „péro', ale *perový*. Prídavné meno *perový* je odvodené od podstatného mena *pero* rodzovacou príponou *-ový*. V telovýchovnej terminológii máme ustálené spoie *perová váha*. Táto váha v rámci kategórií jednotlivých váh označuje tenú váhu športovca stanovenú od určitej hranice po určitú hranicu. Do prvej :egórie patrí mušia váha, do druhej bantamová (kohútia) a tretia je perová i odstupňovanie týchto kategórií nie je najvhodnejšie použité pomenovanie tretiu kategóriu; mucha je síce ľahšia ako kohút, ale pero — pružný pás na hytenie nárazov, na hromadenie energie — môže byť ľahšie ako kohút). rová váha označuje váhu vzpierača od 60—67,5 kg, váhu pästiara od 54—57 kg áhu zápasníka do 62 kg. Okrem uvedených kategórií váh poznáme napríklad ästiarstve ešte tieto kategórie: ľahká váha, ľahká welterová váha, welterová ha, ľahká stredná váha, stredná váha, poloťažká váha a ťažká váha. Prídavné no *perový* je teda v spisovnej slovenčine utvorené z podstatného mena *pero* iacerými významami. Ide o domáce slovo, preto v jeho koreni píšeme krátke Že sa v spojení *perová váha* niekedy chybne píše dlhé *é*, je to zaiste i preto, že spisovnej češtine sa podstatné meno *pero* (a odvodené prídavné meno *perový*) že písať dvojako: *pero* i *péro* (*perový* i *pérový*). V českej telovýchovnej ternológii sa teda stretneme so spojením *perová váha i pérová váha.* Český telochovný termín *pérová váha* sa potom analogicky prenáša (nesprávne) i do isovnej slovenčiny. V spisovnej slovenčine máme len slová *pero, perový,* eto jedine správna podoba je *perová váha.*

J. Jacko

Poradník, či „poradovník"? — V písaných a hovorených prejavoch sa stretáme popri podobe *poradník* i s podobou „poradovník". Napríklad v Pravde z 23. v. 1964 sme čítali: *Ako ukazuje náš p o r a d n í k — najviac žiadanou je naša isička" a Cortina.* Naproti tomu v Práci z 3. okt. 1964 sa používa podoba „podovník": *Nahliadli sme do p o r a d o v n í k o v a do rozdeľovníka VSŽ. — P o r a d o v n í k y od buka do buka. — P o r a d o v n í k nie je vždy záväzný.* Názvy vecí (nástrojov) sa v spisovnej slovenčine tvoria od podstatných mien odvodzovacou príponou *-ník, napr.: para — parník, cena — cenník, slovo — slovník, blato — blatník* a pod. Takto môžeme v spisovnej slovenčine utvoriť z pod-

statného mena *poradie* odvodzovacou príponou *-ník* nové podstatné meno *poradník*. *Slovník slovenského jazyka* uvádza iba podstatné meno *poradník* s významom „záznam pre určité poradie, poradový záznam" *(poradník pre prídel bytov, áut; bytový poradník)*.

Podoba „poradovník" je zrejme utvorená od príd. mena *poradový*. Takéto tvorenie však odporuje tvoreniu názvov vecí (nástrojov) v spisovnej slovenčine. Poznáme síce názvy vecí, ktoré sú utvorené od prídavných mien odvodzovacou príponou *-ník*, ale v takomto prípade ide o názvy koláčov podľa náplne, napr.: *orechový — orechovník, makový — makovník*. Do tejto skupiny nemôžeme zatriediť podstatné meno „poradovník". Na základe toho môžeme konštatovať, že správny je iba tvar *poradník*, ktorý je utvorený z podstatného mena *poradie* odvodzovacou príponou *-ník*. Výraz „poradovník" nepokladáme za spisovný, i keď, pravda, sa s ním kde-tu stretneme.

J. Jacko

Manager, či manažér? — Slovo *manager* sa v našej tlači píše rôznym spôsobom: *Tommy Docherty, m a n a g e r anglického futbalového mužstva Chelsea, zaviedol kasárenský režim.* (Československý šport 1964) — *M e n e d ž e r West Hamu Ron Greenwood bol si spartakovcov obzrieť nedávno v Prahe.* (Práca 1964) — *Pod ich vedením a pod ochrannou rukou m a n a ž é r o v sa však stáva hokej obchodnou záležitosťou.* (Smena 1964) — *V Buenos Aires sme stretli nášho starého známeho zo zájazdu Slovana v Strednej Amerike m a n a ž e r a Papu Reġa.* (Smena 1965)

Ako vidieť z príkladov, vyskytuje sa tu jednak pôvodná anglická podoba *(m a n a g e r)*, jednak prepis podľa francúzskej výslovnosti so *ž (manažer)*, v nepresnej forme *menedžer* podľa anglickej výslovnosti (v angličtine sa slovo *manager* vyslovuje *mænidžə;* napr. J. C a h a — J. K r á m s k y, *Anglicko-český slovník*, Praha 1960, 420). Takáto nejednotnosť v pravopise a výslovnosti je, pravdaže, nežiadúca. Vyplýva i z toho, že slovo *manager* sa nezachycuje rovnako ani v našich slovníkoch. V *Malom slovníku cudzích slov* od M. Š a l i n g o v e j (4. vyd., Bratislava 1964, 283) sa zachycuje podoba *manager* s výslovnosťou *manažer;* v II. zväzku *Slovníka slovenského jazyka* (91) sa uvádza forma *manažér* a odvodeniny *manažérsky, manažérstvo*. (V *Pravidlách slovenského pravopisu* sa slovo *manager* neuvádza.) Tvar *manažér* (so *ž* a dlhým *é*) najlepšie vystihuje podľa nášho náhľadu vývinové tendencie výslovnosti cudzích slov v slovenčine (porov. napr. dĺženie poslednej slabiky pred znelou spoluhláskou: *filológ, astronóm, ortopéd* a pod.). — V takejto podobe navrhujeme toto slovo zachytiť i v Pravidlách slovenského pravopisu.

J. Sabol

Hattrick. — V rozhlasových alebo televíznych športových zprávach, ale aj v dennej tlači stretávame sa so slovom *hattrick: No, keď Scherer zavŕšil v 36. min. svoj h a t t r i c k, stratili hostia všetky nádeje na čestný výsledok. Scherer začal svoj h a t t r i c k úspešným pokutovým kopom.* (Pravda 23. 3. 1964) Keďže ide o menej používané slovo, nenájdeme ho ani v slovníkoch cudzích slov. Slovo *hattrick* patrí do skupiny zložených slov, ktoré majú spoločnú prvú časť: *hatband, hatbox, hatrush*. Pôvodne sa slovom *hattrick* označoval úspech hráča, ktorému sa podarilo dať v obľúbenej anglickej športovej hre krikete tri góly.

nto zmysle sa používa výraz *hattrick* na označenie podobného a zriedka- úspechu aj v iných športoch, napr. vo futbale.
vo *hattrick* sa nateraz pociťuje ako cudzie prevzaté slovo, takže ho píšeme o anglickej podobe. Treba však upozorniť, že sa musí dodržiavať výslovnosť k. Často totiž počujeme vyslovovať toto slovo nesprávne ako „hatrik".

E. Tvrdoň

ozblok. — Slovo *chozblok* je prevzaté z ruštiny. Stretli sme sa s ním napr. tislavskej tlači (Večerník 23. 1. a 13. 2. 1965): *C h o z b l o k — nedomyslená ika. — „C h̄ o z b l o k" je pojem, ktorý sa po prvý raz v našom meste ob- v súvislosti s výstavbou Trávnikov. — Kriku okolo sústredených práčovní ozbloku bolo od samého počiatku veľa. — ... účel spoločenskej časti zbloku. — Ďalšie hlasy k chozbloku. — Keďže chozblok na nikoch je prvý svojho druhu ...*
vom *chozblok* sa označuje budova, v ktorej sú umiestnené hospodárske, aj kultúrnoosvetové zariadenia (výmenníkové a transformačné stanice, vne; spoločenské miestnosti, kluby atď.). Chozblok býva vyčlenený z obyt- blokov, ale ich obyvatelia ho používajú spoločne. Prvá časť slova *chozblok* lastne skrátené ruské prídavné meno *choziajstvennyj* (= hospodársky). ú časť tvorí neskrátené podstatné meno *blok*. Podobných slov je v ruštine *chozdogovor* (= hospodárska zmluva), *chozupravlenije* (= hospodárske nie), *chozčasť* (= hospodársky odbor) atď. Takto sme prevzali do sloven- aj ruské slovo *chozrasčot*, ktoré je zaznačené aj v prvom zväzku *Slovníka nského jazyka* (570). Skrátená forma *choz-* býva aj na konci značkových ale vtedy sa skracuje podstatné meno *choziajstvo: kolchoz, sovchoz* atď. kové slová, ktoré sú zložené z troch *(sov-nar-choz, les-prom-choz)* alebo rých častí *(Uč-ped-g-iz)*, sa v slovenčine nahrádzajú domácimi dvojslov- i i viacslovnými výrazmi (*sovietske národné hospodárstvo, lesné hospodár- pedagogické vydavateľstvo* a pod.).
evzaté slovo *chozblok* sa pravdepodobne nebude častejšie používať, pretože venčine existuje domáci dvojslovný výraz *hospodársky blok* ako jeho ekvi- nt. Tento výraz má oproti slovu *chozblok* aj tú výhodu, že je významovo zračný.

E. Tvrdoň

ile — na Táľoch, táľsky. — V súvislosti s konferenciou o protifašistickej li- túre v hoteli Partizán na Táľoch sa v našej tlači objavovalo častejšie skло- nie názvu *Tále* i prídavného mena odvodeného od tohto pomenovania. čajne sa toto vlastné podstatné meno, ktorým sa pomenúva široká lúka ceste z Podbrezovej na Trangošku, písalo s *l*, rovnako i odvodené prídavné o: *Denník z T á l o v. Hotel na T á l o c h je prekrásny. V T á l o c h som te na chvíľu zašiel do baru. V srdečnom prostredí t á l s k e j konferencie otifašistickej literatúre bolo prirodzene veľa veselých chvíľ.* (Kultúrny život) — *Školenie na T á l o c h.* (Smena 1964) — *Preto možno len ľutovať, že na o c h pod Ďumbierom, kde sa konferencia konala, nebol prítomný ani cors, ani Karl Ludwig Opitz, ani Italo Calvino ...* (Slovenské pohľady 1964) určitou nevýhodou pri hľadaní foriem tohto podstatného mena, že nemá nom. sg., lebo ide o pomnožné podstatné meno. Pozadím pre vznik názvu bolo však apelatívum *táľ* s mäkkým *ľ* na konci (porov. *Pravidlá sloven-*

ského pravopisu; IV. diel *Slovníka slovenského jazyka* uvádza síce s poznámkou zried. i tvar *tál,* to však v našej poznámke nie je vôbec dôležité); skloňuje sa teda ako podst. mená vzoru *stroj.* Koncovku *-e* v nom. a akuz. pl. názvu *Tále* si vynútilo *ľ* (zo slova *tál*), ktoré sa tu musí jednoznačne vyslovovať (vyslovujú ho tu i obyvatelia z okolia) a v ostatných pádoch zachycovať graficky mäkčeňom (rovnako ako napr. v slovách *žiaľ — žiale, žiaľov . . ., mozoľ — mozole, mozoľov . . .*). Správny tvar prídavného mena od názvu *Tále* znie *táľsky,* pretože alternácia *ľ/l* nastáva iba pred sufixom začínajúcim sa na *c, č: znalec — znalca, palec — palček* (pozri E. P a u l i n y, *Fonológia spisovnej slovenčiny,* Bratislava 1961, 96). Dlhá slabika základného slova *(Tále)* sa pri odvodzovaní zachováva, pretože v slovenčine pri odvodzovaní prídavných mien príponou *-ský (-sky)* od zemepisných mien sa dĺžka slabiky bezprostredne stojacej pred touto príponou nestráca (porov. o tom poznámku Š. P e c i a r a v SR 16, 1950/51, 94).

J. Sabol

Bačovka. — V posledných rokoch sa začínajú naše ženy uplatňovať i v takých profesiách, ktoré v minulosti patrili výlučne mužom. S tým, pravdaže, súvisí aj potreba utvoriť ženský názov osoby, vykonávajúcej príslušné zamestnanie. Denník Pravda (1964, 323, 1) priniesol zaujímavú poznámku o tom, že na višňovskom salaši v Žilinskom okrese bačuje — žena. V poznámke sa zároveň vtipne hľadá odpoveď na otázku, ako sa má nazvať žena, „šéfka salaša", lebo „bača, to je muž, bačovka je jeho manželka", no otázka zostáva nezodpovedaná.

Pri hľadaní najpriliehavejšieho názvu pre túto novú skutočnosť treba vychádzať z takých foriem na označenie ženských osôb, ktoré sa vyskytujú v nárečiach, resp. v ľudovej reči. V SSJ (I, 63) sa uvádzajú tieto názvy ženských osôb utvorené od slova *bača: bačová, bačovka* (obidva názvy vo význame „bačova žena" a s poznámkou, že ide o slová ľudové) a *bačuľa* (v tom istom význame a s poznámkou, že ide o slovo nárečové). Ponajprv vylúčime slovo *bačuľa,* lebo slovotvorná prípona *-uľa* má expresívne zafarbenie, ktoré sa neznesie pri tvorení neutrálneho pomenovania. Zostávajú slová *bačová* a *bačovka.* Pri prvom ide o názov ženskej osoby utvorený substantivizáciou príd. mena. Takéto názvy sú v slovenčine zriedkavé (porov. J. H o r e c k ý, *Slovotvorná sústava slovenčiny,* 103). Ukazuje sa, že najvýhodnejšie pomenovanie pre ženu, ktorá vykonáva bačovstvo, je *bačovka.* (Za takýto návrh sa vyslovuje i G. H o r á k v SR 26, 1961, 318—319.) Slovo *bačovka* je tvorené príponou *-ovka,* ktorá je variantom prípony *-ka,* najrozšírenejšej prípony pri tvorení ženských podôb od mužských názvov osôb.

V nových vydaniach SSJ navrhujeme pri slove *bačovka* uviesť tieto významy: 1. zried. žena, vykonávajúca bačovstvo, bačovské zamestnanie; 2. ľud. bačova žena. Podobné významové rozštiepenie nastalo napr. i pri slovách doktorka (porov. SSJ I, 290), *majorka* (SSJ II, 81).

J. Sabol

K pravopisu a významu slov revolučnodemokratický a revolučno-demokratický. — V *Slovníku slovenského jazyka* (III. diel, 735) sú spracované v jednom hesle prídavné mená *revolučnodemokratický* a *revolučno-demokratický* s týmto výkladom ich významu: „revolučný a demokratický; súvisiaci s revolučnou demokraciou; vzťahujúci sa na revolučných demokratov". Za výkladom významu nasledujú príklady *r-é hnutie* (v Číne), *r-é premeny* (v štáte), *r. básnik* a doklad

ruskí revolučnodemokratickí kritici, čerpaný z diela A. Matušku. Zo spracovania oboch prídavných mien vidieť, že sa používajú alebo majú používať rovnako, v rovnakom význame. Podľa nášho názoru je však medzi prídavnými menami *revolučno-demokratický* a *revolučnodemokratický* významový rozdiel, takže sa nemôžu používať ako synonymá.

Vyjdime z poučky o používaní spojovníka, ktorá je v *Pravidlách slovenského pravopisu* v kapitole o písaní tohto rozdeľovacieho znamienka (pozri napr. 5. vyd. z r. 1964, 124). Podľa Pravidiel v zloženinách píšeme spojovník, ak sú časti zloženiny rovnorodé a významovo samostatné, napr. *bielo-modro-červený, zeleno-žltý,* t. j. biely, modrý a červený, zelený a žltý. Tu ide o zložené príd. mená, ktoré vznikajú spojením dvoch samostatných príd. mien. Pomer ich jednotlivých častí, ako uvádza J. Horecký (*Pravopis zložených prídavných mien,* SR 19, 1954, 42) je viac-menej voľný; ustálenosť poradia je podmienená vonkajšími, nejazykovými faktormi, niekedy len tradíciou (ide teda o prípady, ktoré sú v istom zmysle podobné zlučovacím spojeniam typu *otec a syn, dámy a páni,* kde o poradí členov spojenia tiež rozhodujú nejazykové faktory, napr. spoločenské). Podľa ďalšej poučky Pravidiel zložené príd. mená utvorené zo združených pomenovaní píšeme bez spojovníka, napr. *Banská Bystrica — banskobystrický, ľudová demokracia — ľudovodemokratický, zahraničná politika — zahraničnopolitický, literárna veda — literárnovedný.* Zároveň sa v Pravidlách výslovne pripomína písanie spojovníka v prípadoch *technicko-hospodárske termíny* a *revolučno-demokratický básnik.* Treba ešte poznamenať, že Pravidlá síce aj pri slovách typu *banskobystrický* hovoria o zložených príd. menách, ale v skutočnosti nejde tu o zložené slová, lež o odvodené slová, pravda, odvodené od združených pomenovaní (pozri o tom v článku J. Horeckého *Dve osobitnosti v menách osôb,* SR 22, 1957, 356 alebo v jeho knižnej práci *Slovotvorná sústava slovenčiny,* Bratislava 1959, 155).

V zmysle poučky Pravidiel príd. meno *revolučno-demokratický* (písané so spojovníkom) je príd. menom s významom „revolučný a demokratický"; tento význam sa v citovanom slovníku uvádza pri slovách *revolučnodemokratický* a *revolučno-demokratický* na prvom mieste. Obe časti zloženiny sú rovnorodé a významovo samostatné. Poradie oboch častí je síce v tomto prípade ustálené, ale bolo by tu možné aj opačné poradie, takže slovo by malo podobu *demokraticko-revolučný.* Slovo *revolučno-demokratický* sa používa v spojeniach slov ako napr. *revolučno-demokratický básnik* (t. j. revolučný a demokratický básnik), *revolučno-demokratický pracovník, revolučno-demokratické hnutie.*

Príd. meno *revolučnodemokratický* (písané bez spojovníka) je príd. menom k pomenovaniam *revolučná demokracia* a *revolučný demokrat.* Nie je to zložené slovo, ale odvodené slovo typu *banskobystrický* alebo ešte lepšie *ľudovodemokratický* (pritom však slovo *ľudovodemokratický* na rozdiel od slova *revolučnodemokratický* sa vzťahuje len k pomenovaniu *ľudová demokracia;* pomenovanie osoby, ako je to v prípade *revolučný demokrat,* t. j. pomenovanie „ľudový demokrat" tu nie je). Z citovaného výkladu významu slov *revolučnodemokratický* a *revolučno-demokratický* v SSJ sa časť „súvisiaci s revolučnou demokraciou; vzťahujúci sa na revolučných demokratov" môže týkať slova *revolučnodemokratický,* nie však slova *revolučno-demokratický.* Príd. meno *revolučnodemokratický* sa v mnohých prípadoch spája s rovnakými podst. menami ako príd. meno *revolučno-demokratický,* ale príslušné spojenia majú rozdielne významy podľa toho, či je v spojení príd. meno *revolučnodemokratický* alebo *revo-*

lučno-demokratický. Napr. *revolučno-demokratický básnik* je revolučný a demokratický básnik, *revolučnodemokratický básnik* je básnik z radov revolučných demokratov (istej politickej skupiny), podobne *revolučnodemokratické hnutie* predstavuje hnutie ruských revolučných demokratov na rozdiel od *revolučno-demokratického hnutia* ako revolučného a demokratického hnutia. Podobné prípady, ako je príd. meno *revolučnodemokratický,* predstavujú príd. mená *sociálnodemokratický* (súvisiaci so sociálnou demokraciou alebo vzťahujúci sa na sociálnych demokratov), *národnodemokratický, radikálnodemokratický, radikálnosocialistický* atď. V cit. slovníku (II. diel, 278) sa podľa toho správne uvádza napr. príd. meno *národnodemokratický* s významom „vzťahujúci sa na národnú demokraciu" (pravda, aj na národných demokratov); rovnakého typu sú aj príd. mená *národnopolitický, národnorevolučný (národná politika, revolúcia), politickoagitačný (politická agitácia).*

Pri slove *revolučnodemokratický* nemusí však ísť vo všetkých prípadoch o slovo so vzťahom k pomenovaniam *revolučná demokracia* a *revolučný demokrat.* Môže tu ísť niekedy o určovacie spojenia, v ktorom príd. meno *demokratický* je bližšie určené slovom *revolučný.* Význam slova *revolučnodemokratický* môžeme v takomto prípade vyjadriť takto: demokratický v revolučnom zmysle, revolučného smeru. V SSJ sa týmto spôsobom určuje význam slova *radikálnodemokratický:* demokratický v radikálnom zmysle, radikálneho smeru, pričom sa význam osvetľuje aj slovom *revolučnodemokratický* ako synonymným výrazom. V tomto význame sú slová *revolučnodemokratický* a *radikálnodemokratický* synonymá; ale príd. meno *revolučnodemokratický* s významom „súvisiaci s revolučnou demokraciou, vzťahujúci sa na revolučných demokratov" nemožno ľubovoľne zameniť príd. menom *radikálnodemokratický,* čo vyplýva z toho, že ide o príd. meno so vzťahom k združeným pomenovaniam *revolučná demokracia* a *revolučný demokrat,* ktoré majú ustálený výber slov a ustálený význam. Obdobu k slovu *revolučnodemokratický* s významom „demokratický v revolučnom zmysle, revolučného smeru" máme v príd. menách, ktorými sa vyjadruje farebný odtieň: *červenofialový* „fialový s odtienkom do červena", *sivozelený* „zelený s odtienkom do siva, so sivým odtienkom". Popri vyjadrení *revolučnodemokratický básnik* s významom „demokratický básnik revolučného smeru" sa používa aj vyjadrenie *revolučný demokratický básnik,* v ktorom spojenie slov *demokratický básnik* je bližšie určené ďalším príd. menom ako prívlastkom *(revolučný).*

Stručne na záver: príd. mená *revolučno-demokratický* a *revolučnodemokratický* sú dve osobitné slová. V prvom prípade ide o slovo s významom „revolučný a demokratický"; slovo *revolučnodemokratický* má význam „súvisiaci s revolučnou demokraciou, vzťahujúci sa na revolučných demokratov" alebo „demokratický v revolučnom zmysle, revolučného smeru". Podobného rázu, ako je slovo *revolučnodemokratický,* sú aj slová ako napr. *národnodemokratický, radikálnosocialistický* a iné.

L. Dvonč

ODPOVEDE NA LISTY

Nájsť smrť niekde. — Anonym z Modry: „8. marca 1965 večer vysielal rozhlas to zprávu: Švédske cestovné lietadlo sa zrútilo za snehovej fujavice na ırznuté (hádam zamrznuté, pozn. anonyma) more neďaleko ostrova Aland edzi Švédskom a Fínskom. V troskách lietadla ... našli smrť štyria cestujúci. ito zpráva bola uverejnená aj v Práci (9. t. m.). Ak to v rozhlase počuli alebo Práci čítali naše „staré matere", ktovie, ako tomu rozumeli."

Odpoveď: Pisateľovi listu sa nevidí spojenie nájsť smrť niekde a dôrazne ho ıšim zpravodajcom vyčituje. Je skalopevne presvedčený, že jeho výčitka je ırávnená, lebo sa dovoláva „najvyššej inštancie" — starých materí.

Ubezpečujeme nášho pisateľa, že si vážime staré matere, a to i preto, že sú ːraz rozvážnejšie ako horlivci, čo by radi dokazovali (vlastne ukazovali a vyčali) svoje takzvané vlastenectvo v jednorazových výkrikoch. Ešte dobre, že aré matere, ktorých meno berie modranský anonym nadarmo, tak ľahko neːitakajú. Nepritakali by ani teraz; alebo aspoň by neboli také prísne ako on. ɔojenie *nájsť smrť niekde* je opisné vyjadrenie toho, čo vyslovujeme slovesom *hynúť*, a je rovnocenné so spojením *prísť o život, stratiť život.* Ináč povedané, výraz *nájsť smrť niekde* môžeme bez zmeny zmyslu použiť sloveso *zahynúť* ebo *výraz prísť o život (stratiť život).*

Zameníme výraz *nájsť smrť (niekde)* slovesom *zahynúť* i výrazom *prísť o život* vyskúšame ich štylistickú hodnotu. Aby vynikli všetky tri možnosti, napíšeme h za sebou v troch variantoch tej istej vety: 1. *V troskách lietadla ... n a š l i n r ť štyria cestujúci.* — 2. *V troskách lietadla ... z a h y n u l i štyria cestujúci.* — 3. *V troskách lietadla ... p r i š l i o ž i v o t štyria cestujúci.* Všetky tri ırianty vyjadrujú to isté, sú správne a takmer niet medzi nimi štylistického ızdielu. Ak by sme predsa medzi nimi aký-taký rozdiel hľadali, mohli by sme ɔ vyjadriť tak, že prvý a tretí variant vety má v prísudku opisný a tak trochu ɡurálny, obrazný ráz. Figurálnosť najviac vystupuje pri prvom variante. Podľa ho výrazy, ktoré sme vo vete vymieňali (a tak sme získali tri jej varianty), ôžeme so zreteľom na ich štylistické prifarbenie usporiadať takto: a) *zahynúť iekde),* b) *prísť o život,* c) *nájsť smrť.*

Výraz *nájsť smrť (niekde)* je podľa tejto stupnice najviac figurálny, no to ɛhovorí proti jeho použitiu. Toto zistenie nedokazuje, že by použitie výrazu *ájsť smrť (niekde)* bolo chybné. Ide len o iné štylistické prifarbenie. Je celkom ːirodzené a neprekvapuje nás, že stratu života — jav, ktorý je v maximálnej iere sprevádzaný citom — môžeme vyjadriť niekoľkorakým spôsobom. (Práve ɔak by nás prekvapil.)

Podotýkame, že výraz *nájsť smrť (niekde)* popri výraze *nájsť svoj hrob (niede)* uvádza i *Slovník slovenského jazyka* (pozri I. diel, 244). Ako vidíme, anoym si mal a mohol povšimnúť skutočné chyby, ktorých je v Práci bohužiaľ ɛpríjemne veľa.

Opravu výrazu „zmrznuté more" na *zamrznuté more* odobrujeme.

Mapník. — D. P-ová z Trnavy: „V knižke My z ôsmej A, ktorú napísala Mária uríčková, som čítala slovo *mapník* v tejto vete: S patričnou záťažou na chrbte,

mapou v mapníku a kompasom v ruke prijali sme na štarte prvý rozkaz... Nemôžem povedať, že by ma výraz mapník bol prekvapil. Hneď som mu dobre porozumela, i keď som sa s ním doteraz nestretla. Som presvedčená, že mapník je dobré slovo, a predsa som si nie istá, lebo som ho nenašla v Slovníku slovenského jazyka. Bola by som vďačná za potvrdenie môjho názoru."

Odpoveď: Každému, kto počuje slovo *mapník*, i tomu, kto si ho prezrie ako napísané slovo, je celkom jasné, že ide o odvodené slovo súvisiace s podstatným menom *mapa*.

Najprv niekoľko slov o tom, akým odvodzovaním vzniklo slovo *mapník*. Zreteľne vidieť, že ide o podstatné meno utvorené zo základu slova *map-a* príponou *-ník*. Máme tu teda do činenia s príponovým odvodzovaním.

Aby lepšie vynikla tvarová i významová stránka odvodeného podstatného mena *mapník*, treba sa naň prizrieť v príslušnej slovotvornej skupine. Príponou *-ník* boli odvodené i podstatné mená: *medník, rybník, slamník, popolník, slovník, príborník, lyžičník, chlebník*. Každé z nich označuje takú vec, v ktorej je (uložené) to, na čo poukazuje slovotvorný základ. V *medníku* je *med*, v *rybníku* sú *ryby*, v *slamníku* je *slama*, v *popolníku* — *popol*, v *slovníku* — *slová*, v *príborníku* — *príbor*, v *lyžičníku* — *lyžice*, v *chlebníku* — *chlieb;* podľa toho *mapník* je to, v čom sú, v čom sa nosia mapy: puzdro na mapy. Ako sa ukazuje, slovo *mapník* sa organicky začleňuje do uvedenej slovotvornej skupiny a je zo stránky tvarovej i významovej priehľadné (to značí, že každému, kto sa s ním stretne, je jasné, čo sa ním pomenúva).

Ak by sme porovnávali slovo mapník so slovami jeho slovotvornej skupiny, zistili by sme, že najbližšie mu stojí práve to odvodené podstatné meno, ktoré sme uviedli ako posledné, teda slovo *chlebník*. Názorne môžeme povedať, že do chlebníka si dávame a nosíme v ňom chlieb a do mapníka si dávame a nosíme v ňom mapu (mapy). Porovnanie slova *mapník* so slovom *chlebník* je najprimeranejšie aj preto, že slovo *chlebník* je v spisovnej slovenčine „mladé" slovo. To, že niektoré odvodené podstatné meno zatiaľ nie je v *Slovníku slovenského jazyka*, nás nemusí mýliť. Slovotvorná sústava každého jazyka dovoľuje rozšíriť príslušnú skupinu o ďalšie slová (odborne sa hovorí, že sú to potenciálne jestvujúce slová). Takým slovom je i slovo *mapník*, ktoré prešlo z možného jestvovania do skutočného. Môžeme ho smelo používať.

Naostatok ešte treba upozorniť, že poučenie o slovách utvorených príponou *-ník*, medzi ktoré zásluhou Márie Ďuríčkovej patrí dnes už aj slovo *mapník*, možno nájsť v monografii J. Horeckého, *Slovotvorná sústava slovenčiny* (Bratislava 1959, 115—116).

Zakaždým, nie pokaždé. — M. O. z Bratislavy: „Bol som v nemocnici navštíviť svojho priateľa a prečítal som si v jeho izbe predpisy pre chorých čiže Desatoro pre pacientov. Čiastku ôsmeho príkazu som si aj odpísal; znie takto: Mimoriadne návštevy schvaľuje iba písomne primár, čo pokaždé predložíte službukonajúcej sestre. Odpísal som si to zato, že som sa vás chcel opýtať, či je slovo pokaždé správne. Ja by som myslel, že by tam malo byť po každý raz. Okrem toho ma prekvapilo aj to, že sa v príkazoch spomína vana, prádlo, vrchná sestra a ohrožovať namiesto vaňa, bielizeň, hlavná sestra a ohrozovať."

Odpoveď: Pisateľ správne vystihol význam mechanicky z češtiny prepísanej príslovky „pokaždé", keď namiesto nej radí použiť príslovkový výraz *po každý raz*. Lenže namiesto trojslovného vyjadrenia *po každý raz* má spisovná sloven-

čina aj prostriedok, ktorým sa to isté vysloví hospodárnejšie. Je to príslovka *zakaždým*. Keď do príslušného súvetia vložíme slovo *zakaždým* a súvetie troška upravíme, nadobudne takúto podobu: *Mimoriadne návštevy schvaľuje iba písomne primár; schválenie zakaždým* [rozumej: každý raz, keď príde mimoriadna návšteva] *predložíte službukonajúcej sestre.*

Príslovka *zakaždým* vyslovuje, že platnosť deja, ktorý je v prísudku vety (v našom prípade: *predložíte*), sa vzťahuje na každý súvislosťou určený prípad. Zaujímavé je, že spisovná slovenčina má síce radové číslovkové výrazy *po prvé, po druhé, po tretie, po desiate* ... (rovnoznačné s výrazmi *po prvý raz, po druhý raz, po tretí raz, po desiaty raz* ...), no príslovku „pokaždé" nemá. Nenájdeme ju ani v *Slovníku slovenského jazyka*. To je dôkaz, že ju nepoužívajú ani spisovatelia v krásnej spisbe, ale ani autori odbornej literatúry.

Kritický postoj k výrazu „pokaždé" bol teda celkom oprávnený. Nehovorme a nepíšme „Pokaždé, keď prídete do Bratislavy, ohláste sa u nás", „Keď voľačo vyvedie, pokaždé sa prezradí", ale: *Z a k a ž d ý m, keď prídete do Bratislavy, ohláste sa u nás, Keď voľačo vyvedie, z a k a ž d ý m sa prezradí.*

Rovnako súhlasíme aj s výčitkami pri chybnej podobe slov „vana, prádlo, ohrožovať" a pri výraze „vrchná sestra" (namiesto *hlavná sestra*).

Domnievame sa, že jazyková kultúra by nemala obchádzať ani nemocnice. Ak by bolo potrebné, ochotne pomôže i jazyková poradňa Ústavu slovenského jazyka SAV.

Jázok na ryby. — J. M. z Bratislavy: „Kúpil som synovi (druhákovi) na narodeniny knižku O kapsičke, čo nechcela chodiť do školy. Číta si ju nahlas a niekedy, zväčša v sobotu poobede, chce, aby som mu ja čítal. Na mňa prišlo čítať kapitolku Hú, ryby, do koliby! Hneď v druhom odseku (na str. 30) som čítal tieto dva riadky: ‚Poďme dolu k vode! Chlapci si včera urobili jázok na ryby, poďme pozrieť, či im už doň nejaké vplávali!' lákal Jurko Ferka. Môj syn hneď, čo je to *jázok*. Upozornil som ho, aby počúval príhodu do konca, že mu to potom vysvetlím. Slovo *jázok* sme našli aj ďalej; za kapitolkou som chlapcovi slovo podľa súvislosti len tak odhadom vysvetlil. Povedal som mu, že *jázok* je (ako z rozprávania vysvitá) vodná priehradka a že ďalej budeme spolu zisťovať, čo to presne je. Vystihol som význam slova *jázok*?"

Odpoveď: Ide o význam menej známeho slova. V takýchto prípadoch poučenie čerpáme zo slovníkov. Pomôže nám *Slovník slovenského jazyka*. V prvom diele (638) síce slovo *jázok* nenájdeme, ale je tu slovo *jaz*. Hovorí sa v ňom, že je to knižné zastarané slovo, ktoré označuje to isté, čo i slovo *hať* a napokon, že ho čítame v dielach Kukučína, Hviezdoslava, Urbana a Žáryho. Podľa toho *jázok*, zdrobnenina od slova *jaz*, označuje, čo by sme v inej súvislosti nazvali spojením *malá hať* alebo jedným slovom *hatka*. Už z tohto prvého poučenia vychodí, že náš pisateľ vysvetľoval slovo *jázok* svojmu synovi správne; *jaz* (= hať) je približne to, čo priehrada a *jázok* (= malá hať) je asi to, čo priehradka (vodná).

Z *Etymologického slovníka jazyka českého* (autori J. Holub — F. Kopečný, str. 153) sa dozvedáme, že slovo *jaz* má v češtine podobu *jez* a v tej podobe a v tom význame, ako je v slovenčine (*jaz*), jestvovalo i v cirkevnej slovančine, jestvuje v ruštine, poľštine, srbochorvátčine i v jazykoch baltoslovanských a predpokladá sa, že v praslovančine malo podobu **ezъ*. Ako vidieť, ide o slovo, ktoré poznajú takmer vo všetkých slovanských jazykoch.

Aj keď slovo *jaz (jázok)* sa hodnotí v dnešnej spisovnej slovenčine ako zasta-

LITTERARIA VIII

(Z historickej poetiky II)

Súbor štúdií, ktorý je venovaný problémom historickej poetiky. V štúdii Márie Šalingovej na tému Z *problematiky historickej štylistiky* ide o výskum funkčných štýlov jazyka v ich vývine. V mnohých otázkach autorka zabieha do problematiky čisto literárnohistorickej, čo ukazuje, že uplatnenie historických hľadísk na výskum umeleckého štýlu jazyka, resp. umeleckých diel, umeleckej literatúry vedie k tomu, že tento výskum sa stáva vlastne historickou poetikou. Zaujímavá je aj štúdia Františka Miku *Expresívny život v Hečkovom románe Červené víno*, v ktorom Hečko rozmanitým spôsobom uplatnil prostriedky jazykovej expresivity. Štúdia je na vysokej teoretickej úrovni. Ukazuje mnohé metodické pokyny pre umeleckú výstavbu Hečkovho románu. Karol Tomiš v štúdii *Priame vyprávanie v Jilemnického Kronike* podáva vysvetlenie priamej reči formou priameho vyprávania. Použitie priameho vyprávania v *Kronike* autor vyvodzuje z vývinu Jilemnického románovej tvorby. Celková hodnota štúdie je v konkrétnom rozbore kompozičnej výstavby *Kroniky*. Príspevkom k teoretickému výskumu sú v štúdii úvahy autora, v ktorých sa snaží o teoretické spresnenie dialógov a priame vyprávanie. Ďalšou štúdiou zaradenou do zborníka je *Vývoj otvoreného rýmu v slovenskej poézii*. Rým v slovenskej poézii sa nevyvíja priamočiaro, v celkovej časovej tendencii od r. 1840 do r. 1963, ale prechádza etapami kvalitatívnych zmien a protikladov v štruktúre poézie, ktoré sa výrazne prejavujú aj v charaktere rýmu.

Vývinom slovenského dramatického verša sa zaoberá Anton Popovič v štúdii *Slovenský blankvers*. Sleduje jeho dejiny a vývinové premeny a modifikácie. Ide o dvanásťslabičný a jedenásťslabičný verš, desaterac a pod. Okrem týchto štúdií zborník Letteraria VIII prinesie ešte tieto práce: Anton Popovič, *Prekladateľské metódy v poromantickej poézii*, J. V. Ormis, *Ľudovít Kubáni o románe*. Uverejnenie materiálov VIII. zväzku Litterarií bude významným príspevkom k rozvoju našej literárnej vedy.

VSAV 1965, strán 140, 2 obr., brož. plán. cena Kčs 24,—.

SLOVANSKÉ ŠTÚDIE VII
(História)

Zborník Slovanské štúdie VII — (História) je venovaný problematike dejín európskych socialistických krajín a dejín ich vzájomných vzťahov. Zborník je monotematický a má výlučne historický charakter. Nadväzuje na historické štúdie a práce predchádzajúcich ročníkov a je súčasne prvým číslom periodickej ročenky nového Ústavu dejín európskych socialistických krajín SAV.

Z obsahu jednotlivých štúdií si zasluhuje zmienku štúdia Z. Sládka *Československo-sovietske vzťahy v oblasti politickej, hospodárskej a kultúrnej*, a to tak po stránke medzištátnej a medzistranickej línie, ako aj po línii stykov medzi jednotlivými zložkami spoločnosti. Štúdia spracováva princípy proletárskeho internacionalizmu, pričom autor sa nevyhýba ani riešeniu zložitého komplexu problémov obdobia kultu osobnosti.

V štúdii Valeriána Bystrického *Hnutie na obranu Dimitrova v ČSR* nachádzame cenný príspevok k otázke solidarity medzinárodného robotníckeho hnutia v období tzv. lipského procesu. Štúdia V. Borodovčáka *Poľské robotnícke strany a Slováci*

na prelome dvoch storočí hovorí o problematike dosiaľ nespracovanej. Skúma počiatky vzájomných vzťahov medzinárodného robotníckeho hnutia v oblasti poľsko-slovenských vzťahov. Ďalšie štúdie zborníka sú: M. Kučera, *Poľsko-slovenský obchod so soľou do konca 16. storočia*; M. Gondov, *Niektoré otázky svetovej socialistickej sústavy v sovietskej historiografii;* Eva Ročkovská, *K niektorým problémom oslobodenia južného a juhovýchodného Slovenska Sovietskou armádou*; Milan Kraječovič, *Význam Gustáva Augustínyho v slovensko-rumunských vzťahoch.*

Časť zborníka tvoria Recenzie a Zprávy, zamerané na najnovšiu historickú produkciu domácej a zahraničnej historiografie socialistických krajín.

VSAV 1965, 208 strán, slovenské a nemecké resumé, plán. cena brož. Kčs 22,50.

SLOVENSKÁ REČ, časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Ročník 30, 1965, číslo 4. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Redaktorka časopisu Mária Kurišová. Technická redaktorka Magdaléna Macová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 24,—, jednotlivé čísla Kčs 4,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ, čís. 18163/50-II/3. — 15*51240.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965

Kčs 4,—